

**TÜRKMENISTANYŇ MILLI MEDENIÝET «MIRAS» MERKEZI
TÜRKMENISTANYŇ TÜRKMENBAŞY ADYNDAKY TÜRKMENISTAN
MILLI GOLÝAZMALAR INSTITUTY**

HAJY HALYPA MUSTAPA IBN ABDYLLA – KÄTİP ÇELEBİ

TARYH SENENAMALARY

AŞGABAT «MIRAS» – 2007

GIRIŞ

Jahan geň-taňlyklarynyň beýany we täsin wakalaryň görkezgiji bolan döwürleriň, eýýamlaryň öwrülmegi, taryhyň gürrüňden doly waraklarynyň ähmiýetini ýyldyzşynaslaryň ýyl hasaplary¹ ýaly ýokary göteren, olary mydama dinu-döwlet işlerinde dessur edip goýan beýikligi beýgelmiş ol Ýaradyja hamdy-senalar we soňsuz şükürler bolsun! «Alladan özge hiç bir kimse Asmanlardaky we Ýerdäki gaýyby bilmez»² diýen şübhesiz höküm sebäpli özüne bolan habar gapysy ýapylan we «Öten-geçenler barada gürrüň beriberiň, zyýany ýokdur» diýen begençli höweslendirmesi bilen geçen ahwalatlary beýan etmegi we taryh ylmyny güýçlendiren we bu ugruň hemişelik sütünlerini berkiden keremli pygambere salawat bolsun! Şeýle hem pygamberiň mugjyzaly durmuşynda bolan hem bolaýjagy öňünden aýdylan pursatlary jikme-jik rowaýat eden we ezeli hökümlerden oýlanmasy hem amal etmesi gerek bolan parçalary hekaýat eden onuň maşgalasyna we hormatly sahabalaryna salawatdyr salam bolsun!

Gymmatly taryh ylmynyň pazylaty äşgärdir. Ýöne bir kitapda ähli wakalary giňişleýin beýan etmek we bir eseriň hemme hadysalary öz içine almagy mümkin bolmansoň, «Bir zada hemmetaraplaýyn göz ýetirip, alyp bilmesen, ony doly taşlamak dogry däl»³ diýen jümlä görä, uly wakalary beýan etmek we döwrüň esasy hadysalaryny ýazmak üçin şu düýpli ýyl hasaby şekilindäki taryh senenamalary düzüldi we ussat alymlara hem inçeden yzarlaýjylara hödürlenildi. Eger döwrüň pajygaly ýagdaýlary we zamana hadysalary babatda ýazyjylaryň bärden gaýtmalaryna degişli kemçilikler geçirimlilik etegi bilen örtülse, onda bu senenamalar bir kitapçadan we birnäçe ýazgy tagtalarydyr jedwellerden ybaratdyr. Onuň kitapça bölümünde takwym (ýyl hasaby) düzmegiň usuly öwredilýär we taryhyň gözbaşy düşündirilýär. Jahan alymlaryna gizlin hem ýaşyryn bolmaýşy ýaly, älem-jahanyň ilki ýaradylyş wagty we tebigatyň döredilen mahaly näbellilik perdesiniň aňyrsynda ýatan bir nämälim zatdyr. Bu barada kesgitli habar we belli maglumat bolmanylygy üçin ol döwri beýan etmek mümkin däl. Şonuň üçin hak

¹ Асыл нусгада бу ерде «Таквым» диен сиз язылыпдыр. Ол календарь, йыл хасабы, сененама диен манылары асладяр.

² Гурханыс 27-нйи («Немл») стресиниис 65-нйи аяты.

³ Бу йгмле пелсепўниис кануны, хйкгми хасапланяр.

mezhebe¹ eýerip, bu babatda diňe älemiň ýaradylanlygyny tassyklamak bilen çäklenmek we muny derňew etmekden gaça durmak gerek. Adam alaýhyssalam ýere inenden, tä pygamberimiziň hijretine² çenli näçe wagtyň geçenligi barada taryhçylar we ýyl hasabyny ýöredijiler köp gapma-garşy pikirleri öňe sürýärler. Olar garşylykly rowaýatlar hem-de dürli pikirler zerarly gapma-garşylyk çukuryna düşüpdirlir. Onuň sebäbi bolsa Adam ata ýere inenden soňky döwürdäki hasap ynamdar adamlaryň aýtmaklary we bir topar jemagatyň gürrüň bermegi bilen saklanmandyr. Halklaryň arasynda her döwürde täze senenamalar ýazylypdyr we gadymy ýyl hasaplary hijranda galyp unudylypdyr. Dogruçyl, ynamdar kişileriň aýtmaklaryna görä, Adam atanyň ýere ineninden tä Musa alaýhyssalam wepat bolýança aralykdaky döwür diňe Töwratdan alnypdyr. Töwrat kitabynyň hem Samyry, Ybrany we Ýunany ýaly üç sany biri-birine garşy nusgalarynyň bar bolanlygy üçin bu döwür hakynda hem dürli garaýyşlar görünýär. Musa pygamber wepat bolandan soň, tä Buhtunnasryň³ aýaga galan wagtyna çenli bolan wakalary sene ýazyjylar we taryhçylar doly-dogry ýazga geçirmeli eken, ýöne olar bu babatda hem dürli garaýyşly bolupdyr. Ýsraýylogullary hökümdarlarynyň saparlary we ahwalatlary ýerlikli ýazga geçirilmänligi we anyk belleniilmänligi üçin Musa pygamber wepat bolansoň, tä Buhtunnasr ýüze çykýança bolan aralyk hem dürli gapma-garşylyklaryň arasynda düşüpdur. Şeýdip, Adam ata ýere inderilenden tä hijrete çenli aralyk döwür gapma-garşylyklar meýdanyna düşüpdur. Ýöne bu işiň doly näbelli hem nämälim bolup galmagy akyldarlardyr alymlaryň kemallyk sypatyna laýyk däl. Her halda akyldarlar pikirleri derňemegi we ýyllaryň sanyny mälim etmekligi üns merkezinde saklapdyrlar. Eýýuplylar nesliniň alym hökümdary Müeýýit patyşa özüniň «Muhteser fi ahbary beşer» («Adamzat taryhy barada gysgaça kitap») atly ygtybarly taryhy kitabynda Töwratyň nusgalaryny deňeşdirmekde we rowaýatlary derňemekde anyk-äşgär iş geçiripdir. Meseleleri derňäp, delilleri girizip, köp gürrüňlerden soň, Ýunany töwrat hem-de dürli taryhy rowaýatlar boýunça Adam atanyň ýere inderilen döwründen tä hijrete çenli aralygy alty müň iki ýüz on alty (6216) ýyl diýip belläpdir. şoňa görä-de

¹ Бу ерде ыслам дини гиз иегнде тутулар.

² 622-нйи милады йыла ченли.

³ Бухтуннаср – бизие эйямымыздан ие 1123-нйи йылларда хикм сгрен Бабыл патышасы. Ол газаплы, гйичли хем залым патыша болупдыр.

jedweller düzüpdür hem-de gapma-garşylyk zynjyryny üzüpdür. Ol bu döwürde ýüze çykan täsin wakalaryň we uly hadysalaryň wagty, ol hadysalaryň pygamberimiziň hijret eden wagty bilen aratapawudyny, ol aralykda geçen ýyllary we ol ýyllarda bolan wakalary jedwel düzüp görkezipdir. Ondan soňky ýüze çykan uly taryhçy alymlaryň öz eserlerinde galdyran ähli ylmy-derňewleri we dürli maglumatlary Müeýýidiň ylym jübüsinden alnan dürlerdir. Bu senenamalara hem şol jedwel esas edildi we «Patyşalaryň kelamy – kelamlaryň şasy» diýen jümlä görä, beýleki hadysalaryň beýany onuň çäklerinde ýazyldy we başga-da birnäçe täze jedweller düzüldi. Olar öz ýerinde giňişleýin beýan ediler. Enşalla.

ZAMANANYŇ, TARYHYŇ BÖLEKLERI, KÄBIR GADYMY SENENAMALARYŇ BEÝaNY

Dürli syrlary açyjy akyldarlar jahanyň iň uly aýratynlygy bolan «zaman» diýen meseläni birnäçe düşünje bilen kesgitleýdirler. Aşgarylaryň aýtmagyna görä, zaman täze ýüze çykan bir mälüm zat bolup, onuň üsti bilen nämälim ýüze çykan zat zehinde suratlandyrylýar. Öňki akyldarlaryň zamana «uly pelek»¹ ýa «uly pelegiň hereketiniň mukdary» diýip düşündiriş berendikleri bellidir. Garaz, zaman birnäçe jäheden görnüşlere-böleklerе bölünipdir. Ilki Gün özüniň hereketi bilen Guzy (Hamal)² burçunyň başyndan ýene-de Guza ýetip, bir gezek aýlanýanlygy hasaba alnyp, ýyla – ýyl, Aýyň aýlanyşyna görä, on iki aýa, aý uly pelegiň kämil aýlanyşy bilen käte ýigrimi dokuz, käte bolsa otuz gije-gündize, gündiz sekizinji pelegiň burçlarynyň³ ýaryna görä, on iki sagada, sagat hem köp hasaplamalarda ýeňil bolar ýaly altmyş dakyka (minuda), dakyka bolsa saniýa (sekunda) bölünipdir. Aýyň aýlanyş wagtyndaky günleriň sanynyň deň gelmeýänligi üçin Aý hasaby bilen ýyl on iki aý bolýar we Günüň bir doly aýlanyşygyna ýakyn gelýär. Aýyň aýlanyşyna görä hasaplanýan ýyl hasabyna kamary ýyl hasaby diýilýär. Bu ýyl hasabyna görä, bir ýyl üç ýüz elli dört (354) gündür. Emma Günüň doly aýlanyşy nazara alnyp düzülen ýyl hasabyna şemsi ýyl hasaby diýilýär. Bu ýyl hasaby 365 günden we bir günüň dördten bir böleginden ybaratdyr. Şu düşündirişe görä, şemsi ýyl hasaby kamary ýyl hasabyndan on bir gün we bir günüň ýigrimi birden bir bölegi artykdyr. Aýyň aýlanyşy boýunça düzülen ýyl hasabyna görä düzülen taryhyň şu kemligi sebäpli, onuň aýlary pasyldan pasyla üýtgäp, haj we oraza möwsümleri käte bahar paslyna, käte bolsa güýz paslyna gabat gelýär. Bu gysgaça giriş ýazylansoň, şuny bilmek gerek, adamzat şähre öwrenişensoň we medeniýetli bolansoň, öz etjek işleriniň we ybadatlarynyň wagtyny belli etmeli bolupdyr. Adam atanyň ýere inderilen döwründen adamlar köpelip, günleriň sanyna görä gündelik işlerini hasaplap

---

¹ Улы пелек – докузынйы гат асман, Арш.

² Хамал – Гузы (Овен-Aries).

³ Бурч – йылдазлар топлумы. Олар он ики саны: Гузы (Хамал), Икгз (Сівр), Экизлер (Їівза), Леесеч (Серетан), Ёлбарс (Эсет), Сгммгл (Сгнбгле), Терези (Мизан), Ичян (Акрап), Яй (Ковс), Овлак (Їеди), Гова (Делв), Балык (Хут).

başlapdyrlar. Ýöne wagtyň geçmegi bilen sanlar köpelişdir we hasaplaryna şikes ýetipdir. Şeýdip, olar günleriň sanyny taşlap, aýlaryň sanyna geçipdirler. Döwürler geçip, bu ýol hem taşlanypdyr we Nuhuň tupany turýança, käte diňe ýyllara görä ýaşapdyrlar. Soňra Ybraýym pygamber dünýä inýänçä, «Tupany ýyl hasaby» ýöredilipdir. Soňra Ybraýym pygamberiň dogluşy, Nemrudyň ot ýakyşy, Kăbăniň gurluşy, Ýusup pygambere pygamberlik berlişi, Musa alayhyssalama pygamberlik berlişi, ýaramaz Pyrgaunyň gark bolşy, Süleýmanyň patyşalygy, Isa pygamberiň doglan günü ýaly uly taryhy wakalardan gözbaşyny alýan ýyl hasaplarydyr senenamalar düzülipdir. Araplar Kagp ibn Luýyň¹ wepatyndan, pil senesinden², kybtylar Buhtunnasr ýeňlenden, ýemenliler Hebeşäniň ýüze çykan wagtyndan, ýunanlylar (grekler) we rumlular Isgenderiň döwründen, pereňliler Isa pygamberiň doglan gününden, parslar Jemşidiň döwründen gözbaş alýan senenamalary we ýyl hasabyny döretjek bolup, Ýezdigerdiň döwründen senenama ýazmaga girişdiler. Ýöne olaryň nesilşalygy agdarylansoň, olaryň senenamalary hem rowaçlykdan galdy. Soňra hijri we Jelaly ýaly senenamalar düzüldi. Bularyň köpüsi ulanylyşdan galdy we käbirleri bolsa ulanylyp ýör. Bu ýerde şol senenamalaryň käbirini beýan edýäris.

---

¹ Кагп ибн Луй – пыгамберимизие ата-бабаларындан болуп, дийсее ат-абрайлы киши болупдыр.

² Пил сенеси – Хебешилер із пиллери билен XI асырые орталарында Кўбў хїгм эдип, оны вейран этмек ислейўрлер. Йіне Аллатагала оларые ишине бївет болуп, ағызлары овнуїак дашлы кичийїк гушлары иберйўр. Ол гушлар даш зысып, пиллери ёк эдипдирлер.

TÜRKI SENENAMANYŇ BEÝaNY

Bu senenama Gündogar ýurtlarynyň, şol sanda Çynyň, Hytaýyň ilatynyň we mongol, çagataý taýpalarynyň arasynda ýörgünli bolupdyr. TÜRki senenama älemiň döreýşinden gözbaş alýanlygy üçin iň gadymy senenamadyr. TÜRki halklaryň aýtmaklaryna görä, älemiň ömri üç ýüz altmyş (360) wendir. Her wen on müň ýyl we her on iki ýyl bir döwür (aýlaw) saýylýar. On iki ýylyň her biri bir haýwana degişli, ol haýwan şol ýyllaryň täleýi saýylýar. Köplenç şol ýyllarda ýüze çykýan işler şol haýwanyň tebigatynyň talabyna görä bolýar diýip ynanýarlar. TÜRki senenamanyň aýlary türk dilde şu görnüşdedir. Aram aý, Ikinç aý, Üçünç aý, Dördünç aý we tä Onunç aýa çenli şeýle görnüşde bolup, soňra Birikiminç aý we Hafşabat aý görnüşinde getirilipdir. Birinji aý hemişe Günüň, Aýyň, Gowanyň (Deluwyň) bir wagtda gabatlaşýan pursatynda başlanýar. Türkileriň baýramçylygy (täze ýyly) hem şol gündür. Şeýdip, Aý hem Gün bilen Balyk (Hut) ýyldyzlar toparynda gabatlaşanda ikinji aý başlanýar. Şeýlelikde, beýleki aýlaryň başy ýyldyzlaryň ortalarynda ýokarda aýdylyşy ýaly, Günüň-Aýyň gabatlaşan wagty başlaýar. Bu bolsa bu senenamanyň aýlarynyň kamary (Aý aýlawyna görä) we ýyllarynyň şemsi (Gün aýlawyna görä) bolmagyny talap edýär. Çünki, ýylyň başy Aýyň-Günüň Gowa burçunda üýşmegine bagly. Bu düşündirişe görä, her ýylda on bir gün artyk bolup, iki ýa üç ýyldan bir aý artyk çykýar. Olar bu aýa «Boşun aý» diýýärler. Şoňa görä bu ýyl hasaby känbir ulanylmaýar.

KYBTY SENENAMASYNYŇ BEÝaNY

Bu senenama Rum patyşalarynyň döwründen başlap, butparazlaryň döwrüne we Kaltyýanus atly bir patyşanyň Uly Rumdan öz goşuny bilen gelen döwrüne çenli öz içine alýar. Aýlarynyň ady: Tut, Baba, Batur, Kehik, Tuba, Abşir, Bermehat, Barmuda, Beşiş, Bune, Abib, Mesri.

Ýylyň ilkinji aýy Tut aýydyr. Bu aý Sümml (Sümbüle) burçunyň on altynjy derejä ýeten wagty başlaýar. Her aý otuz gündür. Iň soňky aý Mesride gutarýar. Bu senenama esasan Müsürde we Hyjazda ulanylýar.

ISGENDERI SENENAMASYNYŇ BEÝaNY

Bu senenama «Rumy senenama» hem diýilýär. Çünki, Rum ülkesiniň çäkleri Isgender ibn Filkusyň ýurtlary basyp alynmagyndan soň, Manduniýäniň çäklerinden geçipdir. Şol gün Başgünüdi. Şol günde senenama düzülipdir. Kaýsar nasrany¹ dinine geçip, ähli rumlular hem nasrany bolansoň, milady ýyl hasaby bilen ýöredilipdir. Ýunanlylar Isgender senenamasyny Isgenderiň Şährizurda wepat bolan wagtyndan ýöredip başladylar. Isgenderi bilen milady senenamasynyň aratapawudynyň şemsi ýyl hasaby boýunça on bir ýyl we üç ýüz ýigrimi baş günlügi ygtybarly kitaplarda ýazylypdyr. Bu senenamanyň aýlary sirýany dilinde şu tertipedir: Teşrini owwal, Teşrini säni, Kanuny owwal, Kanuny säni, Şubat, Azar, Nisan, Eýaz, Huzeýran, Temuz, Ab, Eýlul.

Bu senenamanyň ilkinji aýy bolan Teşrini owwal aýy Günüň Terezi (Mizan) burçunyň on sekizinji derejesine ýeten wagty girýär. Teşrini säni, Nisan, Huzeýran we Eýlul aýlary otuz gün, Şubatdan başga galan ýedi aý otuz bir gün we Şubat üç ýyllap ýigrimi sekiz gün we dördünji ýyl ýigrimi dokuz gün bolýar. Şeýlelikde, bir ýylda üç ýüz altmyş baş gün bardyr. Rumy senenamanyň aýlary şulardyr. Filkyndaris, Feýwaris, Marnis, Abrilis, Maýis, Abunaýis, Eýukreks, Ogustos, Aýusemis, Ostofrus, Aýuburlus, Aýunikuli.

Bu aýlaryň başlaýşy we günleri ýokardaky aýlar ýalydyr. ýöne bu senenama Isa alaýhyssalamyň doglan gününden gözbaş alýar. Bu senenama dördünji we bäşinji yklymlarda pasyllary belli etmek üçin uly peýdasy bolanlygy üçin meşhurdyr.

PARS SENENAMASYNYŇ BEÝaNY

---

¹ Насраны – христиан, месихи.

Bu senenama «Ýezdgerdi» ýa-da «Şähriýary» senenamasy hem diýilýär. Bu ýyl hasaby ýokarda hem aýdylyşy ýaly, Jemşidiň döwründen başlaýar. Jemşitden soň hem her bir şöhratly patyşanyň döwründe bu senenama täzelenipdir. Ahyry bu senenama on birinji hijri ýylyň Rabygulowwal (Dört tirkeşikleriň birinji aýynyň) aýynyň ýigirmi ikisine Ýezdgert patyşanyň döwrüniň başlarynda täzedden goýlup, bu nesilşalyk agdarylansoň, şol patyşanyň döwründe düzülişi ýaly galdy. Bu senenamanyň aýlary şulardyr:

Ferwerdin, Urdybehişt, Hordat, Tir, Mordat, Şehriwer, Mehr, Aban, Azer, Deý, Bähmen, Isfent Ermiz.

Ilkinji alty aý otuz gündür. Aban aýyndan tä Isfent Ermiz aýyna çenli baş aý otuz bir gün bolansoň, baş gün artyk bolýar. Ol baş güne «Müserrefe» günleri diýilýär.

«Jelaly» senenamanyň hem aýlary şu aýlar bolansoň, bu iki senenamanyň arasynda tapawut goýmak üçin Ýezdgerdi senenama «Gadymy senenama» ýa-da «Ýezdgerdi senenama» diýip ýazylýar. Ferwerdiniň biri Nowruz baýramy, Aban aýynyň soňky baş günü Mehrjan baýramydyr. Bu iki baýramçylygyň arasynda bir ýüz altmyş baş gün bardyr. Bu senenama gös-göni üç ýüz altmyş baş gündür we senenamalardyr taryhçylaryň arasynda köp ulanylýan esasy taryh ýazgysydyr.

HIJRI SENENAMANYŇ BEÝaNY

Hyjazlylar, esasan hem kuraýyş taýpasy jahlyýet döwründe¹ her ýyly şol ýylda ýüze çykan bir haýran ediji uly waka bilen atlandyrypdyrlar. Meselem, bir ýyla Welit ibn Mugaýranyň wepaty üçin onuň ady bilen, şondan dokuz ýyl geçensoň, Hyşam ibn Mugaýra wepat bolansoň, onuň ady bilen, ýene birnäçe wagt Kábäniň gurlanlygy bilen, ýa Abraha wakasy bilen, ýa-da Pil wakasy bilen ýyl hasabyny düzüpdirlar. Araplar Rejep, Boş, Gurban we Aşyr aýlaryny mukaddes aýlary² saýyp, ol aýlary mübärek aýlar hasap edýärler. Bu aýlarda jeň etmek hezreti Ybraýym pygamberiň döwründen bäri araplaryň arasynda gadagandy. Ýöne wagtyň geçmegi bilen araplar

¹ Їахылыет діври – ысламдан іеки дівгр.

² Асыл нусгада «харам айлары» дийлип берлипдир. Бу болса шу мукаддес айларда уруш-сигтш, дава-їенїел ялы арамаз ишлери этмеклигие харамдыгыны асладаяр.

bu ýörelgäni bozupdyrlar. Olara üç aý yzygiderli jeňden el çekmek agyr bolupdyr we bu ýyl hasabyna görä, hajylaryň möwsümi her ýylda üýtgäp duransoň, olaryň söwda işlerinde bökdençlik döräpdir. Şeýdip, olar bu öňden gelýän däbi dep edip, haj möwsüminiň ýylyň belli bir paslynda bolmagy üçin kamary (Aýyň aýlanyşyna görä) ýyl hasabynyň on dokuz ýylynyň ikinji, başinji, ýedinji, onunjy, on üçünji, on altynjy we on sekizinji ýyllarynda bir aý goşup, şemsi (Günüň aýlanyşyna görä) ýyl hasabyny döredipdirler. Üç sany yzygiderli gelýän mukaddes aýlaryň birinde uruş etmekligi dürs hasaplap, bu aýlaryň ýene birine artdyrmak arkaly birnäçe gün goşupdyrlar. Şeýlelikde, olar aýlaryň mukaddesligine garamazdan, söwdalarynyň has oňuna bolmagy üçin, haj möwsüminiň belli bir pasylda gelmegini göz öňünde tutupdyrlar. Olar bu hilegärlik bilen ýüze çykaran artdyrmalary sebäpli «Şek-şübhesiz, (haram aýlary) yza çekmek artyk derejedäki kapyrlyk bolup, ol sebäpli kapyrlar (bütinleý) ýoldan azaşýarlar»¹ diýen aýata degişli boldular. Bu aýat inensoň, olaryň bu işi batyl bolup galdy. Ol döwürde arap kabyllary Muharrama (Aşyr aýyna) «Mütemir», Sapara «Naji», Rabygylowwala (Dört tirkeşikleriň birinji aýyna) «Hawwan», Rabygylahyra (Dört tirkeşikleriň ikinji aýyna) «Dabsan», Jumadylowwala (Dört tirkeşikleriň üçünji aýyna) «Hüneýn», Jumadylahyra (Dört tirkeşikleriň dördünji aýyna) «Reý», Rejebe «Asam», Şagbana (Meret aýyna) «Azyl», Remezana (Oraza aýyna) «Tatuh», Şowwala (Baýram aýyna) «Wagl», Zülkagda (Boş aýyna) «Werene», Zülhijä (Gurban aýyna) «Berek» diýipdirler. Ol hepde günlerinden Dynçgününe «Owwal», Başgüne «Ehwen», Ýaşgüne «Jiýar», Hoşgüne «Derbar», Sogapgüne «Munis», Anna güne «Aruba», Ruhgüne «Şiýar» diýipdirler. Pygamberleriň buýsanjy Muhammet alaýhyssalamyň döwründe, käte pygamberimiziň doglan gününden, käte oňa pygamberlik berlen wagtyndan senenamany ýazypdyrlar. Ýöne ymmatlaryň şepagatçysy Muhammet pygamber Mekgeden Medinä hijret edensoň, ol şol hijretde gözbaş alan senenamany düzmäge rugsat hem buýruk beripdir. Ýöne bu rowaýat hemme hadysçy alymlaryň arasynda biragyzdan tassyklanmandyr. Çünki, Ibn Asakiriň «Taryhynda» getirilişine görä, hezreti Alynyň Nejrandaky nasranylara ähtnama ýazyp iberende olara

¹ Гурханыс 9-ңы («Тоба») стресинис 37-ңи аяты.

pygamberimiziň hijretiniň başinji ýylyndan başlap, ýyl hasabyny düzmeklerini buýrandygyny Muhammet ibn Şahap Zühri we Abu Tahyr Zyýada rowaýat edipdirler. Bu rowaýaty has dürs görýärler. Emma bu meşhur hem ygtybarly däl. Has meşhur rowaýata görä, hijri senenamany düzen hezreti Omardyr. Her halda ýazylan maglumatlardyr rowaýatlara görä, bu senenama pygamberimiziň öz döwründe esaslandyrylypdyr we hezreti Omaryň döwründe doly ulanylyp başlapdyr. Bir gün hezreti Omaryň ýanynda bir wakanyň Meret aýynda ýüze çykanlygyny aýdypdyrlar. Ýöne onuň haýsy ýylyň Meret aýynda bolanlygy şübheli bolupdyr. Şonda hezreti Omar «Näme üçin hijrete görä düzülen ýyl hasabyny ulanmaýarsyňyz?» diýip emeldarlaryna käýäpdir. Emma has meşhur rowaýat budur: Ymam Buharynyň we Häkim Nişapurynyň özleriniň kitaplarynda Meýmun ibn Mehrandan we Ibn Asakirden rowaýat edip getirmeklerine görä, hezreti Omaryň halypalyk döwründe Basra şäheriniň häkimi hezreti Abu Musa Aşgary Omaryň mübärek dergähine şeýle hat ýazypdyr:

«Adalatlyk penakäri tarapyndan diňe aýlaryň üsti bilen hökümler ýetirilýär we ýyllaryň haýsydygy belli bolmansoň, käte edilýän işlerde düşnüksizlik emele gelýär. Häzir bir wakanyň Meret aýy ýüze çykandygy belenilipdir. Ýöne onuň haýsy ýylda bolanlygy mälim däl». Bu hatyň mazmuny hezreti Omara mälim bolansoň, ol on altynjy hijri ýylyň Dört tirkeşikleriň birinji aýynyň ortalaryna taryh, senenama goýmak üçin tanymlaň sahabalary çagyryp, olara Abu Musanyň hatyny görkezýär we bu babatda olar bilen maslahatlaşýar. Mejlisdäkiler şol wagtyň talabyna görä, bu işde dürli garaýyşlary aýdýarlar. Käbir rowaýatlara görä, oň Ahwad şäheriniň häkimi bolan we Pars ülkesi basylyp alnansoň, ýesir bolup, musulman bolan Hurmuzan atly bir adam: «Ajamlaryň arasynda bir ýyl hasaby bar. Olar oňa «Mahruz» diýýärler. Bu ýyl hasaby olaryň işleriniň tertip-nyzamly bolmagynyň esasy sebäpkäridi. Eger şol ýyl hasabyny biz hem ulansak, onda bu işimiz tertibe gelerdi» diýýär. Şeýdip, araplar «Mahruz»¹ diýen sözi araplaşdyryp, «Muwarryh» we bu sözün işliginiň nämälim formasyny «Taryh» diýip kabul etdiler. Soňra bu taryhy pygamberimiziň doglan gününden, ýa wepat bolan gününden ýa-da oňa pygamberlik berlen gününden

---

¹ Махруз – ай, гнн диен маныны асладыр.

başlamak barada belli karara gelip bilmeýärler. Şonda hezreti Omar: «Pygamberimiziň doglan we oňa pygamberlik berlen wagty (güni) anyk däl we onuň wepat bolan gününü ýatlamak hem ymmatyň gaýgy-gama batmagyna sebäp bolar. Şeýlelikde, pygamberimiziň Mekgeden Medinä hijret eden wagtyndan başlamaly. Çünki, hijretiň haýsy günde bolanlygy anyk we mundan başga-da hijret yslam dininiň rownak tapmagyna sebäp boldy» diýýär. Mertebeli sahabalar bu pikiri goldap, beýle ýerlikli kelamyň eýesine berekella aýdýarlar. Soňra bu senenamany haýsy aý bilen başlamakda dürli pikirler döreýär. Bu babatda Rejep, Meret, Baýram we Oraza aýlary öňe sürülýär. Şonda hezreti Osman ibn Affan şeýle diýýär:

«Aşyr aýynyň aýlaryň ilkinjisi bolmagy has mynasypdyr. Çünki, bu aýda hajylar Mekgeden çykýarlar, haram aýlar ýylyň soňunda jemlenýär». Mundan başga-da pygamberimiziň Mekgeden Medinä hereket edip başlan günü Aşyr aýynda bolup, iki aý sekiz günden soň, ýagny Dört tirkeşikleriň birinji aýynyň ýigrimi ikisinde, ol mübäreke hem mukaddes Medine şäherine gelip ýetipdir. Şeýdip, Aşyr aýynyň ilkinji aý bolmagyny has mynasyp görýärler. Şondan soň hijri senenamany Aşyr aýdan ýazyp başlap, onuň gözbaşyny pygamberimiziň hijretinden alypdyrlar. Bu senenama şol döwürden häzirki zamana çenli ýörgünli ýyl hasabydyr. Hijri kamary senenamanyň aýlary meşhur bolansoň, olary beýan etmekden el çekýäris.

JELALY SENENAMANYŇ BEÝANY

Bu senenama «Mäliki senenamasy» hem diýipdirler. Ol Seljuk döwletiniň başlarynda soltan Jeleddin Mälik şa ibn Alp Arslanyň döwründe düzülipdir. Şol döwrüň ussat alymlaryndan Omar Haýýam, Abdyrahman Hazyn we başga-da alty adam üýşüp, parslarda, türki halklarda, rumlularda ulanylýan artdyrma günleriň hemme işlerde, döwlet hazynasyna peýdalydygyny aýdýarlar. Olar bu pikiri soltana teklipe edensoňlar, soltan bu senenamany düzmäge perman berýär. Olar 467-nji hijri ýylyň Oraza aýynyň sekizine Hoşgünü bu senenamany düzüp, şemsi (Gün aýlanyşy) sene döredip, artdyrma wagtlary goşýarlar. Her gezek Günüň aýlawy Guzy (Hamal) burçunyň başlaryna gabat gelse we Ferwerdin aýynyň biri gündiz bolsa, ol günü

«Soltanyň nowruzy» diýip atlandyrypdyrlar. Olar her dört-bäş ýyldan bir gün goşup, öňki sahypalarda-da beýan edilen parslaryň senenamasyny ýola goýupdyrlar.

Şu ýerde senenamalar baradaky gürrüňlerimiz soňlandy. Indi şol senenamalaryň biri-birleri bilen arabaglanyşyklary we aratapawutlary barada bir jedwel düzülýär we ol jedwellerde şol senenamalaryň aralaryndaky wagt görkezilýär:

«TARYH SENENAMALARY»

DÜZEN KÄTİP ÇELEBİ

Adam atanyň senenamasy	Tupan senenamasy	Rumy senenamasy	Kybty senenama	Hijri senanamasy	Gadymky pars senenamasy	Jelaly senenamasy
Adam atanyň senenamasy	2242 ýyl	5281 ýyl	5877 ýyl	6226 ýyl	6248 ýyl	6690 ýyl
	Tupan senenamasy	3039 ýyl	3635 ýyl	3974 ýyl	4006 ýyl	4454 ýyl
		Rumy senenamasy	596 ýyl	935 ýyl	967 ýyl	1414 ýyl
			Kybty senenamasy	339 ýyl	371 ýyl	818 ýyl
				Hijri senanamasy	32 ýyl	467 ýyl
					Gadymky pars senenamasy	447 ýyl
						Jelaly senenamasy

Ýokardaky jedwelde senenamalar tertip boýunça getirildi. Meselem, Hijri senenamadan Rumy senenama gelýän öýjüge seretseň, dokuz ýüz otuz baş diýen sany görersiň. Ýagny bu iki senenamanyň arasynda dokuz ýüz otuz baş ýyl bolupdyr. Mundan başga-da Rumy senenama Hijri senenamadan öň ýazylandyr. Bu bolsa Rumy senenamanyň Hijri senenamadan öň ýüze çykanlygyny aňladýar.

Bu eseriň kitapça bölümi şu ýerde tamam boldy. Indi ýazgylar tagtasyny düzüp başlaýarys.

ÄLEM SENENAMASYNDA¹ IŇ GADYMY MÜŇÝYLLYKLARDA BOLAN WAKALAR TAGTASY

Bu tagtada älem döräninden hijrete çenli döwürde, ýagny alty müň iki ýüz on alty (6216) ýylda ýüze çykan wakalary beýan edýän birtopar sahypalar we birnäçe jedweller bardyr. Belleniljek wagtlarda (senelerde) köp gapma-garşylyklar bolsa-da, bar bolan maglumatlaryň hakykata iň ýakyn hasaplanýanlary getirilýär.

1. Älem döräninden tä Nuhuň tupanyna çenli aralykdaky döwürde bolup geçen wakalaryň jedweli

Birinji ýyl

Bu ýylda älem taryhynyň başy we Adam alaýhyssalam ýere inderildi.

Ýüzünji ýyl

Bu ýylda Adam ata bilen Howa ene Arafa dagynda duşuşdy, bir rowaýata görä Käbe guruldy. Ibn Apbasyň aýtmagyna görä, Alla Adam ogullarynyň ruhundan Nugman jülgesinde äht (elmisak) aldy.

Iki ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Habyl öldürildi we Şis pygamber dünýä indi.

Dokuz ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Adam atamyz Nisan (Gurbansoltan) aýynyň ýedisine Anna güni müň ýaşyndaka wepat boldy.

Bir müň bir ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Hanuh, ýagny Idris ibn Ýerd ibn Mehlal ibn Kynan ibn Anuş ibn Şis alaýhyssalam dünýä indi.

---

¹ Адам атаные ере инен сененамасы.

Bir mün bir yüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Şis alaýhyssalam Ab (Oguz) aýynda Ruh günü dokuz yüz on iki ýaşlarynda wepat boldy.

Bir mün üç yüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylda Anuş ibn Şis wepat boldy we Müsürdäki Herman galasy Müsür hökümdary Suridiň döwründe ylymlary tupandan goramak üçin (?), Idris alaýhyssalamyň permany bilen guruldy.

Bir mün dört yüz altmyş ýedinji ýyl

Rowaýat edişiline görä, bu ýylda Idris alaýhyssalam üç yüz altmyş baş ýaşyndaka asmana göterildi. Ýöne doglan senesini nazara alsaň, ol iki yüz kyrk baş ýaşynda göterilipdir.

Bir mün alty yüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda ibn Lemek ibn Müteweşlih ibn Hanuh alaýhyssalam dünýä indi.

Iki mün kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Sam ibn Nuh dünýä indi.

Iki mün iki yüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Nuhuň kowumy tupan zerarly heläk boldy we Müteweşlih dokuz yüz altmyş baş ýaşynda tupan wagty wepat boldy.¹

2. Nuhuň tupanyndan tä hezreti Ybraýym pygamber dogulýança ýüze çykan wakalaryň jedweli

---

¹ Асыл нусгада шу ерде шейле чыкгыт берлипдир: Насранылары айтмагына гирӱ, тупаные 1242-нӱи йылда, Самирий Тивратда 1307-нӱи йылда, Ыбраны Тивратда 1565-нӱи йылда, ехудыларые пикириче болса 1650-нӱи йылда боланлыгы ие сгрглийӱр. Йине буларые ӱхлисине догры дӱлдиги аныкдыр. Юнаны Тивратда тупаные 2240-нӱи йылда боланлыгы ие сгрглийӱр. Бу хакыката хас якындыр.

Iki mün dört yüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda, ýagny Nuh alaýhyssalamyň döwründe senenama başlandy.

Iki mün dört yüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda Pars patyşalarynyň ilkinji nesilşalygy bolan Pişdatlylar döwleti döredi, Keýumers soltanlyk tagtyna geçdi we Arfahşa ibn Sam dünýä indi.¹

Iki mün baş yüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda, ýagny Hüwşeňiň döwründe Nuh alaýhyssalam dokuz yüz elli ýaşlarynda wepat boldy.

Iki mün ýedi yüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda, ýagny Jemşidiň patyşalyk döwürleriniň başlarynda Arfahşat ibn Sam dört yüz altmyş baş ýaşynda dünýäden gaýtdy.

Iki mün kyrkynjy ýyl

Bu ýylda Sam ibn Nuh alaýhyssalam alty yüz ýaşyndaka ýogaldy.

Iki mün ýedi yüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda Falyg ibn Abir ibn Şanyh ibn Kynan II dünýä indi we adamlaryň dilleri üýtgäp başlady.²

Iki mün dokuz yüz yetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda, ýagny Zahhagyň döwürleriniň başlarynda Şanyh ibn Kynan dört yüz altmyş ýaşynda wepat boldy.

---

¹ Асыл нусгада шу ерде шейле чыкыт берлипдир: Меіусылардан ве хытайлылардан башга хемме тайпалар тупаные ер йгзгни аландыгыны айдярлар. Йіне бу ики тайпа тупаные диее кўбир глкелере етендигини, Кеюмерс дийлип Адам атаные гиз іегнде тутуляндыгыны ве Хгвшеіеіе Нухдан іе боландыгыны айдярлар. Йіне Кеюмерсіе Нухуе івлатларындан боландыгы хас дгрс пикирдир.

² Диллеріе гйтгўп башлан дівргнден хиіреге ченли аралык діврге гч мге гч йгз дірт йыл боланлыгы кўбир алымларые чызгыларында берилйўр. Бу пикире гірў, дил гйтгеме діври бу сенеден бир йгз йигрими йыл геченсое йгзе чыкыпдыр.

Ики мүн докuz ýüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda, ýagny Babul patyşalaryndan Nemrut ibn Kenganyň patyşalygynyň başlarynda, Kahtan ibn Amyr ogullarynyň özara urşy boldy we söweş ýarag-esbaplary ýyrtyjy haýwanlaryň beden agzalaryndan (süňklerinden) ýasaldy.¹

Üç mүн üç ýüz on üçünji ýyl

Bu ýylda Müsür patyşalaryndan bolan Mysraýymyň patyşalygy başlandy.

Üç mүн kyrk dördünji ýyl

Ilkinji Ad kowumy Ahkaf diýen ýerde güýçli ýel we tupan zerarly heläk boldy, Sarug ibn Arguwany dünýä indi. Terezi, çanak ýaly ölçeg esbaplaryny we altyn-kümüş zikgelerini kakmaklyk oýlap tapyldy.²

Üç mүн bir ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda Abyr ibn Şanyh, ýagny Hud alaýhyssalam dört ýüz altмыш dört ýaşyndaka wepat boldy.

Üç mүн bir ýüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda Semut kowumy Mekgäniň töwereginde Jebraýyl perişdäniň gaty sesinden heläk boldular we Falyg ibn Abyr üç ýüz otuz dokuz ýaşynda wepat boldy.

Üç mүн iki ýüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Abu Reýhanyň bellemegine görä, Esura patyşalygynyň döwleti başlandy we kenganlylar tarapyndan Dymşyk şäheri guruldy.

Üç mүн iki ýüz elli üçünji ýyl

---

¹ Ёдвелие гырасында шейле чыкгыт берлипдир: Абу Рейхан Бируныные айтмагына гирў, Немрудые тагта гечмеги диллерие гйтгўн дивргден йигрими гч йыл геченсое болупдыр. Шол диврге адамлары сивеш яраг-эсбапларыны йыртыы хайванларые беден агзаларындан (сгеклеринден) ясап башлапдырлар. Меселем, найзаны кергеденден, гылыы бейлеки їандарлардан, пейкамы (оки) кирпичине окундан, галканы пышдылые чанагындан, токмагы дїрт аяклы хайванларые беден агзаларындан ясапдырлар.

² Ёдвелие гырасындакы чыкгытда: Ахкаф Хазрамутдан Аммана тарап барылян ёлуе угрунда, Арап адасыные ггнорта тарапында ерлешїйўндигини айдярлар. Юваш Умманые ерлешїйўнлиги гчин, бу себитие кїп бїлеги чїллгк-чўгеликдир.

Bu ýylda Salyh alayhyssalam Hazralutda wepat boldy. Taryh ibn Nahur ibn Sarug ibn Arguwany, ýagny Azeri dünýä indi. Saba kowumy heläk boldy we elhenç sil geldi.

Üç müň üç ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Ybraýym alayhyssalam Babylda dünýä indi. Mukardyk Kâhi döwründe Beýtil Mukaddes guruldy we Harran şäheri kenganylar tarapyndan bina edildi.

3. Ybraýym pygamberiň dünýä inmeginden tä Musa pygamberiň wepat bolmagyna çenli aralykda bolan wakalaryň jedweli

Üç müň üç ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda köpleriň aýtmagyna görä, Nemrut Babyl obalaryndan bir obada uly ot ýakdy.

Üç müň üç ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Ybraýym pygamber Babyldan Palestina hijret (göç) etdi. Demirçi Kasere¹ Zahhaga garşy aýaga galdy we Peridunyň soltanlygy başlandy.²

Üç müň dört ýüz birinji ýyl

Bu ýylda, ýagny Peridunyň döwründe Ysmaýyl alayhyssalam dünýä indi.

Üç müň dört ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda ilkinji bolup Ybraýym alayhyssalam sünnete ýatyryldy.

Üç müň dört ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Lut kowumy heläk boldy.

Üç müň dört ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Yshak alayhyssalam dünýä indi. Mukaddes Käbe bina edildi we Palestin patyşalarynyň döwleti döredi.

Üç müň dört ýüz otuz bäşinji ýyl

Bu ýylda Damak çalmak kyssasy we gurbanlyk kesmek baradaky höküm indi.

Üç müň dört ýüz altmyşynjy ýyl

---

¹ Кіп чешмелерде Кавс я-да Кўве дийлип языляр.

² Ёдвелие гапдалында шейле чыкыт берлипдир: Кіп ерлерде Заххагыё Демавент дагында туссаг эдилендиги ве ілдгрилендиги роваят эдилйўр. Хатда Мехрїан байрамчылыгы Заххагыё ілдгрилен гғни болуп, оны Перидуныё ойлап тапандыгы айдыляр.

Rowaýat edilişine görä, bu ýylda Yshagyň ejesi Sara bir ýüz ýigrimi ýedi ýaşynda wepat bolupdyr we Isgender diwary guruldy.

Üç müň dört ýüz segseninji ýyl

Bu ýylda diwary guruhy Zülkarneýn Hamýary we Hydyr alayhyssalam Ybraýym pygamber bilen Mukaddes Mekgede duşuşdylar.

Üç müň dört ýüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda Yshagyň ogly Ýakup alayhyssalam dünýä indi.

Üç müň dört ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Ybraýym alayhyssalam bir ýüz yetmiş baş ýaşynda wepat boldy we Müsür patyşalaryndan bolan Welit Kamar daglyklarynyň töwereginde ýerleşen Niliň gözbaşyna ýetdi.

Üç müň baş ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda Ysmaýyl alayhyssalam bir ýüz otuz ýaşyndaka wepat boldy.

Üç müň baş ýüz yetmiş dördünji ýyl

Bu ýylda Ýakubyň ogly Ýusup alayhyssalam dünýä indi.

Üç müň alty ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda Yshak alayhyssalam bir ýüz segsen ýaşyndaka wepat boldy.

Üç müň alty ýüz on üçünji ýyl

Bu ýylda Ýusup alayhyssalamyň soltanlyk döwri başlandy. Ol kakasy we doganlary bilen duşuşdy we birleşdi. Beni Ysraýyl, ýagny Ýakubyň öwlatlary Müsüre girdiler.¹

---

¹ Ёдвелие гырасында шейле чыкгыт бар: Роваят эдилишине гирӱ, Якуп йигрими бир йыллап Юсупдан йыда дгшгпдир.

Üç mün alty ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Ýakup alayhyssalam bir ýüz kyrk ýaşyndaka wepat boldy.

Üç mün alty ýüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Eýýup alayhyssalam wepat boldy. Ol kesele duçar bolmazdan öň ýetmiş ýyl we ondan soň bir ýüz kyrk ýyl ýaşady.

Üç mün alty ýüz ýetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Ymran ibn Kahys ibn Lawy ibn Yshagyň – Musa pygamberiň kakasy dünýä indi.

Üç mün alty ýüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Ýusup alayhyssalam bir ýüz on ýaşynda wepat boldy.

Üç mün ýedi ýüz kyrk başinji ýyl

Bu ýylda Harun ibn Ymran dünýä indi. Pyrgaunyň haýbatynyň ilkinji döwri başlandy. Ysraýyl ogullary öldürildi.

Üç mün ýedi ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda Musa ibn Ymran alayhyssalam Müsürde dünýä indi.

Üç mün sekiz ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda Eýke kowumy, ýagny Şugaýp alayhyssalamyň kowumy Medúende heläk boldy.

Üç mün sekiz ýüz on dördünji ýyl

Bu ýylda Musanyň kakasy Ymran wepat boldy we Musa alayhyssalama pygamberlik berildi.

Üç müň sekiz ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Musa bilen Hydyr alayhyssalam iki deňziň goşulýan ýerinde duşuşdylar we Karuny ýer ýuwutdy.

Üç müň sekiz ýüz ýigrimi sekizinji ýyl

Bu ýylda Pyrgaun Gulzum deňzinde gark boldy. Ysraýyl ogullary halas boldular. Olar Müsüriň çöl-beýewanynda iki ýüz on baş ýyllap tussaglykda saklandylar.

Üç müň sekiz ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Musa pygamber Alla bilen gürleşmek we Töwraty almak üçin, Tur dagyna çykdy. Bu waka Müsürdäki Duluke patyşalarynyň döwründe boldy.

Üç müň sekiz ýüz altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda Harun alayhyssalam şol çöllükde bir ýüz ýigrimi ýaşynda wepat boldy.

Üç müň sekiz ýüz altmyş sekizinji ýyl

Bu ýylda Musa alayhyssalam şol çöllükde tussaglykdaka Pars patyşasy Menuçehriň döwründe bir ýüz ýigrimi ýaşynda wepat boldy we Ysraýyl ogullary Musa pygamberiň wepat bolanyndan üç gün geçensoň, çöllük tussaglygyndan halas boldular.

4. Musa alaýhyssalamyň wepat bolan wagtyndan tä Buhtunnasr aýaga galýança bolup geçen wakalaryň jedweli

Üç müň sekiz ýüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda Ysraýyl ogullarynyň ilkinji häkimi Ýuşag alaýhyssalam ýüz on ýyl ýaşansoň wepat boldy.

Dört müň otuz başinji ýyl

«Ruhut Tawaryh» («Tabaryýanyň ruhy») atly eserde getirilişine görä, bu ýylda Nikumudýa, ýagny Stambul we Aýa Sofiýa şäherleri guruldy we Halap, Malatyýa, Tarsus, Sur şäherleri bina edildi.

Dört müň iki ýüz segseninji ýyl

Bu ýylda Eşmuúel pygamber dünýä indi, palestinler Ysraýyl ogullaryndan üstün çykdylar we tabyty olaryň elinden aldylar. Ysraýyl ogullary kyrk ýyllap ýeňlişde galypdyrlar.

Dört müň üç ýüz otuz üçünji ýyl

Bu ýylda Dawut alaýhyssalam dünýä indi. Türk Afrasyýap Eýran ülkesini basyp aldy. On iki ýyl geçensoň, Menuçehr öwladýndan Zal Afrasyýabyň elinde öldürildi.

Dört müň üç ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda Talutyň tagta geçmegi bilen Ysraýyl ogullarynyň patyşalygy başlandy. Olaryň häkimleriniň döwri soňlandy we tabyt yzyna alyndy.

Dört müň üç ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda Jalut Dawut pygamber tarapyndan Amalyka söweşinde öldürildi, Talut wepat boldy we «Ruhut Tawaryh» atly eserde aýdylyşyna görä, Magnysa şäheri guruldy.

Dört mün üç yüz togsan birinji ýyl

Bu ýylda Süleýman ibn Dawut alaýhyssalam dünýä indi.

Dört mün üç yüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda Eşmuúel pygamber yüz ýigrimi dört ýaşlarynda wepat boldy.

Dört mün dört yüz üçünji ýyl

Bu ýylda Dawut alaýhyssalam ýetmiş ýaşyndaka wepat boldy.

Dört mün dört yüz ýedinji ýyl

Bu ýylda Aksa metjidi ýedi aýyň dowamynda guruldy.

Dört mün dört yüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda Hymýarly patyşalardan bolan Ýemen melikesi Bylkys Süleýman pygamberiň huzuryňa geldi we Maşrykdyr Magryp patyşalygy tabynlyga geçdi.

Dört mün dört yüz kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda Süleýman alaýhyssalam elli iki ýaşynda wepat boldy.

Dört mün dört yüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda Ysraýyl ogullarynyň on agtygy Uhbamim ibn Süleýmandan boýun gaçyryp, aýaga galdylar we olaryň döwleti ýeňliş bilen başlandy.

Dört mün baş yüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Ysraýyl rowaýatlaryna görä, Ylýas pygamber Elýasag pygamberiň döwründe perişdeleriň bolýan asman gatyna göterildi.

Dört mün baş yüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda Ýunus ibn Metä alaýhyssalam neýnowalylara, ýagny Mosul ilatyna pygamber bolup iberildi.

Dört mün baş ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Mosuldaky Esur döwleti agdaryldy we Babyl patyşalarynyň döwleti döredi.

Dört mün alty ýüz ikinji ýyl

Bu ýylda Pars patyşalaryndan Kyýanylar nesilşalygy Keýkubadyň hökümdarlygy bilen başlandy we ilkinji Rum döwleti Marulesiň tagta geçmegi bilen döredi.

Dört mün alty ýüz otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Şagýa alaýhyssalama pygamberlik berildi.

Dört mün alty ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda Redus arasynda ilkinji gezek şäher we gala guruldy.

Dört mün alty ýüz altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Uly Rum, ýagny Gyzyllalma Rumanaus patyşa tarapyndan gurlup başlady. Gurlup gutarylan güni Rumanaus baýramçylyk edip, ol şäheriň adyna Martas goýdy.

Dört mün alty ýüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda Ýunus alaýhyssalam wepat boldy.

Dört mün alty ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Şagýa alaýhyssalam wepat boldy.

Dört mün ýedi ýüz başinji ýyl

Bu ýylda, ýagny pars patyşasy Keýkowusyň döwründe, Ysraýyl ogullarynyň on agtyklarynyň döwleti agdaryldy.

Dört müň ýedi ýüz ýigrimi sekizinji ýyl

Kābir rowaýatlara görä, bu ýylda patyşa Harkyýa wepat boldy we ýunan (grek) şahyry Umires peýda boldy.

Dört müň ýedi ýüz elli ýedinji ýyl

Bu ýylda Buzentyýýa, ýagny Stambul guruldy. Ilki bu şäheri Nikumudýa gurupdy. Ýöne ýertitreze zerarly weýran bolansoň, ol täzedan gurulypdyr we oňa Buzentos diýlip at goýlupdyr.

5. Buhtunnasryň döwründen tä Isgenderiň Daradan üstün çykan wagtyna çenli bolup geçen wakalaryň jedweli

Dört mün sekiz ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Babyl patyşalaryndan bolan Buhtunnasryň patyşalyk döwri başlandy. Bir rowaýata görä, Ninun weýran edildi. Patyşa Buhtunnasr özbaşdak patyşa bolman, ol Kyýany patyşasy Suhraba tabyn bolupdyr.

Dört mün sekiz ýüz elli birinji ýyl

Bu ýylda Buhtunnasr Şam ülkelerini basyp aldy we ýehudylar oňa tabyn boldular.

Dört mün sekiz ýüz elli dördünji ýyl

Bu ýylda Buhtunnasryň leşgeri Kuds Babyny basyp aldylar. Heruden taýpasy doly talandy. Danyýal pygamber şu wakalaryň arasynda bolupdyr.

Dört mün sekiz ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda Tabyt we Gupbatyz-Zaman Ermiýa alaýhyssalam tarapyndan bir gowakda gizlenilip goýuldy.

Dört mün sekiz ýüz altmyş sekizinji ýyl

Bu ýylda Mukaddes Kuds şäheri Buhtunnasr tarapyndan edilen uly söweşden we iki ýarym ýyl gabawdan soň weýran edildi. Ysraýyl kowumynyň iň soňky patyşasy Sydkyýa özüniň garşylyk görkezenligi üçin öldürildi we Ysraýyl kowumyndan gyrgynçylykdan we talaňçylykdan soň diri galanlary ýesir düşdüler.

Dört mün sekiz ýüz altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Ermiýa alaýhyssalam Müsürde ýehudylaryň aldawy zerarly şehit boldy. Onuň pygamberlik döwri otuz sekiz ýyl bolupdyr.

Dört mün sekiz ýüz yetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Hyrkyýa alayhyssalam ýesir düşenleriň arasynda ýehudylaryň aldawy bilen şehit boldy.

Dört müň sekiz ýüz segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda Buhtunnaşryň leşgeri Mūsūr ülkesini basyp aldy we Mūsūr patyşasy Agraj pyrgaun öldürildi. Ondan soň Mūsūr diýary kyrk ýyllap weýran galypdyr.

Dört müň sekiz ýüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda Buhtunnaşr we kâbir rowaýatlara görä bolsa Mūsūr hâkimi wepat bolupdyr.

Dört müň dokuz ýüz ýedinji ýyl

Bu ýylda Kiýany patyşasy Güştaspyň patyşalyk döwri başlandy we Şem köşgüni guran pars patyşalary tarapyndan Mūsūrde hâkim bellenen Kesir Haşyň hökümdarlygy başlandy.

Dört müň dokuz ýüz on başinji ýyl

Bu ýylda Danyýal alayhyssalam ýesirleriň içinde wepat boldy.

Dört müň dokuz ýüz otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda Beýtil Mukaddes pars Kureş, ýagny Güştasp tarapyndan guruldy, Ýsraýyl kowumynyň ýesirleri azat edildi. Zertuştyň otparazlyk (mejusylyk) dini döredi we Güştasp oňa boýun boldy.

Dört müň dokuz ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Antaliýada Fisaguresiň (Pifagor) taglymatlary döredi. Rüstem bilen Ispendiýar ibn Güştaspyň arasyndaky Zabylystanda söweş boldy we Ispendiýar Rüstemiň peýkamy bilen öldürildi.

Dört müň dokuz ýüz yetmiş ikinji ýyl

Bu ýylda mejusylyk dinini döreden Zertušt öldürildi we pelsepeçi Salis Multy döredi.

Bäş müň ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda «Bähmān Derazdest» lakamly Kyýany Ispendiýaryň ogly Erdeşiriň patyşalyk döwri başlandy we Makduniýýa ülkesinde tebip Bukrat peýda boldy.

Bäş müň kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda pelsepeçi Dimukratis togsan bäş ýaşynda wepat boldy.

Bäş müň bir ýüz yetmiş ikinji ýyl

Kuds Şerip (Beýtil Mukaddes) abat edilensoň, Garyr geldi. Ysraýyl kowumy yzlaryna gaýtdylar we Töwrat ony ýatdan bilenlerden soralyp göçürildi.

Bäş müň bir ýüz yetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Erdeşir öldi, onuň gyzy hem ýanyoldaşy Humaý tagta geçdi we Fisaguresiň şägirdi ýunanly Sokrat Asynada ýüz ýaşyndaka aradan çykdy.

Bäş müň iki ýüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda Aklydes Sury döredi we Darap ibn Bähmen ejesi Humaýdan soň patyşa boldy.

Bäş müň iki ýüz altmyşynjy ýyl

Bu ýylda ýunanly Isgender Makduniýýada dünýä indi we Yshak ibn Hüneýniň aýtmagyna görä, Sukratyň şägirdi Aflatyn Koniýada Filips Makdunynyň döwründe wepat bolupdyr.

Bäş müň iki ýüz yetmiş bäşinji ýyl

Bu ýylda ilkinji rumly neslinden bolan, Makduniýýanyň, Buzentiýýäniň we Uly Rumuň patyşasy Isgenderiň babasy kaýsar Filips, ýagny Rum ibn Liti ibn Ýunan ibn

Ýafes wepat boldy. Ilkinji rumlular nesilşalygy kesildi. Ýokarda agzalan ülkeleriň hökümdarlygynyň ikinji rumlular neslinden bolan Kiçi Rumuň, ýagny Ermeniýe, Jezire, Hersta we Halkduniýe ülkeleriniň patyşasy Rum ibn Gys ibn Yshagyň owlatlaryndan bolan Filkus ibn Hermese geçdi.

Bäş müň iki ýüz ýetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda Darabyň ogly Daranyň patyşalyk döwri başlandy.

Bäş müň iki ýüz segsen birinji ýyl

Bu ýylda Isgender Nasybynda Darany ýeňdi. Daranyň öldürilmegi bilen kyýanylar nesilşalygy agdaryldy we «**Isgenderi senenama**» başlandy.

6. Isgenderiň döwründen tä hezreti Isa pygamberiň dünýä inen döwrüne çenli bolan wakalaryň jedweli

Bäş müň iki ýüz segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda ýunanly Filkusyň ogly Isgender Zülkarneýn II Şährizurda on üç ýyl soltanlyk sürüp, otuz alty ýaşynda dünýäden ötdi.

Bäş müň iki ýüz segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Müsürde ýunanly Batalysa patyşalarynyň döwleti başlandy, jümlejahanda taýpalar patyşalary döredi. Isgenderiýe minarasyny guran Belinas wepat boldy.

Bäş müň iki ýüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda «ilkinji mugallym» adyny alan Eflatunyň (Platon) şägirdi Aristatalis (Aristotel) Batlimýus ibn Lagusyň döwründe altmyş sekiz ýaşyndaka aradan çykdy.

Bäş müň üç ýüz altynjy ýyl

Bu ýylda Şam we Jezire häkimi Antykyýus tarapyndan Antakyýa diwary guruldy, Halap, Kynnasryn we Ryba galalary Batlasalar nesilşalygynyň serkerdebaşsyz Selikusyň tagallasy bilen bina edildi.

Bäş müň üç ýüz sekizinji ýyl

Bu ýylda Ýunan Töwratyny rowaýat eden we «Myjasty» kitabyňy ýazan ýunanly Klyzyýusyň ogly Batlymýus II patyşalyk tagtyna geçdi.

Bäş müň üç ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda ýokarda agzalan Batlymýus wepat boldy we pelsepeçi Aklydys Surda şöhrat gazandy.

Bäş müň üç ýüz togsan başinji ýyl

Bu ýylda Antykyýus Pars ölkelerinde öldürildi we Kelile kitabyny düzüji hint patyşalaryndan bolan Dabeşlim wepat boldy.

Baş müň dört ýüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Antýuhes ibn Antykyýusyň goşuny Beýtil Mukaddesi basyp aldy we Ruh günü ýehudylary gyrdy.

Baş müň dört ýüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda Tubbag Ekber Zeýt ibn Amr Hymýary Ýemenden goşuny bilen hüjüm edip, Gündogar ölkeleri basyp aldy we Tubbagyň ogly Şymyr tarapyndan Samarkant şäheri weýran edildi.

Baş müň baş ýüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda rumlular suriýelilerden, ýagny Şam we Jezire ilatyndan üstün çykdy, Antakyýa weýran edildi. Ýehudylar salgyt kabul edip, tabyn boldular.

Baş müň baş ýüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Müeýýit patyşanyň we başga-da birnäçe taryhçylaryň aýtmaklaryna görä, pars nesilşalyklaryndan bolan eşkanylar (ärsaklylar) döwleti döredi.

Baş müň baş ýüz elli ikinji ýyl

Bu ýylda Rum kaýsarlarynyň ilkinji patyşasynyň hökümdarlygy başlandy. Ejesi ony dünýä inderjek wagty wepat bolupdyr. Ejesiniň garnyny ýaryp, ol çagany çykarypdyrlar. Şonuň üçin Kaýsar diýlipdir. Kābir taryhy çeşmelerde getirilişine görä, Isgenderiň döwrüne ýakyn wagtda ýa-da onuň öz diri wagty Daranyň Eşk atly ogly bolupdyr we ol Mosul, Reý ýaly ölkelerde hökümdarlyk sürüpdir. Beýleki patyşalar oňa tagzym hökmünde Kaýsar diýip ýüzlenipdirler.

Baş müň baş ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda kaýsar Ogustos Müsüre goşun çekdi. Müsür melikesi Diýesiýesiň gyzy Fluýtranyň goşuny perişan hala düşdi we Batalysalaryň döwri soňlandy.

Bäş müň bäş ýüz yetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda Şam Kaýsaryýýasy Kaýsaryň buýrugy bilen ýehudy häkim Herdus tarapyndan guruldy we Uly Rumiýýäniň ýaşajylarynyň sany dört ýüz müň adama ýetdi.

Bäş müň bäş ýüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Zekerýa pygamberiň ogly Ýahýa alayhyssalam dünýä indi we Isa pygamber Beýtil Mukaddesiň obalaryndan bolan Beýti Lahm obasynda ärsakly hökümdar Şapuryň döwründe doguldy.

7. Isa alaýhyssalamyň dünýä inen döwründen tä pygamberimiziň hijret eden döwrüne çenli ýüze çykan wakalaryň jedweli

Bäş münň bäş yüz segsen başinji ýyl

Bu ýylda Zekeryýa pygamber ýehudylaryň mekir-hileleri bilen yüz ýaşlarynda wepat boldy we hezreti Merúem Müsüre gitdi.

Bäş münň bäş yüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda Ogustos kaýsar wepat boldy we ogly Hibaryýus onuň ýerine geçdi.

Bäş münň bäş yüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda hezreti Merúem Isa alaýhyssalam bilen Müsürden geldi we Şam obalaryndan Nasyra atly obada mesgen tutdy. Tabaryýa şäheri Beýtil Mukaddesiň häkimi Merdus tarapyndan Tybarys üçin guruldy.

Bäş münň alty yüz on dördünji ýyl

Bu ýylda Isa alaýhyssalam Gur diýen ýerde çakylygyna başlady. Ýahýa alaýhyssalam ýaramaz Herdusyň aldawy bilen öldürildi.

Bäş münň alty yüz on ýedinji ýyl

Bu ýylda Isa pygamber asmana göterildi. Ýehudylar we nasranylar bu babatda garşy çykdylar.

Bäş münň alty yüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda hezreti Merúem elli üç ýaşyndaka wepat boldy. Şemgun Sapa kaýsar Kyluzýusy hak ýola çagyransoň, Uly Rumda tussag edildi.

Bäş münň alty yüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda araplaryň at-abraýly şahsyýeti bolan Kagp ibn Luý aradan çykdy we Bulis Uly Rumda öldürildi.

Bäş müň alty ýüz elli ýedinji ýyl

Bu ýylda ýene bir gezek Beýtil Mukaddes Tytus kaýsar tarapyndan weýran edildi we pygamberi öldürendikleri üçin, ol nälet siňen kowum (?) ýeňildi.

Bäş müň alty ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Azerýanusyň hökümdarlygy başlandy. Geografiýa ylmyny döreden Kaluziýusyň ogullaryndan bolan Batlimýus şan-şöhrat gazanyp başlady we Jalinus peýda boldy.

Bäş müň ýedi ýüz on altynjy ýyl

Bu ýylda Batlymýus Kaluzynyň kerwensaraýy gurlup başlandy we Senewiýe mezhebiniň düýbünü tutan Roha ruhanylaryndan bolan Ibn Wýsan döredi.

Bäş müň ýedi ýüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda Erdeşiriň aýaga galmagy bilen, parsalaryň dördünji nesilşalygy Sasanylar döredi we Arduwan ölensoň, ärsaklylar agdaryldy.

Bäş müň sekiz ýüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda nasranylara garşy bolan ganhor Dakýanus öldi. Birnäçe ýaşlardan düzülen hak ýola eýeriji kişiler, ýagny gowak eýeleri gowakda uka gitdiler we maniheý mezhebini esaslandyryjy Many Nakgaş peýda boldy.

Bäş müň sekiz ýüz altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda kaýsarlardan ilkinji butparaz Dakliýanus Müsür ülkesini basyp aldy. Ol bu işe öz patyşalaryndan on üç ýyl geçensoň girişipdir.

Bäş müň sekiz ýüz yetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda Dakliýanus wepat boldy. Nasranylaryň ilkinji patyşasy Kustantyn Uly Rumda tagta geçdi we «**Kybty senenamasy**» düzüldi.

Bäş müň sekiz ýüz yetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Kustantyn Uly Rumdan Wizantiýa göçdi, ol ýeriň öýlerini we şäher diwarlaryny täzedan gurdy. Aýa Sofiýanyň binasy täzelendi.

Bäş müň sekiz ýüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda Kustantyn we ähli rumlular nasrany dinine girdiler, Şapul Zülektafyň patyşalygy başlandy we ol Dejläniň gündogar kenarynda eýwan (köşk) gurdurdy.

Bäş müň sekiz ýüz segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda Kustantynyň ejesi Beýtil Mukaddese bardy we haç dikdi, ol ýerdäki metjidi hapalap weýran edensoň, onuň ýerine Kumama kelisesini gurdurdy.

Bäş müň sekiz ýüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda nasrany ruhanylar Kustantynyň permany bilen nasrany dinini güýçlendirmek üçin, Yznykda üýşdüler we Meliki ýa-da Kustantyny mezhep emele geldi. Bu mejlisde nasrany ruhanylar öz toparlary bilen topar-topar bolup oturan ekenler. Kustantyn olara göz aýlapdyr. Ol Isgenderiýe ruhanysy Aleksandrusyň topary beýlekilerden köp bolanlygy, ýagny üç ýüz on sekiz adam bolanlyklary üçin, olaryň mezhebini gowy görüp, ýurtlarda keliseler gurmaklaryny we olarda hezreti Isa bilen hezreti Merüemiň suratlaryny goýmaklygy, şu häzirki döwürdäki ýaly ybadat etmekligi ýola goýmaklygy emr edýär. Bu mezhebi Kustantyna degişli edip, oňa Kustantyny ýa-da Meliki mezhep diýipdirler.

Bäş müň sekizinji ýyl

Bu ýylda Kustantyn wepat boldy.

Bäş müň dokuz ýüz altmyşynjy ýyl

Bu ýylda serhet diwarlary guruldy we Walende kaýsaryň döwründe Halkduniýe galasy weýran edildi.

Bäş mün dokuz yüz togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda Bähram Gur patyşa boldy. Huraňky we Sediri gurduran Hyraly patyşa Nygman Agwar höküm sürüp başlady.

Alty mün başinji ýyl

Bu ýylda Kustantanyýada (Konstantinopolda) Arfadyanus kaýsaryň leşgerini suratlandyrýan beýik hem giň nakgaşlyk binasy guruldy.

Alty mün otuz altynjy ýyl

Bu ýylda Gowak eýeleri oýandylar. Ruhanylar ikinji gezek üýşdüler. Haýatyla patyşasy Hoşnowaza garşy söweşde Firuz öldürildi. Kustantanyýada kiçiräk gala guruldy.

Alty mün ýetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Astaninuýeliň hökümdarlygy başlandy. Aýa Sofiýa we Hamatyň diwary täzeden guruldy.

Alty mün togsan üçünji ýyl

Bu ýylda Zu Nuwas Hymýarynyň döwleti agdarylansoň, hebeşeliler Ýemeni eýelediler.

Alty mün bir yüzünji ýyl

Bu ýylda Kustantanyýada Seluriden tä Gara Deňze çenli uly diwar çekildi.

Alty mün bir yüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda otparaz dinsiz (zyndyk) Mazdak peýda boldy.

Alty mün bir yüz ýigriminji ýyl

Bu ýylda Anuşirwanyň patyşalygy başlandy. Maniheýler we Mazdakylar ýok edildiler.

Alty müň bir ýüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda älemiň buýsanjy bolan Muhammet pygamberimiziň kakasy Abdylly ibn Abdylmuttalyp dünýä indi.

Alty müň bir ýüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda pygamberleriň soňkusy hezreti Muhammet (s.a.w.) Pil senesinde pilleriň eýesi Abraha ýok edilensoň, dünýä indi. Ol dünýä inende, parslaryň eýwanynyň oň tarapy ýykyldy, olaryň mukaddes saýýan ody öçdi we möwbitler¹ bu barada düýş gördüler.

Alty müň bir ýüz altmyş başinji ýyl

Bu ýylda hebeşeliler Ýemenden çykaryldylar we Anuşirwanyň kömegi bilen Seýf ibn Ziniýan geldi.

Alty müň bir ýüz altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Anuşirwan wepat boldy we Hurmuz onuň ýerine geçdi.

Alty müň bir ýüz yetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Kuraýyş han-begleriniň gatnaşmagynda mukaddes Kābe ýene bir gezek guruldy.

Alty müň bir ýüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda Halwanda Şirin köşgüni gurduran Perwiz tagta geçdi.

Alty müň bir ýüz segsen sekizinji ýyl

---

¹ Мівбит – отпаразлары руханысы.

Bu ýylda Hakan Melik Gyrz Tabarýus kaýsaryň döwründe talaňçylyk Nisti bilen Tute derýasyndan geçdi.

Alty müň iki ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda Allanyň resuly Muhammede pygamberlik berildi we Abu Bekr, Hatyja, Aly we Zeýt ibn Harysa ýalylyar oňa iman getirdiler.

Alty müň iki ýüz dördünji ýyl

Bu ýylda Hyrakl kaýsar patyşalygy ýöredip başlady. Osman, Zübeyr, Talha, Sagt we Abdurahman ibn Awf musulman boldular.

Alty müň iki ýüz ýedinji ýyl

Bu ýylda Muhammet pygamberimiz äşgäre – dine çagyryp başlady, müşrükler ony Mekgäniň bir çetine kowdular. Hamza iman getirdi.

Alty müň iki ýüz sekizinji ýyl

Bu ýylda ilkinji hijret boldy, ýagny sahabalardan bir topar Hebeşä gitdiler.

Alty müň iki ýüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda hezreti Omar musulman boldy, yslam dini güýçlenip, müşrükler ejizledi.

Alty müň iki ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda parslar rumlulardan rüstem çykdylar, ýagny Hyrakl Hysrowa garşy söweşde ýeňildi. Ol Beýtil Mukaddese bardy we «Rum» süresiniň ilkinji aýatlary indi.

Alty müň iki ýüz on üçünji ýyl

Bu ýylda hezreti Hatyja dünýäden ötensoň, bu ýyly «Huzn» («Gam-gussa») ýyly diýip atlandyrdylar. Aý ikä bölündi. Bu bolsa Allanyň resulynyň mugjyzalaryndandy.

Alty müň iki ýüz on dördünji ýyl

Bu ýylda bir topar jynlar iman getirdiler.

Alty müň iki ýüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda «Birinji Akaba» şertnamasy baglaşyldy. Allanyň resuly Mygraja, ýagny Mekgeden, Beýtil Mukaddese we Asmana çykdy.

Alty müň iki ýüz on altynjy ýyl

Bu ýylda «Ikinji Akaba» şertnamasy baglaşyldy we pygamberimiz mübärek Mekge şäherinden nurly Medine şäherine hijret etdi.

HER IKI WAKANYŇ ARASYNDA GEÇEN DÖWÜR (WAGT) JEDWELI

			Ad kowu myny ň heläk bolm agy	Käbä niň gurul magy	Pyrğa unyň gark bolma gy	Aksa metji diniň gurul magy	Gowa k eýeleri niň uka gitme kleri	Kustant anyýany ň şäher diwarlar ynyň gurulma gy	Pil eýelerin iň wakasy we pygamb erimizi ň dünýä inmegi	Pygamb erimize pygamb erlik berilme gi
	Ada my ň ýere inm egi		3044 ýyl	3423 ýyl	3828 ýyl	4407 ýyl	5821 ýyl	5879 ýyl	6163 ýyl	6203 ýyl
Nuhuň tupany	224 2 ýyl	Nu hu ň tup an y	802 ýyl	181 ýyl	1586 ýyl	2165 ýyl	3580 ýyl	3637 ýyl	3921 ýyl	3961 ýyl
Ybraýy myň dogulm agy	332 3 ýyl	108 1 ýyl	Ybra ýymy ň dogul magy	100 ýyl	505 ýyl	1084 ýyl	2498 ýyl	2556 ýyl	2840 ýyl	2880 ýyl
Musany ň wepaty	386 8 ýyl	162 6 ýyl	545 ýyl	Mus anyň wepa ty	40 ýyl	539 ýyl	1953 ýyl	2012 ýyl	2296 ýyl	2335 ýyl
Buhtun nasryň patyşal	484 7 ýyl	260 5 ýyl	524 ýyl	979 ýyl	Buhtu nnasry ň	440 ýyl	975 ýyl	1033 ýyl	1317 ýyl	1357 ýyl

ygy					patyşal ygy					
Isgenderiň Daradan üstün çykmagy	528 1 ýyl	303 9 ýyl	958 ýyl	413 ýyl	435 ýyl	Isgenderiň Daradan üstün çykmagy	540 ýyl	598 ýyl	882 ýyl	922 ýyl
Ogustosyň Felowitradan üstün çykmagy	556 3 ýyl	332 1 ýyl	2240 ýyl	1695 ýyl	717 ýyl	282 ýyl	Ogustosyň Felowitradan üstün çykmagy	316 ýyl	600 ýyl	640 ýyl
Isanyň dünýä inmegi	558 4 ýyl	334 1 ýyl	2261 ýyl	1716 ýyl	738 ýyl	303 ýyl	21 ýyl	Isanyň dünýä inmegi	578 ýyl	618 ýyl
Dakltiý anusyň wepat bolmagy	587 6 ýyl	363 4 ýyl	2553 ýyl	2008 ýyl	1031 ýyl	595 ýyl	313 ýyl	282 ýyl	Dakltiý anusyň wepat bolmagy	286 ýyl
Pygamberimiziň hijreti	621 6 ýyl	397 4 ýyl	2893 ýyl	2348 ýyl	1369 ýyl	934 ýyl	652 ýyl	631 ýyl	339 ýyl	Pygamberimiziň hijreti

ÄLEM SENENAMASYNDAN ÝEDINJI MÜŇÝYLLYKDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ TAGTASY

**Hijri ýyl hasaby boýunça ilkinji ýüz ýyllygyň birinji ýarymynda ýüze çykan
wakalaryň jedweli**

BIRINJI – ONUNJY ÝYLLAR

Birinji ýyl

Bu ýylda pygamberimiz (s.a.w.) Mekgeden Medinä hijret etdi, mübärek metjidini gurdy. Uly sahabalardan Bera ibn Magrur we Abu Umama wepat boldular.

Ikinji ýyl

Bu ýylda pygamberimiz Mekgedekä kyblanyň Beýtil Mukaddesden Kābā tarap öwrülmelidigi barada wahy geldi, oraza parz boldy, pitre bermegiň we azan aýtmagyň hökümi indi. Uly Bedr söweşi boldy. Bu söweşde Abu Jehl ýaly kuraýyşlylardan birnäçesi öldürildi, Abu Lehep heläk boldy.

Üçünji ýyl

Bu ýylda Kiçi Bedr we Uhut söweşleri boldy. Uhut söweşinde Hamza, Musgap ýaly uly sahabalardan birnäçesi şehit boldular. Allanyň resulynyň gyzy we Osmanyň ýanyoldaşy bolan Rukaýýa wepat boldy.

Dördünji ýyl

Bu ýylda Biir Maguna, Zätir Rykag, Beninnazyr söweşleri boldy. Teýemmüm (teýim etmek) barada aýat indi.

Bäşinji ýyl

Bu ýylda Döwmetil Jendel, Handak we Beni Kuraýza söweşleri boldy. Sagt ibn Mugaz (goý, Alla ondan razy bolsun!) wepat boldy.

Altynjy ýyl

Bu ýylda haj parz edildi. Hudaýbiýe we Zi Kyrat söweşleri boldy. Benismustalak söweşinden gaýdyp gelnende, hezreti Äşe enemize zyna töhmeti atyldy. Gün tutuldy. Zyhar¹ barada aýat indi.

Ýedinji ýyl

Bu ýylda Umra hajynyň kazasyny aldylar. Haýbar söweşi boldy. Patyşalaryň ýanlaryna olary hak dine çagyryp çapar hem hat iberildi. Pygambere Haýbarda zäherlenen et beriljek bolundy. Perwiz kesra ogly Şiruýe tarapyndan öldürildi.

Sekizinji ýyl

Bu ýylda musulmanlar Mekke şäherine eýe çykdylar. Hunaýn, Zäti Selasil, Muta söweşleri boldy. pygamberimiziň goşunynyň emirleri Zeýt ibn Harysa, Japar Taýýar, Abdylla ibn Rawaha şehit boldular. Pygamberiň gyzy we Abul Asyň aýaly bolan Zeýnep wepat boldy.

Dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Tebuk söweşi boldy. Abu Bekr haj etdi, Günbatar ülkelerden toparlar geldi. Nejaşy we pygamberimiziň gyzy hem Osmanyň ýanýoldaşy bolan Ümmi Gülsüm wepat boldular.

Onunjy ýyl

Bu ýylda pygamberimiz iň soňky (hoşlaşyk) hajyny ýerine ýetirdi. Eswet Ansy Ýemende döredi (aýaga galdy). Gün tutuldy. Mugaz Ýemene iberildi. «Şu gün siziň diniňizi kämil etdim»² diýen aýat indi. Allanyň resulynyň ogly Ybraýym wepat boldy.

---

¹ Зыхар – бир эркек кишиниң из аялыны из эјесине месзетмеги, меселем, аялына «Сениң аркае, гарныс мениң гчин эјемие аркасы, гарны ялы диймеги». Бу барада Гурханые 57-нїи («Мғїўдиле») сгресиние 1-4-нїи аятлары.

² Гурханые 5-нїи («Мўиде») сгресиние 3-нїи аяты.

ONUNJY – ÝIGRIMINJI ÝYLLAR

On birinji ýyl

Bu ýylda Allanyň resuly (s.a.w.) Dört tirkeşikleriň birinji aýynyň ikisine gündiz wepat boldy. Abu Bekr (goý, Alla ondan razy bolsun!) halypalyga geçdi. Eswet Ansy öldürildi. Ukaşa şehit boldy we Patma Zähra dünýäden gaýtdy.

On ikinji ýyl

Bu ýylda pygamberlik dawasyny eden Müseýlime «Ýemama» söweşinde öldürildi. Säbit ibn Kaýs, Abu Dujama we Zeýt ibn Hattap şehit boldular. Ýemama ülkesi alyndy. Abu Bekr Syddygyň permany bilen Gurhany Kerim bir ýere ýygnaldy. Hyra we Bahreýn Halyt tarapyndan basylyp alyndy.

On üçünji ýyl

Bu ýylda yslam goşuny uly söweşler etdi. «Merejis Sapar» söweşi boldy. Dört tirkeşikleriň dördünji aýynda hezreti Omar Faruk (goý, Alla ondan razy bolsun!) hezreti Abu Bekr wepat bolansoň halypa boldy. Mekgäniň emiri (häkimi) Ytap ibn Seýýit wepat boldy.

On dördünji ýyl

Bu ýylda Dymşyk şäheri ýarasyk bilen Abu Ubeýde Mesgut Nafagy tarapyndan eýelendi. Ataba ibn Garwan tarapyndan Baglabak, Hums, Hamat şäherleri guruldy. Ajam goşunynyň serkerdebaşysy Rüstem Atyk derýasynyň kenarynda Bilal ibn Alkama tarapyndan öldürildi.

On bäşinji ýyl

Bu ýylda Şamda «Ýermuk» söweşi boldy. Kufede ýüze çykan «Kadysyýýa» söweşinde kapyrlar ýeňildiler. Sagt ibn Abu Wakgas pars leşgerinden üstün çykdy. Meşhur rowaýata görä, Rüstem öldürildi. Kuds (Beýtil Mukaddes) we Ordon

(Iordaniýa) ýaraşyk bilen hezreti Omar tarapyndan eýelendi. Omaryň diwany düzüldi we Sagt ibn Ubada wepat boldy.

On altynjy ýyl

Bu ýylda musulmanlar bilen ajamlylaryň arasynda bolan söweşde ajamlylar ýeňildiler. Sagt kesranyň eýwanyna girdi. Halap, Antakyýa we Ruba ýaraşyk bilen eýelendi. Kufe Sagt tarapyndan basylyp alyndy. Jebele ibn Ebhem nasrany dinine girdi. Pygamberimiziň aýaly Mariýa wepat boldy.

On ýedinji ýyl

Bu ýylda Ehwaz we Ramhurmuz Basranyň emiri Abu Musa tarapyndan basylyp alyndy. Hurmuzan musulman boldy. Mekgäni aýylganç sil weýran etdi. Hyjazda gahatçylyk peýda boldy. Ataba ibn Garwan wepat boldy.

On sekizinji ýyl

Bu ýylda Harran we Mosul şäherleri Aýaz ibn Ganam tarapyndan basylyp alyndy. Musulman ölkeleriniň köpüsine mergi keseli ýaýrady. Uly sahabalardan Şamyň emiri Abu Ubeýde ibn Harrah, Mugaz ibn Jebel we Harys ibn Huşam wepat boldular.

On dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Tekrit we Kaýsaryýa basylyp alyndy we Ubeý ibn Kagp Ansary wepat boldy.

Ýigriminji ýyl

Bu ýylda Müsür diýary we Kustat binasy Amr ibn As tarapyndan basylyp alyndy. Bilal Hebeşi, Abu Sufýan ibn Harys pygamberimiziň päk aýallaryndan bolan Zeýnep bint Jahş we Rum kaýsary Hyrakl wepat boldular.

ÝIGRIMINJI – OTUZYNJY ÝYLLAR

Ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda Nahawent söweşi boldy. Mejusylar ýeňildiler. Yslam leşgeriniň serkerdebaşysy Nugman ibn Mukryn we Talha ibn Huweýlit şehit boldular. Tüster we Isgenderiýe şäherleri basylyp alyndy. Uly sahabalardan Halyt ibn Welit Hamatda we Ala ibn Hazramy wepat boldular. Jarut ibn Mugalla dünýäden gaýtdy.

Ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Azerbaýjan Mugyra tarapyndan, Dinur, Hemedan, Tabarystan, Gazwyn we Zenjan Hüzeýfe tarapyndan we Magrybyň Trablus şäheri Amr ibn As tarapyndan basylyp alyndy.

Ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Sijistan (Sistan) we Mekran Asym tarapyndan basylyp alyndy. Nahawatda musulman goşunyna howp abananda, hezreti Omar Medinede münberiniň üstündekä gygyrdy. Hurmuzan öldürildi. Katada ibn Nugman wepat boldy.

Ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda hezreti Omar şehit boldy. Osman ibn Affan halypalyga geçdi. Reý şäheri Bara ibn Azyp tarapyndan basylyp alyndy. Suraka ibn Mälik wepat boldy.

Ýigrimi bäşinji ýyl

Bu ýylda Osman ibn Affan haj etdi. Isgenderiýýäniň ilaty ähtlerini bozandyklary üçin öldürildi, galanlary bolsa ýesir düşdi.

Ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Nişapur ýaraşyk bilen, Afrykyýa bolsa Ibn Abussarh tarapyndan basylyp alyndy. Şamyň emiri Mugawyýa Kybrys (Kipr) adasyna goşun çekdi. Osman haj etdi we Mekgedäki Kábäniň ýeri giňeldildi.

Ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Istehr ülkesi ýene bir gezek Osman ibn Abul As tarapyndan basylyp alyndy. Afrykyýa garşy söweşde musulmanlara sansyz olja düşdi. Osman Zünnuraýn ýene haj etdi. Ubada ibn Samytyň aýaly Ümmi Haram Kybrysda wepat boldy.

Ýigrimi sekizinji ýyl

Käbir rowáýatlara görä, bu ýylda Mugawyýa Kybrysa goşun çekdi. Osman ibn Affan haj etdi.

Ýigrimi dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Yspyhan basylyp alyndy we Medinedäki haremiň (Mesjidin Nebiniň) ýeri giňeldildi.

Otuzynjy ýyl

Bu ýylda Gurhan Abu Bekr Syddygyň ýygnan nusgasy esasynda Osmanyň başlangyjy bilen jemlendi. Pygamberimiziň ýüzügi eres guýusyna gaçdy. Sahabalardan Hatap ibn Abu Baltaga wepat boldy.

OTUZYNJY – KYRKYNJY ÝYLLAR

Otuz birinji ýyl

Bu ýylda Merwde Ýezdgerdiň öldürilmegi bilen Sam nesliniň döwleti agdaryldy. Urwa tarapyndan Talykan, Balh, Jürjan basylyp alyndy. Osmanyň permany bilen Medinedäki haremiň ýeri giňeldildi. Abu Sufýan we Hekem ibn As wepat boldy.

Otuz ikinji ýyl

Bu ýylda «Gadymy pars senenamasy» düzüldi. Rum kapyrlary Kustantanyýanyň töwereginde Mugawyýanyň goşunyndan ýeňildiler. Uly sahabalardan pygamberimiziň kakasynyň dogany Apbas, Abu Derda, Abdurahman ibn Awf, Abdylla ibn Mesgut we Abu Zer Gaffary wepat boldy.

Otuz üçünji ýyl

Bu ýylda türk hakany Karyn Horasanda musulman serkerdesi Abdylla ibn Hazyma garşy söweşende öldürildi. Mugawyýa Bekritde we Malatyýada söweşdi. Mykdat ibn Eswet wepat boldy.

Otuz dördünji ýyl

Bu ýylda arabozarlardan bir topary halypany boşatmak üçin, Medinede üýşdüler. Abu Talha Ansary we Ybada ibn Samyt Remlede, Kagbyl Ahbar Humsda wepat boldy.

Otuz bäşinji ýyl

Bu ýylda Osman ibn Affan şehit boldy. Aly ibn Abu Talyp Gurban aýynda halypalyk kürsüsine geçdi. Kapyr gämileri Müsür emiriniň we Abdylla ibn Sagdynyň garşysyna söweşip ýeňildiler. Sahabalardan Amyr ibn Rabyga we Ýemen emiri Abdylla ibn Abu Rabyga wepat boldy.

Otuz altynjy ýyl

Bu ýylda hezreti Aly bilen hezreti Äşäniň arasynda Jemel söweşi boldy we bu söweşde Talha ibn Ubeýdylla, Zübeyr ibn Awam ýaly meşhur sahabalar şehit boldular. Huzeýfe ibn Ýeman we Temim Däri wepat boldy.

Otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda hezreti Aly bilen hezreti Mugawyýanyň arasynda «Syffyn» söweşi boldy we Ammar ibn Ýasir, Abu Leýli, Huzeýme ibn Säbit ýaly sahabalar bu söweşde şehit boldular, Weýs Karany gözden gaýyp boldy.

Otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda hezreti Aly bilen haryjylaryň arasynda Nehrewan söweşi boldy. Amr ibn As ýene bir gezek Müsüri eýeledi. Müsüriň häkimi Muhammet ibn Abu Bekr we Eşter Nahagy öldürildi, Suhaýp ibn Senan we Jeman ibn Ers wepat boldy.

Otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda hezreti Alynyň yzyna eýerijiler bilen hezreti Mugawyýanyň adamlarynyň arasynda haj parzyny berjaý etmek barada gapma-garşylyk döredi. Yslam leşgeri Stambulyň töweregini eýeledi we Abu Mesgut Akaba Ansary dünýäden gaýtdy.

Kyrkynjy ýyl

Bu ýylda hezreti Alynyň şehit bolmagy bilen halypalyk möhleti gutardy we Ümewiler döwletiniň hökümdarlyk döwri başlady, Hasan Mugawyýa bilen ähtleşensoň, Mugawyýa Şamda mekan tutdy. Aşgap ibn Kaýs Kufede wepat boldy. Isgenderiýäniň pelsepeçileri tarapyndan «Barut» we «Kumbura» atly täze ýörelgeler peýda boldy.

KYRKYNJY – ELLINJI ÝYLLAR

Kyrk birinji ýyl

Bu ýylda hezreti Hasan Mugawyýa bilen ähtleşensoň, musulmanlaryň köpüsi Mugawyýa bilen ähtleşmek üçin ýygnanyşdylar. Safwan ibn Ümeýýe we şahyr Welit ibn Rabyga wepat boldy.

Kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Zerenç ülkesi Abdyrahman ibn Semere tarapyndan basylyp alyndy.

Kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda sahabalardan Müsüriň emiri Amr ibn As, Abdylla ibn Salam we Muhammet ibn Müslime wepat boldy.

Kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda Kabul Abdyrahman Semere tarapyndan basylyp alyndy. Mehlebin Abu Safara Hint ülkesine goşun çekdi. Mugawyýa haj etdi. Abu Musa Aşgary we Abu Sufýanyň gyzy hem pygamberimiziň aýaly Ümmi Habyby wepat boldy.

Kyrk başinji ýyl¹

Kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda türk kapyrlary Sijistanda Rabyg ibn Zyýada garşy söweşenlerinde, yza serpikdirildiler.

Kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Müsüriň emiri Akaba ibn Amyr Dus ülkesine goşun çekdi.

Kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda Mugawyýa we Ýezit Rum ülkesine goşun çekdi we Kustantanyýany gabawa aldylar.

---

¹ Асыл нусгада бу йылда хич вака язылмандыр.

Kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Afrikada Akaba ibn Nafyg tarapyndan Kyrwan diýen şäher guruldy. Hasan ibn Aly (goý, Alla olardan razy bolsun!) Medinede wepat boldy.

Ellinji ýyl

Bu ýylda Kuhystan basylyp alyndy. Rum kaýsary Lawin Afrykyýa goşun çekdi. Abdurahman ibn Semere, Kagp ibn Mälik, Mugyra ibn Şugba we pygamberimiziň aýaly Hafsa wepat boldy.

HIJRI ÝYL HASABY BOÝUNÇA BIRINJI ÝÜZÝLLYGYŇ IKINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

ELLINJI – ALTMYŞYNJY ÝYLLAR

Elli birinji ýyl

Bu ýylda yslam leşgeri bilen Hint goşuny Sijistanda söweşdi. Söweşde hindiler ýeňildi. Jezir ibn Abdylla Bejeli we möminleriň eneleri bolan pygamberimiziň aýallaryndan Meýmuna bint Azyp wepat boldy.

Elli ikinji ýyl

Bu ýylda Sufýan ibn Awf Kustantanyýany basyp aldy. Sahabalardan Abu Eýýup Halyt ibn Zeýt Ansary, Ymran ibn Husaýn we Mugawyp ibn Haryj wepat boldy.

Elli üçünji ýyl

Bu ýylda musulmanlar Türküstan ülkelerini basyp aldylar. Abdurahman ibn Abu Bekr, iki Yragyň emiri Zyýat ibn Ebih we Firuz Deýlemi wepat boldy.

Elli dördünji ýyl

Bu ýylda Termez basylyp alyndy. Horasanyň häkimi Abdylla ibn Zyýat Jeýhundan geçip, Mawerannahra bardy. Usama ibn Zeýt, şahyr Hassan ibn Säbit, Sawban, Abu Katada Ansary we Hekimi ibn Haram wepat boldy.

Elli bäşinji ýyl

Bu ýylda Şamda gündiz Gün tutulyp, ýyldyzlar görüldi. Beýik sahabalardan Sagt ibn Abu Wakgas wepat boldy.

Elli altynjy ýyl

Bu ýylda Horasanyň häkimi Sagt ibn Osman Samarkandy eýeledi. Möminleriň enesi Jüweýriýe wepat boldy.

Elli ýedinji ýyl

Bu ýylda möminleriň enesi hezreti Äşe Medinede wepat boldy we Hyşamyň aýtmagyna görä, Abu Hüreýre dünýäden gaýtdy.

Elli sekizinji ýyl

Bu ýylda Jübeyr ibn Mutgam, Şetdat ibn Öws Ansary, Müsüriň emiri we fykhçy sahabalardan bolan Gassa ibn Amyr Jeheni, Ýemeniň häkimi Abdylla ibn Apbas wepat boldy.

Elli dokuzynjy ýyl

Bu ýylda yslam leşgeri Magrybyň (Marokkanyň) aňry çetine çenli ýetdi. Kābāniň häkimi Şeýbe ibn Osman, Sagyt ibn As we möminleriň enelerinden Ümmi Seleme wepat boldy.

Altmyşynjy ýyl

Bu ýylda Tabarystanyň patyşasy Bawent öldürildi. Mugawyýa wepat boldy we Ýezit onuň ýerine geçdi. Semere ibn Jündüb we Abdylla ibn Mufakkar dünýäden gaýtdy.

ALTMYŞYNJY – ÝETMIŞINJI ÝYLLAR

Altmyş birinji ýyl

Bu ýylda «Kerbela» söweşi boldy we Ýmam Hüseyin ibn Aly (goý, Alla olardan razy bolsun!) Aşura günü bir topar yzyna eýerijileri bilen şehit boldy. Ümmi Seleme, enemiz Meýmuna bint Harys wepat boldular.

Altmyş ikinji ýyl

Bu ýylda tabygy¹ serwerlerinden Abu Müslim Howlany wepat boldy.

---

¹ Табыгы – сахабаны гирен мусулман несил.

Altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda Nurly Medinede «Hurra» söweşi boldy we bu ülkäniň bir topar ilyty Müslim ibn Akaba tarapyndan öldürildi. Musulmanlaryň serdary Akaba ibn Nafyg Magryp kapyrlaryna garşy söweşde şehit boldy. Sahabalardan Büreýde ibn Husaýp we Alkama ibn Kaýs wepat boldular.

Altmyş dördünji ýyl

Bu ýylda Kābāniň binasy Abdylly ibn Zübeyr tarapyndan täzedan dikeldildi. Ahnaf ibn Kaýs ady bilen meşhur bolan Zahhak «Burjur Rabyt» söweşinde öldürildi we Merwan ondan üstün çykdy, Masruk we Ýezit ibn Mugawyýa wepat boldy.

Altmyş başinji ýyl

Bu ýylda haryjylardan bolan Azraky toparý Horasan häkimi Mühliip ibn Abu Saфра bilen bolan söweşde ýeňildi. Süleýman ibn Hurd hezreti Hüseyiniň hununy talap edip, gozgalaňa aýaga galdy we öldürildi. Abu Abdylly ibn Amr ibn As wepat boldy.

Altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda kufeli Muhtar gozgalaň etdi. Nejde Harury Ýemama goşun çekdi. Müsürde mergi keseli ýaýrady. Sahabalardan Zeýt ibn Arkam wepat boldy.

Altmyş ýedinji ýyl

Bu ýylda Ybraýym ibn Eşter bilen Abdylly ibn Zyýadyň arasynda Mosulda «Çadyr» söweşi boldy we söweşde köp adam öldürildi. Musgap ibn Zübeyr, Muhtar Kufi Mufettel ibn Zyýada garşy söweşdiler, sahabalardan Udaý ibn Hatam wepat boldy.

Altmyş sekizinji ýyl

Bu ýylda Mühlip bilen Azrakylaryň arasynda Sulafda söweş boldy. Ümewi nesilşalygynyň wekilleri, Abdylla ibn Zübeýr we Nejde Hurdury Arafada ýygnanyşdylar.

Altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Basrada güýçli mergi keseli ýaýrady. Abdylmälik ibn Merwanyň permany bilen Kudsda uly daş dikildi. Nejde öldürildi. Basranyň kazysy Abuleswet Düweli wepat boldy.

Ýetmişinji ýyl

Bu ýylda rumlular musulmanlardan üstün çykdylar. Abdylla ibn Zübeýri dep etmek üçin ýaraşyk şertnamasy baglaşyldy. Asym ibn Omar Hattap wepat boldy.

ÝETMİŞİNJI – SEGSENİNJI ÝYLLAR

Ýetmiş birinji ýyl

Bu ýylda Abdylmälik bilen Musgap ibn Zübeýriň arasynda Yrakda söweş turdy, Musgap we Ibn Eşter öldürildi. Abdylmälik Yragy doly ygtyýaryna aldy we Bişiri ol ýere häkim belledi.

Ýetmiş ikinji ýyl

Bu ýylda Kaýsaryýýa Abdylmälik tarapyndan basylyp alyndy, Bara ibn Azyp, Ubeýde ibn Amr we Selman wepat boldy.

Ýetmiş üçünji ýyl

Bu ýylda Kábäniň binasy Abdylla ibn Zübeýr öldürilensoň, Hajjaj tarapyndan täzeden dikeldildi. Abdylla ibn Zübeýriň ejesi Esmä bint Abu Bekr wepat boldy.

Ýetmiş dördünji ýyl

Bu ýylda Muhammet ibn Merwan Margaşda rumlulara garşy söweşdi we kapyrlar ýeňildiler. Abdylla Omar, Abdylla ibn Mesgut, fykhçy sahabalardan Abu Sagyt Hudry, Seleme ibn Ekwag, Rafyg ibn Hadyj we Jäbir ibn Semre wepat boldy.

Ýetmiş bäşinji ýyl

Bu ýylda Ümewilere mahsus zikgeler kakylady. Sahabalardan Gyrbaz ibn Säriýe we Eswet ibn Ýezit Nahaly wepat boldy.

Ýetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda Zäýide haryjy Şebip bilen bolan söweşde öldürildi.

Ýetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda Hyraklyýe ülkesi Abdylmälik tarapyndan basylyp alyndy. Şebip Hajjaja garşy birnäçe gezek söweşdi. Gazala öldürildi we Şebip Dejele derýasynda gark boldy.

Ýetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Musa ibn Nasyr Magryba gitdi. Merit Afrikada söweşdi. Jäbir ibn Abdylla Ensary, Ýezit ibn Halyt Jeheni we Kazy Şüreýh ibn Harys Kufede wepat boldy.

Ýetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Şam ilatyna güýçli mergi keseli degdi we Fytry atly haryjy Tabarystanda öldürildi.

Segseninji ýyl

Bu ýylda Mekgä güýçli sil geldi. Yragyň emiri Abdurahman ibn Muhammet köp söweşlerden soň, Sijistany basyp aldy. Şamyň fykhçysy Abu Idris Huwlany wepat boldy. Magbat Jeheni Abdylmäligiň permany bilen dara çekildi.

SEGSENINJI – TOGSANYNJY ÝYLLAR

Segsen birinji ýyl

Bu ýylda Hajjaj bilen Basra ilatynyň arasynda dawa turdy. Kalykala şäheri basylyp alyndy. Muhammet ibn Hanapyýýa we Süweýt ibn Gafala Kufede wepat boldy.

Segsen ikinji ýyl

Bu ýylda Hajjajyň başlangyjy bilen «Jemajym» söweşi boldy. Mesine, ýagny «Sakdyýe» adasy Ata ibn Rafyg tarapyndan basylyp alyndy. Horasanyň emiri Mühlip we Abdurahman ibn Abu Leyli wepat boldy.

Segsen üçünji ýyl

Bu ýylda Wasyt ülkesi Hajjaj tarapyndan basylyp alyndy. Muhammet ibn Aşgas Sijistanda öldürildi. Meşhur tabygynlardan Abuljöwz Weýis wepat boldy.

Segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Muhammet ibn Merwanyň Ermeniýýäniň ybadathanalaryny otlanlygy üçin, musulman ülkeleriniň käbir ýerlerine kapyrlar tarapyndan ot berildi. Musaýýasa Abdylla ibn Abdylmälik tarapyndan basylyp alyndy. Magrybyň käbir sebitleri Musa ibn Nasyr tarapyndan basylyp alyndy. Eýýup Hilaly wepat boldy.

Segsen bäşinji ýyl

Bu ýylda Muhammet ibn Merwanyň başlangyjy bilen Erdebil ülkesi guruldy. Ýslam leşgeri Rumda yza çekildi. Müsür ilatyna uly mergi keseli degdi. Sahabalardan Wäsile ibn Askag wepat boldy.

Segsen altynjy ýyl

Bu ýylda Sagan ülkesi Horasanyň häkimi Kutaýba tarapyndan basylyp alyndy. Ýaş gyzlara mergi keseli degdi. Dymyşykda «Beni Ümeýýe» metjidi guruldy. Halypa

Abdylmälik ibn Merwan we sahabalardan Abu Umama Bähili we Abdylla ibn Abu Öwfä wepat boldy.

Segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda Kutaýba bilen Buhara kapyrlarynyň arasynda uly söweş boldy we söweşde musulmanlar ýeňiş gazandylar. Rum deňziniň adalaryndan Bikent we Serdaniýe adalary basylyp alyndy. Medinedäki harem Welidiň tabşyrygy bilen täzeden abat edildi. Amr ibn Magdykerip wepat boldy.

Segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda Kutaýba türkilere garşy söweşde üstün çykdy. Halwan sebiti Müslime ibn Abdylmälik tarapyndan basylyp alyndy.

Segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Rum deňziniň adalaryndan Miýuryka we Tenuryka adalary Musa ibn Nasyr tarapyndan basylyp alyndy.

Togsanynjy ýyl

Bu ýylda Kutaýba türk ölkelerini basyp aldy we Taýfan sebitiniň ilaty gyryldy.

TOGSANYNJY – ÝÜZÜNJI ÝYLLAR

Togsan birinji ýyl

Bu ýylda Talytalada ýerleşýän Arklusyň «Beýtil-hikmesi» basylyp alyndy. Medinedäki in soňky sahaba Sähl ibn Sagyt Ensary wepat boldy.

Togsan ikinji ýyl

Bu ýylda Taryk ibn Zyýat yslam leşgeri bilen Sebte aýlagyndan geçip, Andalus diýaryna bardy we ol Ispaniýada köp söweşler edip, ýeňişler gazandy.

Togsan üçünji ýyl

Bu ýylda Samarkant we Horezm türkiler ýeňlensoň, Kutaýba tarapyndan basylyp alyndy. Allanyň resulynyň hyzmatkâri Enes ibn Mâlik, tefsirçi alym Abulaliýa we Basranyň kazysy Zurara ibn Abu Öwfä wepat boldy.

Togsan dördünji ýyl

Bu ýylda fykhçylardan birnäçe uly şahsyýetler, şol sanda «alty fykhçylardan» Sagyt ibn Müseýýip, Urwa ibn Zübeyr we Abu Bekr ibn Abdurahman, kiçi Aly Zeýnil-Abydyn wepat boldy. Antakyýa Apbas ibn Welit, Fergana Kutaýba tarapyndan basylyp alyndy. Şamda güýçli ýertitre boldy.

Togsan başinji ýyl

Bu ýylda Babyl-Ebwap Müslim ibn Abdylmälik tarapyndan basylyp alyndy. Hajjaj we Yrak fykhçysy Ybrahym Nahagy wepat boldy.

Togsan altynjy ýyl

Bu ýylda Tartut Apbas ibn Welit tarapyndan we Kaşgar Kutaýba tarapyndan basylyp alyndy. Welit Fahyr wepat boldy. Horasanyň häkimi Kutaýba öldürildi.

Togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda Galta basylyp alyndy. «Arap» metjidi Müslime tarapyndan guruldy. Omar ibn Abdyleziziň permany bilen ýaraşyk şertnamasy baglaşyldy. Halypa Süleýman ibn Abdylmälik haj etdi. Musa ibn Nasyr wepat boldy.

Togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Malatyýa ülkesindäki Kalkatyr Rum sebiti Dawut ibn Süleýman tarapyndan basylyp alyndy. Jürjanyň ilaty ähtlerini bozup, pitne, gozgalaň edendikleri üçin ölüme sezewar edildiler. «Ýedi fykhçylaryndan» Abdylla wepat boldy.

Togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Hint ülkesi musulman boldy. Omar ibn Abdyleziz halypalyga geçdi we hutbalarda hezreti Ala sögünmeklik we gargynmaklyk gadagan edildi.

Ýüzünji ýyl

Bu ýylda «Ýedi fykhçylardan» Haryja ibn Zeýt wepat boldy we sahabalaryň iň soňkusy Abuttyfl Amyr ibn Wäsile Kebany dünýäden ötdi we şonuň bilen sahabalaryň mübärek döwri soňlandy.

HIJRI ÝYL HASABY BOÝUNÇA IKINJI ÝÜZÝYLLYGYŇ BIRINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

Bir ýüz birinji ýyl

Bu ýylda Ýezit ibn Mühliþ bilen Ýezit ibn Abdylmälik Basrada söweşdi. Halypa Omar ibn Ebdyleziz Magarrada, kufeli takwa Rubgy ibn Haras, Kataby we meşhur şahyr Zyýat Agjam wepat boldy.

Bir ýüz ikinji ýyl

Bu ýylda tefsirçi alym Zahhak Horasanda wepat boldy.

Bir ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda Müjähit, Ata ibn Ýesar, humsly fykhçy Halyt ibn Magdan, Kufäniň kazysy Abu Bürede Aşgary wepat boldy.

Bir ýüz dördünji ýyl

Bu ýylda yslam leşgeriniň serdary Jerrah Hükmi türk hakany bilen Eran kölüniň boýunda söweş etdi we onda türkler ýeňildiler. Amyr Şagby we Abu Kylaba Abdylly wepat boldy.

Bir ýüz bäşinji ýyl

Bu ýylda Jerrah hakan bilen Ermeniyede söweşdi we türk goşuny ýeňildi. Koniýa Merwan ibn Hekem tarapyndan basylyp alyndy. Halypa Ýezit ibn Abdylmälik we tabygynlardan Abu Zeja Atarudy wepat boldy.

Bir ýüz altynjy ýyl

Bu ýylda Müslim ibn Sagyt türk kapyrlaryna garşy Ferganada söweşdi, türk hakany öldürildi. Döwrüň halypasy ümewi Huşam haj etdi. Medineli fykhçy alym Sälim we tabygynlardan Ikrima, Tawus ibn Kisan wepat boldy.

Bir ýüz ýedinji ýyl

Bu ýylda yslam goşunynyň serdary Şebistan söweşinde ýeňildi, soňra ol Talykan we Balh şäherlerini basyp aldy. Kaýsaryýa Müslime tarapyndan basylyp alyndy. «Ýedi fýkhçylardan» Süleýman ibn Ýesar we Muhammet ibn Abu Bekr wepat boldy.

Bir ýüz sekizinji ýyl

Bu ýylda yslam leşgeriniň serdary Harys ibn Amr Azerbaýjanda bolan söweşde şehit boldy, türkler ýeňildiler. Meşhur şahsyýetlerden Muhammet ibn Kagp Kurazy wepat boldy.

Bir ýüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda yslam goşunynyň serdary Eset hakan bilen söweşdi we onda türkler ýeňildiler.

Bir ýüz onunjy ýyl

Bu ýylda Halypanyň ogly Mugawyýa ibn Huşam Ruma gitdi. Müslimäniň goşuny bilen kapyrlaryň arasynda «Babyl-ebwapda» Tyn söweşi boldy. Muhammet ibn Sirin, Hasan Basry, meşhur şahyrlardan Farazdyk we Jerir, tabygynlardan Abdyrahman ibn Hurmuz wepat boldy.

BIR ÝÜZ ONUNJY – BIR ÝÜZ ÝIGRIMINJI ÝYLLAR

Bir ýüz on birinji ýyl

Bu ýylda Baýza şäheri Azerbaýjanyň häkimi Jerrah tarapyndan basylyp alyndy.

Bir ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda Heresa, ýagny Ematiýe şäheri Mugawyýa ibn Huşam tarapyndan eýelendi. Yslam leşgeri «Hyzr» söweşinde ýeňildi. Jarrah öldürildi. Türkler Azerbaýjany eýelediler. Takwa terkidünýälerden Ryja ibn Hywa Kendi wepat boldy.

Bir ýüz on üçünji ýyl

Bu ýylda samarkantlylar türklerden, hakan bolsa Rumda musulmanlardan ýeňildi. Yslam goşunynyň serdary Ibn Şeýp we Abdylwahhap Gazy Siwasda şehit boldy. Şam fykhçysy Mekhul wepat boldy.

Bir ýüz on dördünji ýyl

Bu ýylda Merwan Hymar ilatyny talamak we gyrmak arkaly Mawerannahry basyp aldy, Hyjazyň fykhçy alymy Ata ibn Abu Ryýah we Muhammet Bakyr wepat boldy.

Bir ýüz on bäşinji ýyl¹

Bir ýüz on altynjy ýyl

Bu ýylda Udaý ibn Säbit Kufi we Jeziredäki fykhçy alym Meýmun ibn Mehran wepat boldular.

Bir ýüz on ýedinji ýyl

Bu ýylda Eset türkler bilen Merwerutda söweşdi, türk leşgeri ýeňildi. Ibn Abu Melike, Sagyt ibn Ýesar we medineli fykhçy alym Ymam Nafyg wepat boldy.

Bir ýüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda türk hakany musulmanlara garşy söweşde ýeňildi. Apbaslylaryň atasy Katada Aly ibn Abdylla we Jamyň karysy Abdylla ibn Amyr wepat boldy.

Bir ýüz on dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Merwan Lan hem Hazar ülkelerine goşun çekdi we hakan ýeňildi, Kustantanyýadaky beýik diňň başy ýertitre zerarly ýere gaçdy. Dymyşkdaky fykhçy alym Süleýman Aşdak wepat boldy.

Bir ýüz ýigriminji ýyl

---

¹ Бу йылда асыл нусгада хич хили вака язылмандыр.

Bu ýylda Rum kaýsary Lawen nasrany dininden ýüz öwrüp, kelisanyň diwaryndan hezreti Merúemiň we hezreti Isanyň suratyny aýyrdy. Nasrany Bataryka taýpasy heläk boldy we rumlular Rim Papanyň tabşyrygy bilen oňa garşy aýaga galdylar. Mekgäniň karysy Abdylla ibn Kesir we Kewedäki fykhçy alym Hammat ibn Abu Süleýman wepat boldy.

BIR ÝÜZ ÝIGRIMINJI – BIR ÝÜZ OTUZYNJY ÝYLLAR

Bir ýüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda Merwan Hazar ülkesini basyp aldy. Nasr ibn Seýýar Mawerannahra gitdi. Zeýt ibn Aly Kufede öldürildi. Abtal Rumda şehit boldy. Ümewi emirlerden Müslime ibn Abdylmälik wepat boldy.

Bir ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Abdylwahyt Hyrawy Magrypda Berber kowumy bilen gozgalaň etdi we ýeňildi. Tanymal alym basrally kazy Eýas ibn Mugawyýa wepat boldy.

Bir ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Mufaryba we Safaryýýa garşy söweş edildi we olaryň ikisi hem ýeňildi. Magrybyň serkerdebaşysy Külsüm, Safaryýýa toparynyň serdary Abu Ýusup Ezdi öldürildi. Halypa Ýezit Huşam haj etdi. Mekgäniň karysy Muhammet ibn Muhsyn we tabygynlardan Säbit ibn Eslem wepat boldy.

Bir ýüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda yslam leşgeri bilen Safaryýýa toparynyň arasynda uly söweş boldy, medinelileriň ymamy Muhammet ibn Şahap Zühri wepat boldy.

Bir ýüz ýigrimi bäşinji ýyl

Bu ýylda halypa Huşam ibn Abdylmälik we Saffahyň kakasy Abu Abdylla Muhammet ibn Aly wepat boldy.

Bir ýüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Welit öldürilensoň, ýerine Ýezit ibn Welit geçdi. Ol hem ýogaldy. Soňra onuň ogly Ybraýym halypalyga geçdi. Döwrüň şahyry Kúmeýs we mekgeli alym Amr ibn Dinar wepat boldy.

Bir ýüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Merwan ibn Muhammet halypa bilen Dymyşgyň töwereginde jeň etdi we halypalyga geçdi. Basradaky takwa Mälik ibn Dinar we kufeli tefsirçi alym Ysmaýyl Sediý wepat boldy.

Bir ýüz ýigrimi sekizinji ýyl

Bu ýylda haryjy Zahhak ibn Kaýs Merwana garşy söweşde Nasybynda öldürildi. Şeýban Zahhagyň ýerine aýaga galdy, söweş Horasana çenli uzaga çekdi. Bestam Azerbaýjanda gozgalaň etdi we öldürildi. Kufäniň karysy Asym wepat boldy.

Bir ýüz ýigrimi dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Apbaslylaryň çakylykçysy Abu Müslim Horasany Oraza aýynda Merwde aýaga galdy. Horasanyň häkimi Nasr ibn Seýýar Abu Müslimiň aýaga galanyny Merwana duýdurdy, ýöne ol gaflatda galdy, kary Abu Jabar Ýezit ibn Kagkag we meşhur şahsyýetlerden Abu Yshak Amr et-Tebig wepat boldy.

Bir ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Abu Müslim Horasany eýeledi. Ümewiler döwletiniň möwriti tamam boldy. Medineli takwa Muhammet ibn Mükezzer wepat boldy.

BIR ÝÜZ OTUZYNJY – BIR ÝÜZ KYRKYNJY ÝYLLAR

Bir ýüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda Nasr ibn Seýýar Abu Müslime garşy söweşde ýeňildi. Basranyň fykhçy alymy Abu Eýýup Sahtyýany, basraly takwa Mansur ibn Zadan wepat boldy. Ybraýym ibn Meýmun Abu Müslimiň aldawyna düşüp ýogaldy.

Bir ýüz otuz ikinji ýyl

Bu ýylda Yrakda Apbaslylar döwleti peýda boldy. Merwan Nehrewanda Saffahyň kakasynyň dogany Abdylla garşy bolan söweşde ýeňildi, ol öldürilensoň Ümewiler döwleti agdaryldy. Abdylla ümewileri gyransoň, Şam ülkelerini öz ygtyýaryna aldy.

Bir ýüz otuz üçünji ýyl

Bu ýylda kaýsar Elen Malatyýa eýe çykdy, musulmanlar ondan aman dilediler.

Bir ýüz otuz dördünji ýyl

Bu ýylda Saffah halypalyk öýüni Enbeze geçirdi.

Bir ýüz otuz bäşinji ýyl

Bu ýylda Ata Horasany wepat boldy.

Bir ýüz otuz altynjy ýyl

Bu ýylda Şamyň fykhçy alymy Ala ibn Hazramy, Zeýt ibn Eslem Werda wepat boldy. Halypalyk Saffahdan soň Abu Japar Mansura geçdi.

Bir ýüz otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda Abdylla ibn Aly Nasybynda Abu Müslime garşy bolan söweşde ýeňildi, Abu Müslim ümewileriň Şamda toplan hazynalaryny ele saldy. Abu Japar ondan hazynalary talap etdi. Abu Müslim hazynalary bermän, Horasana gitdi we ahyrsoňunda bu işi üçin, Abu Japaryň duzagyna düşüp, ölüme sezewar edildi.

Bir ýüz otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda kaýsar Kustantyn¹ Mansur Dawanykynyň kakasynyň dogany Salyh ibn Ala garşy söweşde Malatyýany weýran edensoň, ýeňlişe sezewar boldy. Magrypda Beni Rüstem döwleti döredi.

Bir ýüz otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Andalusda Beni Ümeýýe döwleti döredi.

Bir ýüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylda Mansuryň emirlerinden bolan Jebraýyl ibn Ýahýa tarapyndan Kasysa binasy guruldy we medineli alym Abu Sälim wepat boldy.

BIR ÝÜZ KYRKYNJY – BIR ÝÜZ ELLINJI ÝYLLAR

Bir ýüz kyrk birinji ýyl

Bu ýylda Abu Müslimiň yzyna eýerijileriň bir topary ölen adamlaryň ruhlarynyň beýleki jandarlara geçýändigini baradaky ynam bilen Horasanda peýda boldular we ölüme sezewar boldular. Olaryň ýörelgesine «Rawendiýe akymy» diýilýär. Ýene-de bu ýylda uzaga çeken söweşlerden soň, Tabarystan basylyp alyndy. Musa ibn Akaba wepat boldy.

Bir ýüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Amr ibn Ubeýt Mugtazyly wepat boldy.

Bir ýüz kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda musulmanlar deýlemlilerden ýeňildiler. Müsüriň emiri Muhammet ibn Aşgas Magrypdaky Ebazyýe toparyndan üstün çykdy. Yslam alymlary hadys, fykh we tefsir ylymlaryny ýazga geçirip başladylar.

Bir ýüz kyrk dördünji ýyl

---

¹ Кустантын – кайсарыс ады.

Bu ýylda Muhammet ibn Saffah Deýleme gitdi. Kufeli fykhçy alym Abu Şebreме Abdylla we Müjähit ibn Sagyt Kufi wepat boldy.

Bir ýüz kyrk başınjy ýyl

Bu ýylda «Nefsi zekiýe» lakamly Muhammet ibn Abdylla ibn Hasan Medinede aýaga galdy we ol medinelilerden äht-peýman alansoň, Mansuryň kakasynyň dogany Isa tarapyndan öldürildi. Soňra Muhammet ibn Abdyllanyň dogany Ybraýym Ymam Abu Hanypanyň rugsady bilen Basrada aýaga galdy, ol hem Mansur bilen güýçli jeň edensoň, Kufäniň golaýynda öldürildi. Apbaslylar gara eşik geýmeklik barada karar etdiler.

Bir ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda Mansur halypalyk öýüni Enbazdan Bagdada göçürdi. Tefsirçi alym Muhammet ibn Saýyp Kelbi we medineli hadysçy alym Huşam ibn Uraýra wepat boldy.

Bir ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda türk kapyrlary Tiflis ülkesine goşun çekdiler, musulmanlar ýeňildiler. Ümewilerden Ubaýdylla ibn Aly Abu Japaryň zyndanynda ýogaldy.

Bir ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda Japar Sadyk, kufeli hadysçy alym Süleýman ibn Mehran Agmaş, Kufäniň kazysy Ibn Abu Leýla wepat boldy.

Bir ýüz kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Apbas ibn Muhammet Ruma tarap goşun çekdi. Abdurahman Dahyly tarapyndan Kurtubanyň serhet diwary çekildi. Emir Kebir Muhammet ibn Aşgas we kazy Ibn Zäýide wepat boldy.

Bir ýüz ellinji ýyl

Bu ýylda Estarsis Horasana çozdy. Mansuryň leşgeriniň serdary Ahşam Merwezi oňa garşy söweşde öldürildi. Ymam Ajam Nugman ibn Säbit Kufy Rejep aýynda, Hyjaz ülkesinde ilkinji ýazyjy Abdylmälik ibn Jüreýh wepat boldy, Kustantanyýa aýlagynyň suwy doňdy.

HIJRI ÝYL HASABY BOÝUNÇA IKINJI ÝÜZÝLLYGYŇ IKINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

BIR ÝÜZ ELLINJI – BIR ÝÜZ ALTMYŞYNJY ÝYLLAR

Bir ýüz elli birinji ýyl

Bu ýylda Dejläniň gündogar kenarynda Mätiniň gelmeginiň hormatyna Rusafa guruldy. Basra şyhy Abdylly ibn Awn, taryhçylaryň ymamy Muhammet ibn Yshak wepat boldular.

Bir ýüz elli ikinji ýyl

Bu ýylda Estarsir Mansuryň goşunynyň serkerdesi Hazym bilen bolan söweşde öldürildi.

Bir ýüz elli üçünji ýyl

Bu ýylda Ebazyýe topary Afrika goşun çekdi. Afrikanyň häkimi Omar ibn Hafs öldürildi. Safaryýýa toparynyň serdary Abu Mürras bilen Ebazyýe toparynyň serkerdesi Abu Hatam söweşdiler, Basranyň hadysçy alymy Mugammar ibn Reşit, Yragyň hadysçy alymy Huşam Destwany we Abu Bekr ibn Apbas wepat boldy.

Bir ýüz elli dördünji ýyl

Bu ýylda Abu Japar Afrika çozmak maksady bilen goşun toplamak üçin, Şama gitdi. Basranyň karysy Abu Amr ibn Alaýyk we Aşgap Tammag wepat boldy.

Bir ýüz elli bäşinji ýyl

Bu ýylda Magrypdaky haryjylar ýeňildiler. Musgyr ibn Kudam we Abu Haşym Sopy wepat boldy.

Bir ýüz elli altynjy ýyl

Bu ýylda kufeli karylardan Hemze we Yrakdaky ilkinji ýazyjy Sagyt ibn Abu Uruba wepat boldy.

Bir ýüz elli ýedinji ýyl

Bu ýylda şamly ymam Abu Amr Abdyrahman Öwzagy wepat boldy.

Bir ýüz elli sekizinji ýyl

Bu ýylda Abu Japar haj etdi we Mekgede wepat boldy. Mäti halypalyga geçdi. Ymam Agzamyň şagirtlerinden Ymar Zufer wepat boldy.

Bir ýüz elli dokuzynjy ýyl

Bu ýylda halypa Mäti haj etdi we Medinedäki haremiň ýerini giňeltdi.

Bir ýüz altmyşynjy ýyl

Bu ýylda Basranyň şyhy Şugba ibn Hajjaj wepat boldy.

BIR ÝÜZ ALTMYŞYNJY – BIR ÝÜZ ÝETMİŞINJI ÝYLLAR

Bir ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda jahan jadygöýlerinden bolan Mukanna Horasany Merwde peýda boldy. Kufeli fykhçy alym Sufýan Söwri wepat boldy.

Bir ýüz altmyş ikinji ýyl

Bu ýylda halypa Mäti Ruma gitdi. Kufeli takwa Dawut ibn Nasyr Taýy we Ybraýym ibn Edhem Balhy Şamda wepat boldy.

Bir ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda Muhammaza topary döredi. Olaryň ýolbaşçysy Abdylkahyr köp pitne turzup, Jürjan iletyny gyransoň, ölüme sezewar edildi. Mukannag Hud galasynda heläk boldy. Zyndyklar Halapda öldürildi.

Bir ýüz altmyş dördünji ýyl

Bu ýylda medineli şyh Abdyleziz Majşun wepat boldy.

Bir ýüz altmyş bäşinji ýyl

Bu ýylda Rum kapyrlary Harun Reşidiň goşuny bilen bolan söweşde ýeňildiler we olardan elli müň kapyr öldürildi. Saffahyň weziri Halyt Barmaky wepat boldy.

Bir ýüz altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda Harun Reşit kapyrlar bilen ýaraşyk şertnamasyny baglaşdy.

Bir ýüz altmyş ýedinji ýyl

Bu ýylda halypa Mätiniň emri bilen Mekgedäki haremiň ýeri giňeldildi. Yrakda elhenç mergi keseli ýüze çykdy. Meşhur şahyr Beşşara zyndyklyk töhmeti atylyp öldürildi. Basraly alym Hammat ibn Seleme wepat boldy.

Bir ýüz altmyş sekizinji ýyl

Bu ýylda Beni Haşym taýpasyndan şyh Hasan ibn Zeýt wepat boldy. Haja gidilýän ýolda alty sany täsin kerwensaraý guruldy.

Bir ýüz altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Mäti ölensoň, Musa Hädi halypa boldy. Kiçi Alynyň (Zeýnilabydynyň) ogly Hüseyin aýaga galyp, medineliler bilen ähtleşdi we ol Mekgede Apbaslylaryň tarapdarlary tarapyndan öldürildi. Idris ibn Abdylla Magryba tarap gaçdy we ol ýerde özbaşdaklyga eýe boldy. Kufeli karylaryň syhy Hädi Nafyg wepat boldy.

Bir ýüz yetmişinji ýyl

Bu ýylda Hädi wepat bolansoň, Harun Reşit onuň ýerine halypa boldy, Tartus şäheri onuň buýrugy bilen guruldy. Abdyrahman Dahyly tarapyndan Kurtubadaky meşhur metjit guruldy.

BIR ÝÜZ ÝETMİŞİNJI – BIR ÝÜZ SEGSENİNJI ÝYLLAR

Bir ýüz ýetmiş birinji ýyl

Bu ýylda Ýezit ibn Hatam we meşhur şahyr Abu Dulama wepat boldy.

Bir ýüz ýetmiş ikinji ýyl

Bu ýylda Magrybyň aňry çetinde Beni Madris döwleti döredi.

Bir ýüz ýetmiş üçünji ýyl

Bu ýylda Jeziredäki hadysçy alym Abu Heýseme Züheýr we Merwiň kazysy Abu Ysma Nuh ibn Abu Merúem wepat boldy.

Bir ýüz ýetmiş dördünji ýyl

Bu ýylda Abdylla ibn Lahyla Hafyz wepat boldy.

Bir ýüz ýetmiş bäşinji ýyl

Bu ýylda Kaýsyýýa bilen Ýemeniýe taýpalarynyň arasynda söweş boldy. Müsür diýarynyň şyhy Leýs ibn Sagt we aruz hünäriniň ymamy Halyl ibn Ahmet wepat boldy.

Bir ýüz ýetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda Ýahýa Alawy Deýlemde gozgalaň etdi, ol tussag edildi. Wasytdaky hadysçy alym Wazzah el-Bezzaz wepat boldy.

Bir ýüz ýetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda kufeli hadysçy alym Şüreýk ibn Abdylla Kazy wepat boldy.

Bir ýüz ýetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Ymam Agzamyň şägirtlerinden Ýusup ibn Halyt wepat boldy.

Bir ýüz ýetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Welit ibn Taryfa Sary aýaga galdy. Medineli Ymam Mälik ibn Enes we basrally Ymam Hammat ibn Zeýt wepat boldy.

Bir ýüz segseninji ýyl

Bu ýylda Kaýsyýýa we Ýemeniýe taýpalary jeň etdiler. Reşit Rykga şäherinde mesgen tutdy. güýçli ýertitreme zerarly, Isgenderiýýäniň minarasy ýykyldy. Asymdan rowaýat edýän kary Hafs, mekgeli fykhçy alym Müslim ibn Halyt Zenji, basrally takwa aýal Rabyga Adawyýýa we nahuw (sintaksis) ylmynyň alymy Sibeweýh ady bilen meşhur bolan Omar ibn Osman wepat boldy.

BIR ÝÜZ SEGSENINJI – BIR ÝÜZ TOGSANYNJY ÝYLLAR

Bir ýüz segsen birinji ýyl

Bu ýylda Reşit Ruma gitdi. Safsat galasy basylyp alyndy. Şamly hadysçy alym Ysmaýyl ibn Apbas, medineli karylaryň şyhy Ýakup, mertebeli fykhçy alym Abdylla ibn Mübärek we emir Hasan ibn Hutba wepat boldy.

Bir ýüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda kufeli alym Ýahýa ibn Abu Zäýide, Bagdatdaky ilkinji kazylar kazysy Ymam Abu Ýusup we nahuw ylmy boýunça alym Ýunus ibn Habyp wepat boldy.

Bir ýüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda Hazar taýpasy Şirwan ülkesini we onuň töwereklerini öz ygtyýaryna aldy we ýüz müň adam olaryň eline ýesir düşdi. Reşit Babyl-ebwap galasyny berkitdi. Kufeli wagyzçy Muhammet ibn Semak, Ymam Musa Kazym, «Magazy» («Söweşler») eseriniň ýazary Zyýat Bükäýi, Ahmet ibn Harun Reşit Sibti wepat boldy.

Bir ýüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Afrikada Beni Aglap döwleti döredi.

Bir ýüz segsen başinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Barşyluna şäherini eýelediler. Burhaneddin Ybraýym we Ýusup ibn Ýakup Majşun wepat boldy.

Bir ýüz segsen altynjy ýyl

Bu ýylda Reşidiň serkerdesi Isa ibn Aly Horasana goşun çekdi we söweşde Abulhasyp ondan ýeňildi. Mawerannahrly Isa Fahhar wepat boldy.

Bir ýüz segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda Reşit Ruma gitdi we rumlulardan salgyt aldy. Wezir Japar Barmaky öldürildi, barmakylaryň baý çyrasy öçdi. Basraly şyh Mugtamyр ibn Süleýman we hyjazly şyh Fuzaýl ibn Aýaz wepat boldy.

Bir ýüz segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda tekfurlylar musulmanlara garşy edilen Sagsaf söweşinde ýeňildiler, söweşde köp adam gyryldy. Kaýsar Nikuferi Bulgara garşy söweşde öldürildi. Ymam Agzamyň şägirtlerinden Eset ibn Amr wepat boldy.

Bir ýüz segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Reşit Horasanyň häkimi Alynyň gozgalaňyndan howp edip, Reýe bardy. Kufeli karylaryň syhy Aly ibn Hemze Kesaýy, Reýde Abu Hanypanyň şägirdi Ymam Muhammet ibn Hasan Şeýbany we tefsirçi alym Muhammet ibn Merwan Serri wepat boldy.

Bir ýüz togsanynjy ýyl

Bu ýylda Reşit Ruma goşun çekdi we Hyraklyýýany weýran etdi. Deňiz goşunlarynyň serdary Hamyt ibn Magbuk Parsa gitdi. Ýahýa ibn Halyt Barmaky Reşidiň zyndanynda wepat boldy.

BIR ÝÜZ TOGSANYNJY – IKI ÝÜZÜNJI ÝYLLAR

Bir ýüz togsan birinji ýyl

Bu ýylda rumly Bektuz Birjandanda bolan söweşde öldürildi.

Bir ýüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda Hazmyýa taýpasy Azerbaýjan daglarynda peýda boldy we bu kowum Hazym tarapyndan öldürildi. Fazl ibn Ýahýa Barmaky wepat boldy.

Bir ýüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda Aly ibn Musanyň mal-mülküni döwletiň haýryna geçirmek üçin, Reşit Horasana gitdi. Rafyg ibn Leýs Mawerannahrda dikilen gozgalaň baýdagyny ýatyrjak bolan pursaty öldürildi. Harun Tusda wepat bolansoň, Muhammet Emin halypa boldy. Basraly hadysçy alym Ysmaýyl ibn Galaba, Muhammet ibn Japar Gabdar, kufeli şyh Abu Bekr ibn Gaýýaş we şahyr Apbas ibn Ahnaf wepat boldy.

Bir ýüz togsan dördünji ýyl

Bu ýylda Emin bilen Mamunyň arasynda mirasdüşerlikden boşadylmak meselesinde gapma-garşylyk döredi. Gazawat söweşinde Şakyk Balhy şehit boldy. Kufäniň kazysy Hafs ibn Gyýas wepat boldy.

Bir ýüz togsan başınji ýyl

Bu ýylda Äli Tahyr döwleti döredi. Eminiň serkerdesi Aly ibn Isa Reýde Mamunyň serkerdesi Tahyr ibn Hüseyin bilen bolan söweşde öldürildi. Halypanyň leşgeri ýene bir gezek Hemedanda şol Tahyrdan ýeňildi. Mamunyň bagt ýyldyzy dogdy we ol Halwana bardy. Şamda Abulkymtyr topary döredi. Eminiň leşgeri Rykgada düşledi.

Bir ýüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda Emin halypalykdan boşadylansoň, Rejep aýynda Mamun halypa boldy we uly pitne turdy. Yrakdaky meşhur şahyrlardan Abu Nuwas Hasan wepat boldy.

Bir ýüz togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda Emin Bagdatda tussag edildi. Şamyň hadysçy alymy Bakyýýa ibn Welit, kary Osman ibn Sagyt, meşhur ymamlardan Wakyg ibn Jerrah wepat boldy.

Bir ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Emin Tahyr tarapyndan öldürildi, Mamun Bagdatda halypa boldy. Abulkymtyr Şam aralarynyň emiri Muhammet ibn Salyhdan ýeňildi. Hyjazly şyh Sufýan ibn Uýaýna, Basranyň ymamy Abu Sagyt Ýahýa ibn Sagyt Kattan wepat boldy.

Bir ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Kufede alawy Muhammet ibn Tabataba peýda boldy. Bagdat leşgeri ondan ýeňildi, ýöne Muhammet şol gije duýdansyz öldürildi. Abdus ýene bir gezek öz oglundan ýeňildi. Yrakda, Hyjazda pitnedir gozgalaňlar güýjedi. «Fykhy Ekber» kitabyň ýazary Abu Mutyg Balhy wepat boldy.

Iki ýüzünji ýyl

Bu ýylda alawylar perişan halda Kufeden çykdylar. Rum kaýsary Elen öldürildi. Şyhларыň serweri Magruf Kerewi wepat boldy.

HİJRI ÝYL HASABY BOÝUNÇA ÜÇÜNJI ÝÜZÝYLLYGYŇ BIRINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

IKI ÝÜZÜNJI – IKI ÝÜZ ONUNJY ÝYLLAR

Iki ýüz birinji ýyl

Bu ýylda Babek urşy döredi. Uly pitneler dowam etdi. Mamun Allanyň dosty Aly Ryzanyň janyna kast etmek isledi. Mamun Apbaslylara öňki gara eşikleriniň ýerine ýaşyl eşik geýmeklerini buýurdy. Apbaslylar Mamuny halypalykdan boşatmak üçin, Bagdatda gepleşik geçirdiler. Horasanda elhenç ýer titreme bolup geçdi.

Iki ýüz ikinji ýyl

Bu ýylda hak ýola çagyryjy Hüseyin Köwkebi Gazwynda we Zenjanda aýaga galdy we Halypanyň leşgeriniň garyşsysynda durup bilmän ýeňildi. Mamunyň weziri Fazl ibn Sähl, şyh Nazr ibn Şemil, kufeli kary Ýahýa ibn Adam wepat boldy.

Iki ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda Ýemende Beni Zyýat döwleti döredi. Mamun Horasandan göçüp, Bagdatda ýerleşdi. Fazl ibn Sähl, Ymam Aly Ryza Maşatda we Dibaç lakamly Muhammet ibn Japar Sadyk Medinede wepat boldy.

Iki ýüz dördünji ýyl

Bu ýylda Horasanda Samanlylar döwleti döredi. Ýemende Zübeýt şäheri guruldy. Ymam Şapygy Müsürde wepat boldy, şeýle-de Kufäniň kazysy Hasan ibn Zyýat, Basradaky hadysçy alym Abu Dawut Tabasy we tezkireçi alym Huşam ibn Saýyp Kelbi wepat boldy.

Iki ýüz bäşinji ýyl

Bu ýylda meşhur pirlerden Abu Süleýman we basraly kary Ýakup ibn Yshak Hazramy wepat boldy.

Iki ýüz altynjy ýyl

Bu ýylda Pars deňzi joşdy we Sewat Yragy gark boldy. Nahuw ylmynyň alymy Muhammet Kutrup, yrakly hadysçy alym Ýezit Hyrawy wepat boldy.

Iki ýüz ýedinji ýyl

Bu ýylda Horasanyň emiri Tahyr Zülúemineýn, Bagdadyň kazysy Muhammet ibn Omar Wakydy, Heýsem ibn Adyý Ahýary we kufeli kary Ýahýa ibn Zyýat wepat boldy.

Iki ýüz sekizinji ýyl

Bu ýylda Müsürde emir Hasan ibn Zeýdiň gyzy ýogaldy.

Iki ýüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Abdylla ibn Tahyr bilen Nasr ibn Şebip jeň etdi we onda Abdylla ýeňlişe sezewar boldy.

Iki ýüz onunjy ýyl

Bu ýylda Mamun Wasytda Hasanyň gyzy Bawerana öýlendi. Abu Amr Yshak ibn Myrat Şeýbany, Abu Ubeýde Mugammar Müsenna we hanapy mezhebiniň beýik alymy Şetdat ibn Hekim wepat boldy.

IKI ÝÜZ ONUNJY – IKI ÝÜZ ÝIGRIMINJI ÝYLLAR

Iki ýüz on birinji ýyl

Bu ýylda Bagdatda Mamunyň permany bilen hezreti Alynyň beýleki dört çaryýarlardan ýokarydygy jar edildi. Meşhur şahyr Abulapbasyýe, Mugalla ibn Mansur we tefsirçi alym Ymam Abdyrrazzak ibn Humam wepat boldy.

Iki ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda Mamunyň permany bilen Apbaslylar tarapyndan Gurhanyň ýaradylan zatdygy baradaky gürrüň toslanyp goýuldy. Mamun haj etdi. Babek Horrama garşy goşun iberildi. Rabzyň ilaty Kerit adasyny eýeledi. Ysmaýyl ibn Hammat ibn Abu Hanypa, Abu Asym Ensil, Muhammet Ferýaby we hadysçy alym Abdylmälik Majişun wepat boldy.

Iki ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda adamlar «Gurhan ýaradylan zat» diýip, döreden täzelikleri üçin, apbaslylardan ýüz öwürip, olary ýigrenip başladylar.

Iki ýüz on dördünji ýyl

Bu ýylda Babek Mamunyň serkerdebaşysy Muhammet ibn Hamyt bilen bolan söweşde ýeňildi, Muhammet şehit boldy. Müsürli fykhçy alym Abdylla ibn Abdylhekem wepat boldy.

Iki ýüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda Mamun Ruma goşun çekdi we Ankara basylyp alyndy. Abu Ýusubyň şägirdi Halaf ibn Eýýup we dilçi alym Abu Zeýt wepat boldy.

Iki ýüz on altynjy ýyl

Bu ýylda Mamun Ruma gitdi. Soňra Müsüre gidip, ol ýeri talady. Halypalaryň oturdaşy we edebiýatçylaryň dosty Ymam Abdylmälik Asmagy wepat boldy.

Iki ýüz on ýedinji ýyl

Bu ýylda Mamun ýene-de Ruma goşun çekip, ol ýeriň kapyrlaryna garşy söweşdi, birnäçe galalary we ýerleri basyp aldy. Taryhçy alym Abdylmälik ibn Huşam, mugtazyly akymyna degişli Bişr ibn Gyýas Merisi, müsürli hadysçy alym Abdylla ibn Ýusup Tisi, hanapy mezhebiniň ussat alymy Ymam Abu Hafs Kebir wepat boldy.

Iki ýüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda Mamunyň buýrugy bilen Rumuň serhedinde gala guruldy. Ymam Ahmet ibn Hambal we Muhammet ibn Nuh ýaly ussat ymamlar Mamunyň Gurhanyň ýaradylan zatdygy baradaky ýaramaz hökümine boýun bolmadylar. Mamundan soň Mugtasym halypa boldy. Babegiň tarapdarlary halypanyň serkerdesi Yshaga garşy söweşde ýeňildiler.

Iki ýüz on dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Ymam Ahmet ibn Hambal Gurhanyň ýaradylan zatdygyny ykrar etmän, halypanyň huzurynda köp jebir-jepalar çekdi. Kufeli hadysçy alym Fazl ibn Rekin wepat boldy.

Iki ýüz ýigriminji ýyl

Bu ýylda Babek Mugtasymyň goşunbaşysy Efşine garşy söweşde ýeňildi. Halypalyk öýi üçin Samera şäheri guruldy. Ibn Zyýat wezir boldy. Kufeli kary Hallat, medineli kary Kalun we Muhammet Jawat ibn Aly Ryza wepat boldy.

IKI ÝÜZ ÝIGRIMI BIRINJI ÝYL

Iki ýüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda ýene-de Babek Mugtasymyň goşunyndan ýeňildi. Basraly takwa Abdylla Kasby wepat boldy.

Iki ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Tabarystanda Mazyýar gozgalaň etdi. Babek özüniň müň sany tarapdary bilen Efşin tarapyndan tussag edildi. Kaýsar bilen Bulgar ilatynyň arasynda ýaraşyk şertnamasy baglaşyldy. Ol ýeriň ilaty özleriniň Samaku we Zagra ülkeleri basylyp alnansoň, nasrany boldular. Ahmet Ezrummy wepat boldy.

Iki ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Babek halypanyň zyndanynda öldürildi. Rum kaýsary Nufel (Nukel) Efşine garşy söweşde Malatyýada ýeňildi. Hadysçy alym Musa ibn Ysmaýyl Tebuzeki wepat boldy.

Iki ýüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda Horasanyň emiri Abdylla ibn Tahyr Mazyýar bilen Tabarystanda jeň etdi. Abu Ubeýde Kasym ibn Salam wepat boldy.

Iki ýüz ýigrimi bäşinji ýyl

Bu ýylda müsürli alym Ysbag, jahan jomartlaryndan Kasym Yjly, Muhammet ibn Salam Bikendi wepat boldy.

Iki ýüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Efşin Mugtasymyň zyndanynda öldürildi. Mazyýar köp kynçylyklaryň döremegine sebäp bolansoň, dara çekildi.

Iki ýüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Mugtasym ýogalansoň, Bagdatda Wasyk halypalyga geçdi. Kaýs araplary köp gozgalaň we bozgaklyk edensoňlar, Şam häkimine garşy aýaga galdylar. Sagyt ibn Mansur Horasany wepat boldy.

Iki ýüz ýigrimi sekizinji ýyl

Bu ýylda Basra şahyry Muhammet Utby wepat boldy. Beni Aglap häkimleri Jezire ülkelerini basyp aldylar.

Iki ýüz ýigrimi dokuzynjy ýyl

Bu ýylda karylaryň şyhy Halaf ibn Huşam Bezzaz Bagdatda, hadysçy alym Nagym ibn Hammat tussaglykda wepat boldy.

Iki ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda mejusylar Andalusda aýaga galdylar. Horasanyň häkimi Abdylly ibn Tahyr we hanapy mezhebiniň alymlaryndan Abu Yshak Ysmaýyl wepat boldy.

IKI ÝÜZ OTUZYNJY – IKI ÝÜZ KYRKYNJY ÝYLLAR

Iki ýüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda Wasyk Gurhanyň ýaradylan zatdygyny ykrar etdirmekde aýak diräp durdy we Ahmet ibn Nasr Huzagy ony kabul etmänsoň, ol şehit boldy. Abu Abdylly Muhammet ibn Agraby, şapygy mezhebiniň alymy Abu Ýakup Buweýti Müsürde tussaglykda we meşhur şahyr Abu Temmam Taýy wepat boldy.

Iki ýüz otuz ikinji ýyl

Bu ýylda Wasyk ýogalansoň, Mütewekkil halypa boldy. Ymmat alymlaryndan mähnet ýüki aýryldy.

Iki ýüz otuz üçünji ýyl

Bu ýylda wezir Ibn Zyýat öldürildi. Kazy Muhammet ibn Semaga we medineli hadysçylaryň şyhy Ýahýa ibn Ýabgyn wepat boldy.

Iki ýüz otuz dördünji ýyl

Bu ýylda basraly hadysçylaryň ymamy Aly ibn Medeni wepat boldy.

Iki ýüz otuz bäşinji ýyl

Bu ýylda Abu Bekr ibn Abu Şeýbe Kufede we mugtazyly akymynyň şyhy Muhammet Allaf wepat boldy.

Iki ýüz otuz altynjy ýyl

Bu ýylda Mütewekkiliň tabşyrygy bilen Hüseyin ibn Alynyň gubury weýran edildi.

Iki ýüz otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda Debil ermenileri aýaga galdylar we ölüme sezewar boldular. Horasanda Hatam Asam wepat boldy. Askalanda güýçli ýangyn peýda boldy.

Iki ýüz otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda kapyrlaryň gämileri Demýada ýetdi. Yshak ibn Raheweýh, Bagdadyň kazysy Bişr ibn Delýar Kendi wepat boldy.

Iki ýüz otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda yslam leşgeri Kustantanyýanyň töweregine ýetdiler.

Iki ýüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylda Ymam Ahmediň garşydaşy Ahmet ibn Abu Dawaw, Abu Söwr ibn Halyt Kilaby, Halypa ibn Haýýat, horasanly hadysçy alym we uly sopulardan Ahmet ibn Hazrawýýa wepat boldy.

IKI ÝÜZ KYRKYNJY – IKI ÝÜZ ELLINJI ÝYLLAR

Iki ýüz kyrk birinji ýyl

Bu ýylda Bagdatda Ymam Ahmet ibn Hanbal wepat boldy.

Iki ýüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda yslam ülkeleriniň köpüsinde elhenç ýertitre boldy. Karylaryň şyhy Abdylla ibn Zekwan Dymyşkda, Muhammet ibn Eslem Tusy we Bagdadyň kazysy Ýahýa ibn Eksem wepat boldy.

Iki ýüz kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda meşhur şahyr Ybraýym Suly, takwalaryň ymamy Harys ibn Eset Muhasyby we müsürli fykhçy alym Herlele ibn Ýahýa wepat boldy.

Iki ýüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda birtopar adamlar howada bir aýylganç ses eşidip, aljyraňňy ýagdaýa düşdüler we biri-birlerini basgylap öldürdiler. Yrakda güýçli sowuk howa peýda boldy. Dilçi alym Ýakup ibn Sükeýýt halypa Mütewekkiliň aldawy bilen ölüme duçar boldy.

Iki ýüz kyrk başinji ýyl

Bu ýylda Ýahýa Hüseyini Kufede gozgalaň etdi. Ýahýa we Hasan ibn Zeýt öldürildi. Ýer titreme zerarly Magrypda on üç oba ýere girdi. Zünnun Müsüri we uly şyhlerden bolan Abu Turan Nahşy, dymyşkly kary Huşam ibn Gammaz wepat boldy.

Iki ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda uly şyhlerden Şyh Ahmet ibn Abuljewary, karylaryň şyhy Hafs ibn Amr Dury we şahyr Dembal ibn Aly Huzagy wepat boldular.

Iki ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Mütewekkil keýpi-sapa mejlisinde öldürilensoň, Muntasyr halypa boldy. Nahuw ylmynyň alymy Abu Osman Bekr Mazni wepat boldy.

Iki ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda Muntasyr ýogalansoň, Mustagyn halypa boldy. Horasanda Beni Leýs Saffar döwleti döredi. Bagdatly fykhçy alym Abu Aly Kerabisi we Horasanyň emiri Tahyr ibn Abdylla wepat boldy.

Iki ýüz kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Abt ibn Hamyt Kebşi wepat boldy.

Iki ýüz ellinji ýyl

Bu ýylda Tabarystanda Alawyýe döwleti döredi. Metjidil-Harem metjidiniň azançysy we karylaryň şyhy Ahmet Bezzi, Abu Hatam Sähl Sijistany, Amr ibn Bahr Jahyz wepat boldy.

HIJRI ÝYL HASABY BOÝUNÇA ÜÇÜNJI ÝÜZÝYLLYGYŇ IKINJI ÝaRYMYNDA BOLUP GEÇEN WAKALARYŇ JEDWELI

IKI ÝÜZ ELLINJI – IKI ÝÜZ ALTMYŞYNJY ÝYLLAR

Iki ýüz elli birinji ýyl

Bu ýylda Hyjazda at-abraýlylardan düzülen Haýzar döwleti döredi.

Iki ýüz elli ikinji ýyl

Bu ýylda Mustagyn wepat bolansoň, Mugtaz halypa boldy. Pitne-bela, goh-galmagal Bagdady gurşap aldy. Isa Amyly Şamy eýeledi.

Iki ýüz elli üçünji ýyl

Bu ýylda Ispaniýanyň kapyrlary ümewi Muhammet ibn Abdyrahymdan ýeňildi, Selit çöllüginde üç müň kapyr heläk boldy. Ýakup Saffary Horasany eýeledi.

Iki ýüz elli dördünji ýyl

Bu ýylda Müsürde we Şamda Beni Tulun döwleti döredi. Muhammet Jewadyň ogly Aly Hädi wepat boldy.

Iki ýüz elli başınji ýyl

Bu ýylda zeňni we alawy taýpalary Basrada gozgalaň etdiler. Mugtaz wepat bolansoň, Mühtedi halypa boldy. Ýakup Saffary Kermany basyp aldy. Keramylar akymynyň şyhy Muhammet ibn Keram wepat boldy.

Iki ýüz elli altynjy ýyl

Bu ýylda Mühtedi wepat bolansoň, Mugtamyt halypalyga geçdi. Mekgäniň kazysy Zübeyr ibn Bekar dünýäden ötdi we hadysçylaryň ymamy Muhammet ibn Ysmaýyl Buhary Baýram gününde wepat boldy.

Iki ýüz elli ýedinji ýyl

Bu ýylda halypanyň serkerdesi Sagyt zeňňiler bilen Basranyň harabyçylygynda bolan söweşde ýeňildi. Uly çakylykçy (Ýakup Saffary) Jürjany eýeledi. Hadys kitabyň eýesi Abu Dawut Süleýman wepat boldy.

Iki ýüz elli sekizinji ýyl

Bu ýylda halypanyň goşunynyň serdary Mansur zeňňilere garşy söweşde ýeňildi, halypanyň dogany Muwaffak olary dep etmek üçin kömege geldi, zeňňiler ondan ýeňildiler. Döwrüň wagyzçysy Ýahýa ibn Mugaz Razy wepat boldy.

Iki ýüz elli dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Yragyň käbir sebitleri zeňňileriň talaňçylykly hereketleri zerarly weýran boldy. Ahmet ibn Tulun tarapyndan Ýafa galasy guruldy. Ýakup Leýs Saffar Horasany eýelänsoň, Tahyrlylar döwleti ýykyldy. Ymam Abu Yshak Jüzjany wepat boldy.

Iki ýüz altmyşynjy ýyl

Bu ýylda Ýakup Tabarystana tarap ýola düşdi we dynuwsyz ýagyndan ýaňa halys boldy. Ymam Hasan Esgeri, yrak tebipleriniň şyhy Hüneýn ibn Yshak Mesihi we Şam araplarynyň emiri Tawk ibn Mälik wepat boldular.

IKI ÝÜZ ALTMYŞYNJY – IKI ÝÜZ ÝETMIŞINJI ÝYLLAR

Iki ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda Ýakup Horasanda goh-galmagal döretdi, zeňňiler Ahwazda gozgalaň turuzdylar. Sopularyň ymamý Baýezit Bistamy, hadys ylmynyň sütünleriniň biri Ymam Müslim we hanapy mezhebiniň tanymlal alymy Ahmet ibn Amr Hassaf wepat boldy.

Iki ýüz altmyş ikinji ýyl

Bu ýylda Ýakup Muwaffak bilen Wasytda bolan söweşde ýeňildi. Zeňňiler Bataýyhbatty eýeläp, ol ýeri taladylar. Basraly hadysçy Ýakup ibn Şeýbe wepat boldy.

Iki ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda Mütewekkiliň weziri Ibn Hakan wepat boldy.

Iki ýüz altmyş dördünji ýyl

Bu ýylda zeňňiler Wasyty taladylar. Afrikada Ybraýym Aglabynyň tagallasy bilen Ykada şäheri guruldy. Müsürde Ahmet ibn Tulun metjidi bina edildi. Ysmaýyl Mezni we meşhur şahsyýetlerden Abu Zerge Ubeýdylla Razy wepat boldy.

Iki ýüz altmyş bäşinji ýyl

Bu ýylda zeňňiler Nugmanyýýany eýelediler. Mustansyryň weziri Ibnilhusaýba, horasanly şyh Abu Hafs Nyşapury, on iki ymamýň iň soňkusy Muhammet Mäti, mäliki mezhebiniň ymamy Muhammet Sahnun we Ýakup ibn Leýs Saffar wepat boldy.

Iki ýüz altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda zeňňileriň talaňçylykly hereketleri zerarly Ramhurmuz şäheri weýran boldy. Rum kapyrlary Ibn Tulun döwletiniň goşun serkerdesi Halaf Fergana garşy söweşde ýeňildiler. Yrakly fykhçy alym Muhammet ibn Şujag Balhy wepat boldy.

Iki ýüz altmyş ýedinji ýyl

Bu ýylda zeňňiler Muwaffakyň goşuny bilen Wasytda bolan söweşde ýeňildiler.

Iki ýüz altmyş sekizinji ýyl

Bu ýylda halypanyň goşun serkerdebaşysy Halaf Ruma hüjüm etdi we kapyrlardan bir topary öldürildi. Müsürde apbasylaryň ady hutbalardan aýryldy. Müsürli müfti Muhammet ibn Abdylhekem wepat boldy.

Iki ýüz altmys dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Ahmet ibn Tulunyň permany bilen Mugawyýanyň guburynyň üstünde beýik gümmez guruldy.

Iki ýüz yetmişinji ýyl

Bu ýylda zeňňileriň ýolbaşçysy Muhammet Abkysmaty Jezaýyryň galalaryndan bolan Muhtara galasynda Muwaffak tarapyndan öldürildi we bu kowumyň pitnesi aradan aýryldy. Ahmet ibn Tulun, zahyry mezhebiniň ymamy Dawut ibn Aly Zahyry we Müsüriň kazysy Bükäbir ibn Kutaýba wepat boldy.

IKI ÝÜZ ÝeTMIŞINJI – IKI ÝÜZ SEGSENINJI ÝYLLAR

Iki ýüz yetmiş birinji ýyl

Bu ýylda Muwaffakyň leşgeri bilen Hymaruýeleriň arasynda Palestinde jeň boldy we halypa Mugtazyt ýeňildi.

Iki ýüz yetmiş ikinji ýyl¹

Bu ýylda Gündogaryň hadysçy alymy Ibn Mäje Muhammet Gazwyny we Andalus patyşasy Muhammet ibn Abdyrahman Ümewi wepat boldy.

Iki ýüz yetmiş başinji ýyl

Bu ýylda «Sünen» atly kitabyň ýazary Abu Dawut Süleýman ibn Eşbes Sijistany wepat boldy.

Iki ýüz yetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda halypanyň goşun serkerdebaşysy Efşin Müsür emiri Efşinden ýeňildi. Ibn Kutaýba Abdylla ibn Müslim Dineweri we Andalus hadysçy alymy Baky ibn Muhallyt wepat boldy.

---

¹ 273-нйи ве 274-нйи йылар бош гойлупдыр.

Iki ýüz ýetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda Gündogaryň hadysçy alymy Abu Hatam Muhammet Razy we ymam Ýakup ibn Sufýan Söwri wepat boldy.

Iki ýüz ýetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Kufede kyrmytylar döredi. Muwaffak ölensoň, Mugtazyt halypa boldy.

Iki ýüz ýetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda müneçjimleriň, ýyldyzşynaslaryň, kyssaçylaryň we pelsepeçileriň toparlanyşyk etmeleri, pelsepe kitaplarynyň aluw-satuw edilmegi gadagan edildi. Taryhçy Ahmet ibn Abu Haýsama we «Sünen» atly kitabyň ýazary, hadysçylaryň buýsanjy Ymam Abu Isa Muhammet Termezi dünýäden ötdi.

Iki ýüz segseninji ýyl

Bu ýylda hadysçy alym Osman ibn Sagyt Dary wepat boldy.

IKI ÝÜZ SEGSENINJI – IKI ÝÜZ TOGSANYNJY ÝYLLAR

Iki ýüz segsen birinji ýyl

Bu ýylda Mugtazyt bilen Hyrmaruýe topary ýaraşyk baglaşdylar. Abulaýna Muhammet ibn Kasym Basary we Jahyzyň egindeşi Ahmet ibn Dawut Dineweri dünýäden ötdi.

Iki ýüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda Muktasydyň permany bilen Nowruz baýramy Huzeýran (Oguz) aýynda bellenmegi karar edildi. Bagdatda Mugawyya sögünmek däbi başlady.

Iki ýüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda Nowruz baýramyny Huzeýran (Oguz) aýynda bellemek karary ýatyryldy. Rafyg Horasanda Amr ibn Leýsden ýeňildi. Şyhларыň ymamý Sühýl ibn Abdýlla Tusteri wepat boldy.

Iki ýüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Müsüri güýçli tümlük gurşap aldy, Basrada gyzyly-sary öwüsýän güýli gara ýel turdy. Nyşapurly hadysçy alym Abu Amr we şahyrlaryň emiri Abu Ubada Welit wepat boldy.

Iki ýüz segsen başinji ýyl

Bu ýylda Baýram aýynda gün dolulygyna tutuldy, güýçli sil geldi, Tabarystan we Reý suwlary joşdy. Mugtazyt «Darun-Nedwany»¹ Metjidil-Harema birikdirdi. Ymam Abu Yshak Harby Bagdatda wepat boldy we nahuw (sintaksis) ylmynyň ussady Abulapbas Muhammet ibn Ýezit Müberret dünýäden gaýtdy.

Iki ýüz segsen altynjy ýyl

Bu ýylda Bahreýnde kyrmytylaryň ýolbaşçysy Abu Sagyt Jepbary döredi. Amr ibn Leýs Mawerannahda bolan söweşde Ysmaýyl ibn Ahmet Samanydan ýeňildi. Takwalaryň ymamý Abu Sagyt Ahmet Harraz we kurtobaly hadysçy alym Muhammet ibn Wazzah dünýäden gaýtdy.

Iki ýüz segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda Bagdat goşunynyň serkerdesi Apbas Ganawy Jebaýa garşy söweşde ýeňildi. Halypa Kaýym Horasanda bolan söweşde Ysmaýyl Samanydan ýeňildi. Halypa Kaýym wepat boldy.

Iki ýüz segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda Magrypda Abu Abdýlla Şygy döredi. Azerbaýjan halkyna güýçli mergi keseli degdi. Bagdadyň müftüsi Osman ibn Sagyt Enmaty wepat boldy.

---

¹ Дарун-Недва – Бейтилланыс кенарында алым-уламаларыс гйшйўн ери.

Iki ýüz segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Şamda kyrmytylardan Ýahýa ibn Zikrewelýh aýaga galdy. Mugtazyt dünýäden ötensoň, Müktefi halypa boldy. Amr ibn Leýs tussaglykda aradan çykdy.

Iki ýüz togsanynjy ýyl

Bu ýylda kyrmytylar Dymyşk galasyny eýelediler we Müktefiniň leşgeri olardan ýeňildi. Kyrmytylar Müsürde bolan söweşde ýeňildi.

IKI ÝÜZ TOGSANYNJY – ÜÇ ÝÜZÜNJI ÝYLLAR

Iki ýüz togsan birinji ýyl

Bu ýylda türkler, rumlular we kyrmytylar Horasanda, Antakyýada we Şamda yslam leşgerine garşy söweşdiler. Antakyýa gylyç bilen basylyp alyndy. Edebiýatçy Ahmet Tagallup we Mekgedäki karylaryň syhy Muhammet Zabl wepat boldy.

Iki ýüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda Beni Tulun döwleti Harun ibn Humaruýäniň Müktefiniň goşun serkerdesi Muhammet ibn Süleýman bilen bolan söweşde öldürilensoň agdaryldy we Muhammet ibn Süleýman Müsür ülkesini zabt etdi. Hadysçy Abu Bekr Ahmet Bezzar we kazy Abu Hazym Abdylhamyt dünýäden ötdi.

Iki ýüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda kyrmytylaryň weýran ediji hereketleri zerarly Şam ülkesi weýran boldy. Yrak kyrmytylary Kufede bolan söweşde halypanyň leşgerinden ýeňildiler. Meşhur şahyr Abulapbas Naşy we «Müjälise» («Oturyşyk») eseriniň ýazary Ahmet ibn Merwan Dineweri aradan çykdy.

Iki ýüz togsan dördünji ýyl

Bu ýylda kyrmyty Zikreweýh tarapyndan Yrak hajylarynyň kerweni ýok edildi. Zikreweýh Bagdat leşgerine garşy söweşde öldürildi.

Iki ýüz togsan bäşinji ýyl

Bu ýylda Müktefi ýogalansoň, Muktadyr halypa boldy. Nesepli hadysçy alym Ybraýym ibn Mukaffag, Abu Bekr Ysmaýyl, beýik şahyrlardan Abulhüseýin Nury ady bilen meşhur bolan Ahmet ibn Muhammet dünýäden gaýtdy.

Iki ýüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda Muktadyr halypalykdan boşadylansoň, Ibn Mugtaz halypa boldy. Soňra Ibn Mugtaz öldürilensoň, halypalyga ýene-de Muktadyr geçdi. Beni Aglap döwleti Afrikada agdaryldy. Tahyr Saffary Parsda bolan söweşde ýeňildi.

Iki ýüz togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda Abydyýe we Fatymyýe döwleti Magrypda döredi. Edarese döwleti Parsda, Beni Medrar döwleti Sijilmasada we Beni Rüstem döwleti Kahyrada agdaryldy. Takwalaryň ymamy Amr ibn Osman Mekgi we Bagdadyň müftüsi Muhammet ibn Dawut Tahyry aradan çykdy.

Iki ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Hüseyin ibn Hamdan Diýarbekre we Rabyga häkim bellendi. Ubeýdylla Arap Trablusyny basyp aldy. Takwalaryň soltany Jüneýt Bagdady, nyşapurly şyh Abu Osman Sagyt Hyry we nahuwçy alym Muhammet ibn Wüllat wepat boldy.

Iki ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Bagdat talandy. Wezir Ibn Fuwat tussag edildi. Nahuwçy ussat alym Ibn Kisan Muhammet ibn Ahmet dünýäden gaýtdy.

Üç ýüzünji ýyl

Bu ýylda Amr ibn Ýakup Saffary Sistany eýeledi we özi samanlylar tarapyndan gabawa alyndy. Zyndyklaryň alymy Ahmet ibn Rawendi dünýäden ötdi.

HIJRI ÝYL HASABY BOÝUNÇA DÖRDÜNJI ÝÜZÝLLYGYŇ BIRINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

ÜÇ ÝÜZÜNJI – ÜÇ ÝÜZ ONUNJY ÝYLLAR

Üç ýüz birinji ýyl

Bu ýylda Hallaç Mansur Bagdatda meşhurlyk gazandy. Kyrmytylaryň başy Abu Sagyt Jenaýy öldürildi. Muhammet ibn Abdylla Isgenderiýä we Kuýuma eýe çykdy. Ahmet Samany, Abu Bekr Gurbany we hadysçy ymam Muhammet ibn Hazm wepat boldy.

Üç ýüz ikinji ýyl

Bu ýylda Mäti Magryby Muktadyryň goşunbaşysy Munysyň leşgerinden Isgenderiýe söweşinde ýeňildi.

Üç ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda Afrikanyň serhetýaka sebitinde Ubeýdylla Mekginiň buýrugy bilen Mehdiýe galasy guruldy. Ymam Ahmet ibn Şugaýp Nisaýy, Hasan ibn Sufýan Nesewi we mugtazyly ymamlardan Abu Aly Muhammet Jubaýy aradan çykdy.

Üç ýüz dördünji ýyl

Bu ýylda Afrikanyň häkimi Zyýadatylla dünýäden ötdi.

Üç ýüz bäşinji ýyl

Bu ýylda Saffaryýýa döwleti Horasanda agdaryldy.

Üç ýüz altynjy ýyl

Bu ýylda Ubeýdylla halypa Muktadyrdan Reşit söweşinde ýeňildi. Şapygy mezhebiniň alymy Ahmet ibn Şuraýh we uly alymlardan Ahmet ibn Ýahýa el-Jella aradan çykdy.

Üç ýüz ýedinji ýyl

Bu ýylda Basra kyrmytlaryň talamaklary zerarly weýran boldy. Magrypda Beni Uweýs döwleti agdaryldy. Hadysçy alymlardan Abu Ýagly Ahmet Mosuly dünýäden gaýtdy.

Üç ýüz sekizinji ýyl

Bu ýylda Bagdatda uruşlar we pitneler turdy. Rum kaýsary Lion bilen Bulgaryň we Ankrusyň arasynda uzaga çeken söweş boldy we kaýsar ýeňildi.

Üç ýüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Hüseyin ibn Mansur Hallaç Bagdatda öldürildi. Abulapbas Ahmet ibn Ata we sopulardan Abu Hemze Horasany aradan çykdylar.

Üç ýüz onunjy ýyl

Bu ýylda Abu Bişr Muhammet we uly taryhçy alymlardan Ymam Abu Japar Muhammet ibn Jerir Tabary dünýäden ötdi.

ÜÇ ÝÜZ ONUNJY – ÜÇ ÝÜZ ON BIRINJI ÝYLLAR

Üç ýüz on birinji ýyl

Bu ýylda Basranyň ýaşajjylary kyrmytlaryň goşunbaşysy Abu Tahyr Jenaýy tarapyndan talandy we gyryldy. Abu Bekr Ahmet Hallal, Nahuwçy alym Zejjaj, Ibn Huzaýma we tebipleriň ymamy Muhammet ibn Zekerýa Razy aradan çykdy.

Üç ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda Yrak hajylarynyň kerweni Abu Tahyr tarapyndan gyryldy. Türküstan ülkesinden Fergana sebiti basylyp alyndy. Abdylla Hakanyň weziri Ibn Furat öldürildi.

Üç yüz on üçünji ýyl

Bu ýylda kyrmytylar Kufäni eýelediler. Yrak hajylary hajdan gaýdyp geldiler.

Üç yüz on dördünji ýyl

Bu ýylda rumlular Malatyýany basyp aldylar.

Üç yüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda halypanyň goşuny kyrmytylara garşy söweşde ýeňildi. Rumlular Semýaty basyp aldylar. Abdyrahman Nasyr Ispaniýanyň Talytala galasyny basyp aldy. Deýlemilerden Beni Zyýat döwleti döredi. Hadysçylardan Abu Bekr Razy we Ahfaşy Sagyr Abulhasan Bagdady dünýäden ötdi.

Üç yüz on altynjy ýyl

Bu ýylda Dahýa we Rykga sebitleri kyrmytylaryň basyp alyş hereketleri zerarly weýran boldy. Muştyk Ahlaty eýeledi. Yrakly şyhlerden Benanyl Jemal, nahuwçy alym Ibn Suraç, Balh şyhy Muhammet ibn Akyl we hadysçy alym Abu Awana Ýakup Esferaýyny aradan çykdy.

Üç yüz on ýedinji ýyl

Bu ýylda Hajjajyň talaňçylykly hereketlerinden soň «Hejer Eswet» daşy¹ we Käbäniň gapysy Abu Tahyr Kyrmyty tarapyndan terwiýe günü² ogurlandy we «Hejer Eswet» daşy keseki ýurtlara äkidildi. Muktadyr halypalykdan boşadylansoň, Kahyr ýerine geçdi, soňra ýene-de Muktadyr halypa boldy. Hanapy mezhebiniň alymy Ahmet ibn Hüseyin Berdagy aradan çykdy.

Üç yüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda Kermanda samanylar nesilşalyk daragtynyň şahasy Ylýas neberesiniň döwleti döredi.

---

¹ Хејер Эсвет дашы – Кўбеде огшалаян мукаддес даш.

² Тервие гни – Гурбан айыныы секизи гни.

Üç yüz on dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Merdawiç Deýlemi Hemedany we Jebeli eýeledi. Halypanyň goşuny Merdawiç Deýlemä garşy söweşde ýeňildi. Mugtazylylaryň şyhy Abulkasym Abdylla Kagby we sopularyň ymamy Muhammet ibn Pazl Balhy aradan çykdy.

Üç yüz ýigriminji ýyl

Bu ýylda Muktadyr öldürilensoň, Kahyr halypa boldy. Parsda Äli Buýe döwleti döredi. «Sahyh Buhary» kitabyny rowaýat eden Muhammet ibn Ýusup Kabryzy, şapygy mezhebiniň şyhy Ibn Hyzan Hüseyin Bagdatda we nahuwçy alym Muhammet ibn Kisan dünýäden ötdi.

Üç yüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda halypanyň köşgüniň alymy Ymam Ahmet Tahawy, mugtazylylaryň şyhy Abu Haşym Abdysalam, dilçi alym Ibn Düreyt Muhammet, Muktadyryň hyzmatkäri Munis we mekgeli taryhçy alym Abulwelit Muhammet Arzany aradan çykdy.

Üç yüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Kahyr halypalykdan boşadylansoň, Razy bu wezipä geçdi. Aly ibn Buýe Parsy eýeledi. Merdawiç Deýlemi hammamda öldürildi. Muhammet ibn Aly Şelmegany Äli Buýelileriň gepine gidip gozgalaň etdi we öldürildi. Ibn Bakla wezir boldy. Abu Bekr Ketany we uly şyhlerden Abu Aly Rudbary dünýäden ötdüler.

Üç yüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Ibn Senbur Gurhany gowy okap bilmeýänligi üçin ymamlykdan boşadyldy. Bagdat goşuny Nasyreddöwleden Mosul söweşinde ýeňildi. Şamda Ahşydyýýa we Mosulda Äli Hemdan döwleti döredi. Ýasama hadys döredýän Abu Bişr Ahmet Kendi, hadysçy alym Abdylmälik ibn Udaý Jürjany we nahuwçy alym Naftawyýýa Ybraýym aradan çykdy.

Üç yüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda Ibn Makalla gynaldy. Yrakly kary Ahmet ibn Müjähit Mukry we Ymam Abulhasan Aşgary dünýäden ötdi.

Üç yüz ýigrimi bäşinji ýyl

Bu ýylda Ahwazyň gözegçisi Abu Abdylla Beridi bilen Basranyň häkimi Ibn Raýykyň arasynda köp söweşler boldy. Nezar leşgeri Mesine adasyny eýelediler.

Üç yüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Bahkam Türkiniň hökümleri halypalyk leşgerine girişip başlady. Duşman bilen hat ýazyşypdyr diýen töhmet esasynda Ibn Makallanyň eli kesildi. Mugtazzyddöwle Ahwazy eýeledi. Meşhur şahyrlardan Jahtaşa Barmaky wepat boldy.

Üç yüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Nasyreddöwle halypanyň goşunbaşysy Bahkamdan Mosulda bolan söweşde ýeňildi. Andalusyň leşgeri jelaýyklardan ýeňildi. Ibn Abu Hatam Abdurahman Razy, Abu Bekr Muhammet Harabyty we Sibeweýhiň kitabyna düşündiriş ýazan nahuwçy alym Mubriman aradan çykdy.

Üç yüz ýigrimi sekizinji ýyl

Bu ýylda Dymaştak Seýfeddöwle garşy söweşde ýeňildi. Ibn Raýyk Muhammet ibn Tamh Ahşyda garşy söweşde ýeňildi. Abu Amr Ahmet ibn Abdyrabbyh, şapygy mezhebiniň şyhy Abu Sagyt Istahry, Ibn Makalla, kary Ibn Şenbuz, edebiýatçy Abu Bekr ibn Enbary, Abulhasan Ferin we uly şyhlerden Abu Muhammet Margaşy aradan çykdy.

Üç yüz ýigrimi dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Razy dünýäden ötensoň, Muttaky halypa boldy. Kaýsar Diýarbekr ülkesini eýeledi we Bagdat ulamalary bilen ylalaşyp, hezreti Isanyň el ýaglygyny

alyp, yzyna dolandy. Mülkan Deýlemi Nasr Samanynyň weziri Abu Aly bilen bolan söweşde ýeňildi. Şapygy mezhebiniň alymy Abu Bekr Saýrany aradan çykdy.

Üç ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Deýle suwy joşup, hanasyndan çykdy. Bagdat ilatyna agyr mergi keseli degdi. Seýfeddöwle bilen Ýeririniň arasynda Medaýynda söweş turdy. Bulgaryň patyşasy Stambulyň töweregine goşun çekdi we gazaply söweşler etdi. Pereňliler Andalusyň gündogar sebitlerine çozuş etdiler. Sopularyň şyhy Abu Ýakup Nehrjuri we şapygy mezhebiniň alymlaryndan Abu Abdylla Muhamyly dünýäden ötdi.

ÜÇ ÝÜZ OTUZYNJY – ÜÇ ÝÜZ KYRKYNJY ÝYLLAR

Üç ýüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda Nasyreddöwle Bagdady eýeledi. Abu Bekr Kurgany, sopularyň şyhy Abu Muhammet Abdylla Munazyl, Aly ibn Sähl Jaýyg we Nasr ibn Ahmet Samany dünýäden gaýtdy.

Üç ýüz otuz ikinji ýyl

Bu ýylda Tuzun bilen Beni Hamdanyň aralarynda uzak söweş boldy. Afrikada Abu Ýezit Haryjy döredi. Abulapbas Ahmet we hadysçy alym Ibn Ukda aradan çykdy.

Üç ýüz otuz üçünji ýyl

Bu ýylda Muttakynyň goşuny tarapyndan Tuzun öldürildi. Müstekfi halypa boldy. Ahşydyýýa leşgeri Halapda bolan söweşde Seýfeddöwleden ýeňildi. Ahmet ibn Buýe Wasyty we Bagdady eýeledi. Ymam Abu Mansur Mätüridi aradan çykdy. Nezar Mehdiýe diýen ýerde Abu Ýezitden ýeňildi.

Üç ýüz otuz dördünji ýyl

Bu ýylda Seýfeddöwle Bagdatda öz adyna zikge kakdyryp, hutba aýdyp ornaşdy. Bagdat goh-galmagallardan we gozgalaňlardan ýaňa weýran boldy. Müstekfiniň gözüne mil çekilensoň, gününe ýüz dinar bilen Mutyg halypalyga geçdi. Meşhur şahyr Abu Bekr Senuberi wezir Aly ibn Isa, hanbaly mezhebiniň görnükli alymy Abulkasym Hyrky we Muhammet ibn Tagag dünýäden ötdi.

Üç ýüz otuz bäşinji ýyl

Bu ýylda Afrikadaky haryjylar¹ Firwen söweşinde Mansur Billadan ýeňildiler. Şapygy mezhebiniň alymy Ibn Kas we şahyrlardan Abu Bekr Sury aradan çykdy.

Üç ýüz otuz altynjy ýyl

Bu ýylda Saklyýýa, ýagny Müsine adasynda Beni Kelp döwleti döredi. Yrakly hadysçy alym Ibn Menary we hanapy mezhebiniň beýik alymy Abu Bekr Eskaf dünýäden gaýtdy.

Üç ýüz otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda Seýfeddöwle Rum kapyrlaryndan Margaş söweşinde ýeňildi. Bagdat suw joşguny zerarly suwa çümdi.

Üç ýüz otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda nahuwçy alym Abu Japar Nuhas we Ymadeddöwle Aly ibn Buýe aradan çykdylar.

Üç ýüz otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Seýfeddöwle Anadoly söweşinde kapyrlardan ýeňildi. «Hejer Eswet» daşy kyrmytylaryň ýolbaşçysynyň buýrugy bilen Basradan Kābā göçürildi. Hadysçy alym Ahmet Beladeri we pelsepeçi alym Abu Nasr Muhammet Faraby aradan çykdy.

---

¹ Харыйылар – хезрети Алыныє дівргнде дірўн, хем хезрети Ала, хем онус гаршыдашлары болан Мугавыя эерйўнлере душман топар.

Üç yüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylda türkler bilen ruslar birleşdiler we Rum kaýsaryna tabyn boldular. Abu Sagyt ibn Agraby, şapygy mezhebiniň alymy Abu Yshak Merwezi Abulkasym Abdýrahman Züjäji, andalusly hadysçy alym Kasym ibn Asbag we hanapy mezhebiniň alymy Abulhasan Kerhi dünýäden gaýtdy.

ÜÇ ÝÜZ KYRKYNJY – ÜÇ ÝÜZ ELLINJI ÝYLLAR

Üç yüz kyrk birinji ýyl

Bu ýylda Rum kapyrlary Kerrujy eýelediler. Mansur Billä Fatymy aradan çykdy.

Üç yüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Daştakyň ogly Kustantyn Seýfeddöwle tarapyndan tussag edildi. Sopularyň syhy Ybraýym Barky, wasytly hadysçy alym Ibn Juzep we görnükli syhlardan Yshak Muhammet Halym Samarkandy dünýäden ötdi.

Üç yüz kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda Rum kapyrlary gazaply söweşde Seýfeddöwleden ýeňildiler. Nyşapurly hadysçy alym Abu Abdýlla ibn Ahram aradan çykdy.

Üç yüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda Kufede we Ýemende Tabataba döwleti agdaryldy. Bagdatly hadys alymy Abu Amr Semmak we şapygy mezhebiniň alymy Abu Bekr ibn Haddat aradan çykdy.

Üç yüz kyrk başinji ýyl

Bu ýylda Kaýsaryň gämileri Kerit söweşinde musulmanlardan ýeňildiler. Rumlular Tartusy eýelediler. Seýfeddöwle gyryş we talaýyş bilen Rum ülkelerini basyp aldy. Şapygy mezhebiniň syhy Ibn Abu Hüreyre aradan çykdy.

Üç ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda Pars deňziniň suwy az-kem çekildi we birnäçe ada emele geldi. Reýiň we Talkanyň ilaty elhenç ýer titreme zerarly ýere girdiler. Nahuw ylmynyň alymy Abulhasan Sirefi Mūsūrde we Abulhasan Ahmet ibn Kattan Bagdady aradan çykdy.

Üç ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda kapyrlar Amedi eýelediler. Seýfeddöwle Kaýsaryň söweşinde rumlulardan ýeňildi. Mugyzyddöwle Jezirāni eýeledi. Nahuwçy alym Ibn Derestuýe we müsürli taryhçy alym Ibn Ýunus aradan çykdy.

Üç ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda Ruha, Harran we Haruniýe sebitleri kapyrlaryň hüjümi zerarly weýran boldy. Jöwher Kaýyt Pas we Tahyret ölkelerini eýeledi. Sopularyň şyhy Abu Muhammet Japar Huldy Bagdatda dünýäden gaýtdy.

Üç ýüz kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Bagdatdaky sünniler bilen rapyzylaryň¹ arasynda gazaply çaknyşyk boldy, rapyzylar bu çaknyşykda üstün çykdylar. Iki müň sany türk musulman boldy. Seýfeddöwle Elnasiýe söweşinde rumlulardan ýeňildi. Mūsürli hajylar deňiz kenarynda uly sil zerarly heläk boldular.

Üç ýüz ellinji ýyl

Bu ýylda Bagdatda Mugyzyddöwle üçin soltanlyk öýi guruldy. Hyjazly abraýly kişilerden düzülen Beni Ahyzar döwleti agdaryldy. Beni Haşym akymy Mekgede döredi. Rum kapyrlary Kuýet adasyny musulmanlaryň elinden aldylar. Abdylmälik Samany çöwgen oýnunda² atdan ýykylyp, aradan çykdy.

---

¹ Шайы мезхебиние бир акымы.

² Чивген ойны – атыс гстінде ойналан оюн.

HİJRİ ÝYL HASABY BOÝUNÇA DÖRDÜNJI ÝÜZÝLLYGYŇ IKINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

ÜÇ ÝÜZ ELLINJI – ÜÇ ÝÜZ ALTMYŞYNJY ÝYLLAR

Üç ýüz elli birinji ýyl

Bu ýylda Tekfur Dymaştak kaýsar boldy. Seýfeddöwle Halap söweşinde ondan ýeňildi. Rapyzylar güýjedi, öňki geçenlere we sahabalara lagnat sözler ýazyldy. Hadysçy alym Abdylbaky ibn Kanyç, Abu Bekr Muhammet Nakgaş, Kazyýylharemeýn lakamly Abulhüseýin Ahmet we dilçi alym Abuttaýýyp Abdylwahyt aradan çykdy.

Üç ýüz elli ikinji ýyl

Bu ýylda Mugyzzyddöwläniň permany bilen Kerbela matamyny tutmak däbi ýola goýuldy. Abu Muhammet wezir aradan çykdy.

Üç ýüz elli üçünji ýyl

Bu ýylda Mugyzzyddöwle Nasyryddöwle garşy söweşde ýeňildi. Halaf ibn Saffary haj etdi. Kapyrlar Saklyýýa söweşinde Mugyzzyň leşgerinden ýeňildiler. Abu Sagyt Ahmet Haýry, hadysçy alym Aly ibn Seken we bagdatly hadysçy şyh Abu Bekr Muhammet Bezzaz aradan çykdy.

Üç ýüz elli dördünji ýyl

Bu ýylda Kaýsaryýa galasy Dymaştak tarapyndan guruldy, Dymaştak Masysa, Tarsus we Antakyýa sebitlerini eýeledi. Musulmanlar Kybrysdan (Kiprden) çykarylady. Halaf ibn Ahmet Sijistany (Sistany) eýeledi. Meşhur şahyr Abu Taýýyp Ahmet Mütenebbi we ymam Abu Hatam Muhammet ibn Habban dünýäden ötdi.

Üç ýüz elli başınji ýyl

Bu ýylda Müsür we Şam hajy kerwenleri Beni Selim taýpasynyň talaňçylykly hereketleri zerarly pytradylar. Kazyýyljemagat Münzir Baluty Kurtubada we şapygy mezhebiniň fykhçy alymlaryndan Abu Hamyt Ahmet Şazeki aradan çykdy.

Üç ýüz elli altynjy ýyl

Bu ýylda Mugyzzydöwle, Abu Aly Kary, «Agany» («Hiňlenmeler») atly eseriň ýazary Abulferej Yspyhany we Seýfeddöwle Aly Kafur Ahşydy dünýäden gaýtdy.

Üç ýüz elli ýedinji ýyl

Bu ýylda hajylar ýol howpsuzlygynyň bolmanlygy sebäpli haja gitmekden saklandylar. Ahşydyýe topary Müsürde we Şamda agdaryldylar. Azudyddöwle Kermany eýeledi.

Üç ýüz elli sekizinji ýyl

Bu ýylda serkerde Jöwher Müsüre çozdy. Kapyrlar Humsy eýelediler. Fatymylar azana «Haýýa ala haýryl amal»¹ diýen jümläni goşdular. Nasyryddöwle Hasan Hamdany aradan çykdy.

Üç ýüz elli dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Antakyýa galasy gabawa alnansoň, kaýsar Tekfur öldürildi. Süleýman Azudyddöwlä garşy söweşde Kermenda öldürilensoň, Äli Ylýas döwleti agdaryldy. Ibn Fallah Jöwheriň tabşyrygy bilen Tabaryýýa we Dymşyga goşun çekdi. Dinewerde «Äli Hüsnewiýe» atly kürt döwleti döredi.

Üç ýüz altmyşynjy ýyl

Bu ýylda kyrmytylar Dymşygy eýelediler we Ibn Falah öldürildi. Ýöne Jöwher Müsürde bolan söweşde olardan üstün çykdy. Afrikada Beni Uweýs döwleti döredi. Afrikanyň patyşasy Japar Emirzaba garşy söweşde öldürildi. Kahyra şäheri we Ezher ylym merkezi Jöwheriň tabşyrygy bilen guruldy. Ymam Abulkasym Süleýman

---

¹ Манысы: «Бу хайыр ише гелие».

Tabary, wezir Ibnilamyt, Ymam Abu Bekr Muhammet Akjury we Abu Muhammet Ramhurmuzy dünýäden gaýtdy.

ÜÇ ÝÜZ ALTMYŞYNJY – ÜÇ ÝÜZ ÝETMİŞINJI ÝYLLAR

Üç yüz altmış birinji ýyl

Bu ýylda Yragyň hajy kerweni Beni Hilal taýpasynyň talamagy zerarly dargady. Fatymy Mykaz Magrypdan ähli goşuny bilen Müsüre göçdi. Andalusly taryhçy alym Muhammet Hyşty aradan çykdy.

Üç yüz altmış ikinji ýyl

Bu ýylda kapyrlar Nasybyny talansoňlar ýeňildiler. Dymaştak ýesir düşdi. Kyrmytylar Hassana garşy söweşde ýeňilensoňlar, olaryň elleri Dymyşkdan üzüldi. Abu Hamyt Ahmet Merwerrudy, Abulapbas ibn Mikaýyl Nemduh ibn Derit, hanapy mezhebiniň alymy Abu Japar Hindiwany we andalusly şahyr Ibn Häni aradan çykdy.

Üç yüz altmış üçünji ýyl

Bu ýylda Mukyrryň permany bilen Apbasylaryň ady iki Haremde (iki Mukaddeslikde) hutbalardan aýryldy. Yrakly hajylar yzlaryna dolanyp geldiler. Taryhçylardan Naýyp ibn Senan dünýäden ötdi.

Üç yüz altmış dördünji ýyl

Bu ýylda Azudyddöwle Yragy eýeledi. Muhjyryddöwle Azydyddöwlä garşy söweşde ýeňildi. Mutyg ýogalansoň, Taýyg halypa boldy. Hadysçylardan Abu Bekr ibn Setni aradan çykdy.

Üç yüz altmış bäşinji ýyl

Bu ýylda Azudyddöwle Parsda we Kermanda doly ornaşdy. Abu Aly Sarahsy, Abu Ahmet ibn Udaý, Abu Muhammet Şaşy we fatymylardan Mukyrryddöwle dünýäden ötdi.

Üç yüz altмыш altynjy ýyl

Bu ýylda Azudyddöwle bilen Yzzyddöwle jeň etdi. Kyrmytylaryň ýolbaşçysy Hasan Hubaby, Rükneddöwle Hasan ibn Buýe we Andalusyň häkim Mustansyr aradan çykdy. Abulkasym Aly Kelbi Kulury ülkesini talady.

Üç yüz altмыш ýedinji ýyl

Bu ýylda Yzzyddöwle Bagtyýar öz dogany Azudyddöwlä garşy söweşde öldürildi. Kyrmytylaryň ýaşulusy Ýusup Jenaýy heläk boldy. Uly pirlerden Abulkasym Basarabady we Abu Bekr ibn Kurtuba aradan çykdy. Yzzyddöwläniň weziri Ibn Bakyýýa jezalandyrylyp, dardan asyldy.

Üç yüz altмыш sekizinji ýyl

Bu ýylda Azudyddöwläniň permany bilen nurly Medine şäheriniň serhet diwary guruldy. Azudyddöwle Diýarbakri eýeledi. Yrakly hadysçy alym Abu Bekr Katygy, nahuwçy alym Abu Sagyt Hasan Seýrany we Abu Ahmet Juludy aradan çykdy.

Üç yüz altмыш dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Azudyddöwle Hemedany we Reýi eýeledi. Uly pirlerden Abu Abdylla Rudbary, Abuşşyh Ibn Habban, hadysçy Abu Bekr Muhammet Nakgaş we Abu Bekr Muhammet Bagdady dünýäden gaýtdy.

Üç yüz yetmişinji ýyl

Bu ýylda hanapy mezhebiniň şöhratly alymy Abu Bekr Ahmet Hassas Razy, nahuwçy Ibn Hatawy, dilçi alym Abu Mansur Ezheri we şapygy mezhebiniň beýik alymy Abu Bekr Muhammet Ajury aradan çykdy.

ÜÇ YÜZ YETMİŞİNJI – ÜÇ YÜZ SEGSENİNJI ÝYLLAR

Üç yüz yetmiş birinji ýyl

Bu ýylda Azudyddöwle Tabarystany eýeledi. Ymam Abu Bekr Ysmaýyly, şahyr Serri ibn Ruka, Abu Zeýt Merwezi we uly pirlerden Abu Abdylla ibn Hafyf Şirazy aradan çykdy.

Üç ýüz ýetmiş ikinji ýyl

Bu ýylda Bagdatda «Azudy» atly keselhana gurlup tamamlandy. Samsamyddöwle kakasy Azydyddöwle aradan çykansoň hökümdarlyga geçdi. Sakyýýa sebitiniň patyşasy Aly Kelbi Pereňde şehit boldy.

Üç ýüz ýetmiş üçünji ýyl

Bu ýylda nyşapurly şyhlerden Abu Osman Müfirri wepat boldy.

Üç ýüz ýetmiş dördünji ýyl

Bu ýylda Halabyň hutbaçysy Ibn Nabata we hadysçylardan Abulfath Ezderi aradan çykdy.

Üç ýüz ýetmiş bäşinji ýyl

Bu ýylda Abu Zarga Ahmet Razy we şapygy mezhebiniň ussat alymy Abulkasym Däreki dünýäden ötdi.

Üç ýüz ýetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda deýlemiler türkilere garşy söweşde ýeňildiler. Abu Yshak Müstemli we sopolaryň syhy Abu Bekr ibn Şadan dünýäden ötdi.

Üç ýüz ýetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda Bagdatda gytçylyk döredi. Abu Aly Hasan Parsy we Abluhasan Antaky aradan çykdy.

Üç ýüz ýetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Şerefeddöwläniň permany bilen Bagdatda kerwensaraý guruldy. Abu Sagyt Sanjary, Abu Bekr Wetrak aradan çykdy.

Üç ýüz yetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda ykmandalar Bagdatda gozgalaň etdiler. Şerefeddöwle, Abu Bekr Rabydy we şamly şyh Abu Abdylla Rudmary aradan çykdy.

Üç ýüz segseninji ýyl

Bu ýylda Samarkantda Afrasyýabyň neslinden türk hanlary döredi. Äli Hamdan döwleti Mosuldan ýitdi (agdaryldy). Beni Akyl döwleti döredi. Meşhur alymlardan Abu Haýýan Töwhidi aradan çykdy.

ÜÇ ÝÜZ SEGSENINJI – ÜÇ ÝÜZ TOGSANYNJY ÝYLLAR

Üç ýüz segsen birinji ýyl

Bu ýylda Şerefeddöwle Taýygy halypalykdan aýransoň, Kadyr Billä halypalyga geçdi we Bagdatda goh-galmagal we bidüzgünçilikler ýüze çykdy. Sagdyddöwle ibn Seyfeddöwle, Jöwher Kaýyt we Abu Bekr ibn Mehran dünýäden ötdi.

Üç ýüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda Bahaýeddöwläniň weziri Abulhasan Köwkebi Aşura matam gününü¹ aýranlygy üçin öldürildi. «Emsal» («Nakyllar») eseriň ýazary Abu Ahmet Esgeri aradan çykdy.

Üç ýüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda ýajuj-mäjujlardan bir adam halypanyň mejlisine geldi. Nuh Samanynyň goşuny Bugra handan ýeňildi.

---

¹ Ымам Хгсейин Ашыр айында ілдгрилипдир. Мусулманларые бир топары, эсасан хем шайылар онуе ілдгрилен гннгнде матам тутярлар. Шол ггне Ашура матамы дийилйўр.

Üç yüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Şamyň we Yragyň hajylary haj parzyny berjaý edip bilmediler. Abu Aly Simjur Hyratda bolan söweşde Söbükteginiden ýeňildi. Abu Yshak Yttysaby, nahuwçy Abulhasan Rummany we Abu Abdylla Merzbany dünýäden ötdi.

Üç yüz segsen başınji ýyl

Bu ýylda Müeýýididdöwläniň weziri Ysmaýyl ibn Aýýar, Ymam Abulhasan Aly Darakutny, hadysçy Ymam Abu Hafs ibn Şahyn, şahyr Abu Bekr ibn Sekkere we şapygy mezhebiniň alymy Abu Bekr Öwdeni aradan çykdy.

Üç yüz segsen altynjy ýyl

Bu ýylda Horezmde horezmlilerden düzülen Feriwere neberesi döwleti döredi. Hanbaly mezhebiniň alymy Ibn Batta we Abu Talyp Mekgi aradan çykdy.

Üç yüz segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda Horasandan we Gazzada Söbükteginler döwleti döredi. Fahryddöwle Aly ibn Buýe, wagyzçy Ibn Makgun we Nuh ibn Mansur Samany aradan çykdy.

Üç yüz segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda Ymam Abu Süleýman Hattaby, Abu Bekr Juzany we tefsirçi alym Abu Bekr Awkady aradan çykdy.

Üç yüz segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda rapyzylar «Gadyr» gününde¹ gozgalaň etdiler. Soltan Mahmyt ähli ýerleri eýelänsoň, samanlylaryň ady hutbalardan aýryldy. Ibn Gylýan Mukyrry aradan çykdy.

Üç yüz togsanynjy ýyl

---

¹ Гадыр гни – пыгамберимиз ие соскы хаёны беріай эдип, Мединў доланып гелйўркў «Гадыр Хум» диен ерде дгшлўпдир ве кўбир роваятлара гирў, хезрети Алыныс элини галдырып: «Ким мение достум болса шуны хем дост тутсун» дийипдир.

Bu ýylda Samanlylar döwleti Horasanda we Mawerannahrda agdaryldy. Kazy Abulferej Nehrewany aradan çykdy.

ÜÇ ÝÜZ TOGSANYNJY – DÖRT ÝÜZÜNJI

Üç yüz togsan birinji ýyl

Bu ýylda meşhur şahyrlardan Ibn Hajjaj aradan çykdy.

Üç yüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda Diýarbekrde Beni Merwan döwleti döredi. Arap diliniň alymy Osman ibn Jenni aradan çykdy.

Üç yüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda soltan Mahmyt Sijistan ülkesini Halaf ibn Ahmetden aldy. Abu Yshak Tabary, dilçi alym Ysmaýyl ibn Hammat we hanapy mezhebiniň görnükli alymy Abulleýs Samarkandy dünýäden ötdi.

Üç yüz togsan dördünji ýyl

Bu ýylda Ýeztde we Yspyhanda Äli Buýe nesliniň şahalaryndan Käkewiýe döwleti döredi.

Üç yüz togsan bäşinji ýyl

Bu ýylda dilçi alym Ahmet ibn Fars we yspyhanly hadysçylardan Abu Abdylla ibn Mende dünýäden ötdi.

Üç yüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda Bulgar patyşalygy agdaryldy we Erwam patyşalary olaryň ülkelerini eýelediler. Sopularyň şyhy Abulapbas Ahmet Nesewi aradan çykdy.

Üç yüz togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda Abu Rekwe atly bir adam Rykgada gozgalaň etdi we ol tutulyp öldürildi. Eýlik han Balhda soltan Mahmyda garşy söweşde ýeňildi. Andalusyň müftisi Asbag ibn Ferej we meşhur şahyr Abulferej Babaga aradan çykdy.

Üç ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda sünniler Bagdatdaky rapyzylara garşy jeňde üstün çykdylar. Dinewerde güýçli ýer titreme boldy. Häkim Biýemrilla Kumama ybadathanasyny weýran etdi. Bagdatda güýçli gar ýagdy. Bedigyzzaman Hemedany, Ahmet ibn Lal we hadysçy alym Abu Nasr Ahmet Kelamadyny aradan çykdy.

Üç ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Yrak kerweni dolanyp geldi, ýöne Basra kerweni heläk boldy. Nahuwçy Abulapbas Nasyr, şahyr Abulapbas Namy, Halaf ibn Ahmet Saffar, meşhur şahyr Aburrukagmak Ahmet Antaky aradan çykdy.

Dört ýüzünji ýyl

Bu ýylda Müsürde «Häkim» metjidi guruldy. Müsürde Häkim Biýemrilla tarapyndan haýran ediji işler edildi. Abu Mesgut Dymaşтакты we hadysçy alym Abu Nagym Esferaýyny aradan çykdy.

HİJRİ ÝYL HASABY BOÝUNÇA BÄŞİNJI ÝÜZÝYLLYGYŇ BİRİNJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

DÖRT ÝÜZÜNJI – DÖRT ÝÜZ ONUNJY ÝYLLAR

Dört yüz birinji ýyl

Bu ýylda Hâkim Biýemrilla Yraga çagyryldy. Dilçi alym Abu Ubeýt Ahmet Hyrawy aradan çykdy.

Dört yüz ikinji ýyl

Bu ýylda Bagdat kazyýetinde fatymylaryň öz gelip çykyşlaryny hezreti Patma ýetirmekleriniň ýalandygy subut edildi. Meşhur Ibn Jamyg we yrakly fykhçy alymlardan Ibn Leban Hüseyin Basary dünýäden ötdi.

Dört yüz üçünji ýyl

Bu ýylda yrakly hajylaryň kerweni ýol talaňçylar zerarly ýok edildi. Şemsilmagaly Kabus Beni Zyýat neslinden Bahaýeddöwle, şapygy mezhebiniň beýik alymy Abu Abdylla Halymy, andalusly taryhçy alym Abulwelit ibn Ferri we şahyr Ýusup Emary aradan çykdy.

Dört yüz dördünji ýyl

Bu ýylda Ymam Abuttaýýyp Sähl Sagluky, Ymam Abulferej Nehrewany we şapygy mezhebiniň şyhy Ibn Dekeh Dineweri dünýäden ötdi.

Dört yüz bäşinji ýyl

Bu ýylda Müsüriň aýallaryna Hâkim Biýemrillanyň buýrugy bilen daşary çykmak gadagan edildi. Bosniýa we Bulgar ülkeleri Rum kaýsaryna tabyn boldy. Hüsnewiýeli Hilal öz kakasyna garşy söweşde ýeňlensoň öldürildi. Bagdatly wagyzçy Bekr ibn Şadan, Ibn Ekfany, bagdatly şahyr Ibn Nebata we Nyşapur häkimi Abu Abdylla Batyg aradan çykdy.

Dört yüz altynjy ýyl

Bu ýylda Hammat Afrikanyň patyşasy Dise garşy söweşde ýeňildi. Horezmde Äli Ferifun nesli ýok boldy. Süleýman Merwany Kurtubada bolan söweşde Aly ibn Jumutdan ýeňildi. Şapygy mezhebiniň şyhy Abu Hamyt Isfiraýyny Yrakda aradan çykdy. Uly pirlerden Abu Aly ibn Dakak, Ibn Furek we bagdatly sylaglanýan kişilerden Şerip Razy Musawy dünýäden gaýtdylar.

Dört yüz ýedinji ýyl

Bu ýylda Wasytdaky rapyzylar sünnilere garşy söweşde ýeňildiler. Beýtil Mukaddesdäki daş gümmezi agdaryldy. Andalusda Beni Jumut Alawy döwleti we Hüllede Beni Eset döwleti döredi. Hadysçy alym Abu Bekr Şirazy, Ibn Şäkir, şapygy mezhebiniň alymy Abulhüseýin Muhatyby we ýazyjy wezirlerden Fahrylmülk aradan çykdy.

Dört yüz sekizinji ýyl

Bu ýylda Bagdatdaky rapyzylar bilen sünnileriň arasynda güýçli gozgalaň turdy. Beni Zyýat döwleti Ýemende agdaryldy. Hammat ibn Ýusup Afrikanyň patyşasyna garşy söweşde ýeňildi. Karylaryň şyhy Abulfazl Jürjany aradan çykdy.

Dört yüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda hadysçy alym Abdulgany ibn Sagyt Ezdi hem aradan çykdy.

Dört yüz onunjy ýyl

Bu ýylda türk Hakany soltan Mahmyda garşy söweşde ýeňildi. Soltan Mahmyt Hint ülkesini basyp aldy. Ibn Merdewiýe Ysphyany we meşhur şahyr Ibn Babek dünýäden gaýtdy.

DÖRT YÜZ ONUNJY – DÖRT YÜZ ÝIGRIMINJI ÝYLLAR

Dört yüz on birinji ýyl

Bu ýylda Bagdatda güýçli gytçylyk boldy. Häkim Biýemrilla Fatymy we Yshak Emir Kelam Tusy dünýäden ötdi.

Dört yüz on ikinji ýyl

Bu ýylda Ýemende Nejah nebereleriniň döwleti döredi. Fykhçy alym Abu Sagyt Manini, hadysçy şyh Ganjar Buhary we sopularyň şyhy Abu Abdyrahman Selimi aradan çykdy.

Dört yüz on üçünji ýyl

Bu ýylda «Hejer Eswet» daşyny galp ýasamak üçin tagalla eden topar öldürildi. Şirazda Soltanyddöwle we Abulfazl Jarudy dünýäden gaýtdy.

Dört yüz on dördünji ýyl

Bu ýylda soltan Mahmyt Hindistandaky birnäçe uly galalary eýeledi. Halapda Beni Myrdas döwleti döredi. Uly pirlerden Ibn Juhzum Hemedany Mekgede aradan çykdy.

Dört yüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda mugtazylylardan kazy Abdyljepbar Hemedany we Muhammet ibn Sufýan Mukry Kyrwan dünýäden gaýtdy.

Dört yüz on altynjy ýyl

Bu ýylda Şerefeddöwle we meşhur şahyr Abulhasan Tehamy aradan çykdy.

Dört yüz on ýedinji ýyl

Bu ýylda Bagdatda ykmandalar gozgalaň etdiler. Abulgala Sagyt Andalusy, şapygy mezhebiniň alymy Abu Bekr Kafal we yrakly kary Abulhasan Hamamy dünýäden ötdi.

Dört ýüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda soltan Mahmyt tarapyndan Hintdäki Sumynat basylyp alyndy. Yragyň ähli ýerlerinde güýçli sowuk howa boldy, suwlar we derýalar doňdy. Şyhларыň halypasy Abu Yshak Isfiraýyny we hadysçy alymlardan Abulkasp Käfi aradan çykdy.

Dört ýüz on dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Tabarystandaky Bawent patyşalyklarynyň ilkinji şahasy agdaryldy. Soltan Mahmyt Reý şäherini eýeledi we Mejdeddöwle ýeňildi. Şahyr Abdylmuhsyn Sury we mäliki mezhebiniň alymy Ibn Fahhar Kurtubada dünýäden gaýtdy.

Dört ýüz ýigriminji ýyl

Bu ýylda Yrakda güýçli ýel turdy we aýazly sowuk howa boldy. Rapyzylar ýeňildiler. Esededdöwle öldürildi. Nahuwçy alym Aly Ryky we Emir Muhtar Masbahy Harrany aradan çykdy.

DÖRT ÝÜZ ÝIGRIMINJI – DÖRT ÝÜZ OTUZYNJY ÝYLLAR

Dört ýüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda rapyzylar bilen sünniler Aşura günü üçin uruşdylar. Kapyrlar Şamda bolan söweşde ýeňildiler. Şahyr Ibn Dürraj Ahmet Kustuly, soltan Mahmyt Gaznawy we Abu Aly Ahmet ibn Muhammet Marduky aradan çykdy.

Dört ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda ýene-de şaýylar bilen sünnileriň arasynda söweş boldy. Şaýylar ýeňildiler. Kadyr Billä wepat bolansoň, Kaýym Biýemrillä halypa boldy. Beni Ümeýe döwleti Andalusda agdaryldy.

Dört ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda soltan Mesgut Ysphyany basyp aldy we ol ýeriň ilatyny gyrdy.

Dört yüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda Bagdatdaky haramzadalar gozgalaň etdiler. Abu Bekr Erdistany we şyh Abu Yshak Kazeruny aradan çykdy.

Dört yüz ýigrimi başinji ýyl

Bu ýylda hadysçy alym Abu Bekr Ahmet Burkany we «El-hylaf» («Jedel») eseriň ýazary Ahmet Ukaýly Halaby dünýäden ötdi.

Dört yüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Mesgut Hint diýaryna çozdy we onuň leşgeri köp olja ýetdi. Andalusly şahyr Ibn Şehit aradan çykdy.

Dört yüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Saklyýýanyň patysasy Ekhel Halysa diýen ýerde gabawa alyndy. Tefsirçi alym ymam Saglaby, Abulkasym Hemze ibn Ýusup Sehmi, Abulfazl Feleki we Tahyr Lidinillä Fatymy dünýäden gaýtdy.

Dört yüz ýigrimi sekizinji ýyl

Bu ýylda ähli ülkelerde güýçli gytçylyk boldy. Togrul Nyşapury eýeledi. Nyşapurly hadysçy alym Abu Bekr ibn Menjuýe Yspyhany, hanapy mezhebiniň beýik alymy ymam Ahmet Kudury, beýik lukman hem alym Abu Aly Hüseyin ibn Abdylla Ibn Sina, Ibn Bakewiýe Şirazy we şahyr Nyýaz Deýlemi aradan çykdy.

Dört yüz ýigrimi dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Ýemende Beni Sulaýh döwleti döredi. Şebleddöwle Anuşteginine garşy söweşde Beni Myrdas taýpasy tarapyndan öldürildi. Andalusyň karysy Abu Ahmet Talamteki aradan çykdy.

Dört yüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Seljuk nesli Horasany eýeledi. Hadysçy alym Abu Nagym Yspyhany, hanapy mezhebiniň alymy kazy Abu Zeýt Debusy, dilçi alym ymam Abu Mansur Sagalyby we meşhur şahyr şyh Abulfath Besti dünýäden ötdi.

DÖRT ÝÜZ OTUZYNJY – DÖRT ÝÜZ KYRKYNJY ÝYLLAR

Dört yüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda meşhur pars şahyrlardan Abulkasym Hasan ibn Ahmet Unsurý aradan çykdy.

Dört yüz otuz ikinji ýyl

Bu ýylda Töwrizde we Afrikada elhenç ýer titreme boldy. Horasanda seljuk döwleti döredi. Soltan Mesgut Gaznawy Horasanda bolan söweşde seljuk nesilşalygyndan ýeňildi. Hadys ylmynyň şyhларыndan Abulapbas Mustagfýry dünýäden ötdi.

Dört yüz otuz üçünji ýyl

Bu ýylda Mesgut Gaznawy Damgan söweşinde Anuşteginde ýeňildi. Muhammet ibn Mahmyt Gaznawy patyşalyga geçdi. Mesgut öldürildi. Kermanda seljuk döwleti döredi. Kazy Muhammet ibn Aýýar aradan çykdy.

Dört yüz otuz dördünji ýyl

Bu ýylda Töwrizde uly ýer titreme boldy we köp adamlar ýeriň astynda galdy. Möwdut Muhammede garşy söweşde üstün çykansoň, patyşa boldy. Muhammet, onuň perzentleri we Anuştegin öldürildi. Seljuk neberesinden Togrul Tabarystany we Jürjany eýeledi.

Dört yüz otuz bäşinji ýyl

Bu ýylda Togrul Reý şäherini basyp aldy we ol ölkäniň adamlaryny gyrdy. Abunnejjar Bagdatda örän täsir ediji wagyz aýtdy. Türki halklaryň baş müňüsi

musulman boldy. Mufir ibn Badis Afrikada bolan söweşde ýeňildi. Andalusda taýpalar patyşalary döredi. Kurtubanyň emiri Juhur aradan çykdy.

Dört yüz otuz altynjy ýyl

Bu ýylda Bagdatdaky hanapy mezhebiniň şyhy Abu Abdylla Symary, dilçi alym Tamam ibn Galyp, Şerip Murtazy Bagdady we mugtazylylardan tanymal şahs Abulhüseýin Basary aradan çykdy.

Dört yüz otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda Andalusyň şyhy Mekki ibn Abu Talyp we şahyrlardan Abu Nasr Münazy dünýäden ötdi.

Dört yüz otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda Togrul Yspyhany eýeledi. Şapygy mezhebiniň şyhy Abu Muhammet Juweýni dünýäden ötdi.

Dört yüz otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Yrakda uly gytçylyk boldy. «Tekmile we tejziýe» («Kämilleşdiriş we seljeriş») eseriniň ýazary Abulhasan Abdyrahman Kudury aradan çykdy.

Dört yüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylda Yzylmuluk Abu Kalenjar Merzban Deýleminiň permany bilen Şirazyň şäher diwary galdyryldy. Abu Talyp ibn Gylan we uly pirlerden Abu Sagyt Abulhaýr dünýäden ötdi.

DÖRT YÜZ KYRKYNJY – DÖRT YÜZ ELLINJI ÝYLLAR

Dört yüz kyrk birinji ýyl

Bu ýylda şygalar we sünniler Aşura günü sebäpli özara uruşdylar. Andalusly wezir Abulkasym Eflili we soltan Möwdut Gaznawy dünýäden gaýtdy.

Dört yüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda dürli ýyldyzlar atlary bilen anyklanyldy. Melik Eziz Bubehi we nahuwçy alym Abulkasym Ömürsemanyn dünýäden ötdi.

Dört yüz kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda Bagdatda rapyzylar bilen sünniler jeň etdiler, sünniler ýeňdiler. Togrul Yspyhany bir ýyl gabawa alansoň, ahyry şäheri basyp aldy. Müsürliler bilen Paris ilatynyň arasynda güýçli çaknyşyk boldy. Aly ibn Mesgut gaçansoň Abdyreşit Gaznada patyşa boldy.

Dört yüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda Kereh sebiti şaýylar ýeňlensöň weýran edildi. Bagdatda fatymylaryň gelip çykyşlaryny anyklamak üçin giňişleýin mejlis guruldy. Guz (Oguz) leşgeri Yragyň daş-töwereginde peýda bolup, ol ýerleri taladylar. Saklyýada Beni Kelp döwleti agdaryldy. Abu Nasr Sanjary we hadys hem Gurhany okamak ugry boýunça alym Abu Amr Rany aradan çykdy.

Dört yüz kyrk başinji ýyl

Bu ýylda seljuklar Halwana baryp ýetdiler. Hadysçy alymlardan Abu Sagyt Hemman dünýäden gaýtdy.

Dört yüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda Beni Badis taýpasy bilen müsürli araplar Afrikada söweşdiler. Abu Aly Ahwazy, hadysçy alym Abu Ýagly Halyly we hanapy mezhebiniň beýik alymy Abulapbas Ahmet Natyky aradan çykdy.

Dört yüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Togrul halypanyň çakylygy bilen Yraga geldi. Ol Yragy eýeledi we ol ýerdäki pitneleri dep etdi. Äli Buýe (Buýe nebereleri) nesilşalygy Yrakda we Parsda agdaryldy. Tefsirçi alym Abulfath Selim ibn Eýýup Razy dünýäden gaýtdy.

Dört ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda Togrul bilen Kaýymyň arasynda gudalyk gatnaşyklary döredi. Müsürde güýçli gurakçylyk boldy we ol ýeriň ilatyna mergi keseli degdi. Yrakda pitne-gozgalaň deňzi möwç urdy. Magrypda (Marokkada) Mültemin döwleti we Parsda Şebangah patyşalygy döredi. Ymam Şemsileimme Abdyleziz ibn Ahmet Halwany we Ymam Abdylgafyr Parsy dünýäden ötdi.

Dört ýüz kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Mawerannahr halkyna güýçli mergi keseli degdi. Şamda Beni Tugtegin döwleti döredi. Jumut nebereleriniň döwleti Andalusda agdaryldy. Beýik şahyr Abulala Müezzi, Şyhylyslam Abu Osman Ysmaýyl Sabuny, kurtubaly alym Ibn Battar we soltan Mahmydyň weziri Aýaz aradan çykdy.

Dört ýüz ellinji ýyl

Bu ýylda Togrul Reýe bardy. Rapyzylar Saýesri aýaga galansoň, dinsizligi ösdürmek üçin tagalla edip başladylar. Saýesri halypanyň weziri Aly ibn Meslemäni öldürdi. Bagdatda Mustansyr Fatymynyň adyna hutba okaldy we zikge kakylady. Abuttaýýyp Tabary, yrakly kary Ibn Şita, Abulhüseyin Mawerdi we ymam Mansur Sengany dünýäden ötdi.

HİJRI ÝYL HASABY BOÝUNÇA BÄŞİNJI ÝÜZÝYLLYGYŇ IKINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

DÖRT ÝÜZ ELLINJI – DÖRT ÝÜZ ALTMYŞYNJY ÝYLLAR

Dört yüz elli birinji ýyl

Bu ýylda Togrul Bagdada gaýdyp geldi, Saýesrini öldürdi we onuň adamlaryny perişan hala düşürdi. Ybraýym Gaznawy Togrulyň dogany Jahyr Seljuky bilen ýaraşyk baglaşdy.

Dört yüz elli ikinji ýyl

Bu ýylda Müsür leşgeri Halapda bolan söweşde Mahmyt Kelabydan ýeňildi. Mahmyt ol ölkäni eýeledi. Halaply şahyr Ibn Möwazany aradan çykdy.

Dört yüz elli üçünji ýyl

Bu ýylda Müsürde güýçli gytçylyk boldy we adamlar perişan hem garyp hala düşdüler. Diýarbekriň häkimi Nasreddöwle, müsürli pelsepeçi alym Aly ibn Ryzwan we Kyrwanyň şahyry Ybraýym Hasry dünýäden gaýtdy.

Dört yüz elli dördünji ýyl

Bu ýylda Dijle derýasy joşup, öz hanasyndan çykdy we Bagdady suw basdy. Ýmam Abu Abdylla Kazaýy we Afrikanyň patyşasy Müfir ibn Badys dünýäden ötdi.

Dört yüz elli bäşinji ýyl

Bu ýylda Togrul beg aradan çykansoň, Alp Arslan soltan boldy. Gazy şa oguzlara garşy söweşde ýeňildi. Meşhur kary Abu Tahyr Ysmaýyl ibn Halaf dünýäden gaýtdy.

Dört yüz elli altynjy ýyl

Bu ýylda Amydylmülk öldürilensoň Nyzamylmülk wezir boldy we garrylara sögünmek ýörelgesi ýok edildi. Emir Gutulmyş Alp Arslana garşy söweşde ýeňildi

we Reýde öldürildi. Abu Muhammet Ibn Hazm Zahyry we nahuwçy alymy Ibn Burhan aradan çykdy.

Dört ýüz elli sekizinji ýyl¹

Bu ýylda Ymam Beýhaky, dilçi alym Aly ibn Sende, şapygy mezhebiniň alymy Abu Asym Ybad we hanbaly mezhebiniň alymy Abu Leýli ibn Kurra aradan çykdy.

Dört ýüz elli dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Bagdatda Nyzamyýe medresesi guruldy we Abu Yshak Şirazy ol ýerde ylym öwretmäge başlady.

Dört ýüz altmyşynjy ýyl

Bu ýylda Remlede güýçli ýertitre boldy.

DÖRT ÝÜZ ALTMYŞYNJY – DÖRT ÝÜZ ÝETMİŞINJI ÝYLLAR

Dört ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda Dymyşkda güýçli ýangyn emele geldi we «Beni Ümeýe» metjidiniň käbir diwarlary ýandy. Şapygy mezhebiniň şyhy Abulkasym Hurany we hanapy mezhebiniň beýik alymy Şyhylyslam Abulhasan Aly Sugdy dünýäden gaýtdy.

Dört ýüz altmyş ikinji ýyl

Bu ýylda Müsürde gytçylyk, gurakçylyk we mergi keseli artdy. Hyjazda münberlerde fatymylaryň adyna hutba aýtmak ýatyryldy. Kaýsar Ermanus Şamy eýeledi. Şapygy mezhebiniň alymy kazy Hüseyin Merwerrudy dünýäden ötdi.

Dört ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda Rum kapyrlary Melazgirt söweşinde Alp Arslandan ýeňildiler we kaýsar Ermanus ýesir düşdi. Alp Arslanyň emirleri Şama ýetdiler. Halapda

---

¹ Бу йылда хич вака язылмандыр.

apbasylaryň adyna hutba okalmaga başlandy. Gündogaryň hadysçy alymy Abu Bekr Hatyp Bagdady, Magrybyň hadysçy alymy Ibn Abdylbirr Kurtuby we Andalusyň şahyry Ibn Zidan aradan çykdy.

Dört ýüz altmyş dördünji ýyl

Bu ýylda Rumda Danyşmentli döwleti döredi. Mugtazyt Ybat we «Kämil» atly eseriň ýazary Abulkasym ibn Jepbara dünýäden gaýtdy.

Dört ýüz altmyş bäşinji ýyl

Bu ýylda Mälik şa kakasy Alp Arslan öldürilensoň tagta geçdi we Hemedanda bolan söweşde dogany Gurtdan üstün çykdy. Müsürliler Mustansyryň gulamlaryndan ýeňildiler. Müsürde gahatçylyk boldy. Ymam Kuşayry aradan çykdy.

Dört ýüz altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda Dijle suwunyň möwç urmagy zerarly Bagdady suw basdy. Şähriýar ibn Karyn Tabarystany eýeledi. Yrakly kary Abu Bekr Haýýat aradan çykdy.

Dört ýüz altmyş ýedinji ýyl

Bu ýylda «Jelaly senenamasy» başlady. Hyjazda Mustansyryň adyna hutba okaldy. Kaýym wepat bolansoň Muktady halypa boldy. Horasanly edebiýatçylardan Abulhasan Ahrary dünýäden gaýtdy.

Dört ýüz altmyş sekizinji ýyl

Bu ýylda Atsyz Dymyşgy eýeledi. Ol şaýylaryň şygarlaryny we hutbalardan apbasylaryň atlaryny aýyrady. Wasytly kary Abu Aly Herras we tefsirçi alym Ymam Wahydy aradan çykdy.

Dört ýüz altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Atsyz Müsüri eýeledi. Eşgary we Hanbaly toparlarynyň arasynda Bagdatda pitne-gozgalaň turdy. Andalusly taryhçy alym Haýýan ibn Halaf we nahuwçy alym Ibn Baýşaz dünýäden ötdi.

Dört yüz yetmişinji ýyl

Bu ýylda hem Bagdatda eşgarylar bilen hanbalylaryň arasynda uly gapma-garşylyk döredi. Tabarystanda Beni Zyýat döwleti agdaryldy. Hadysçy alymlardan Ibn Münzir Yspyhany aradan çykdy.

DÖRT ÝÜZ ÝETMİŞİNJI – DÖRT ÝÜZ SEGSENİNJI ÝYLLAR

Dört yüz yetmiş birinji ýyl

Bu ýylda seljuklardan Tutuş Halaby we Şamy eýeledi. Ol ülkelerde hem Seljuk döwleti ýöräp başlady. Ymam Abdylkahyr ibn Abdyrahman Jürjany aradan çykdy.

Dört yüz yetmiş ikinji ýyl

Bu ýylda Beni Myrdas döwleti Halapda agdaryldy. Seljuk soltany Soltanşa Kermany eýeledi.

Dört yüz yetmiş üçünji ýyl

Bu ýylda şamly şahyr Ibn Haýýus aradan çykdy.

Dört yüz yetmiş dördünji ýyl

Bu ýylda Rumdaky Tartus Tutuş tarapyndan basylyp alyndy. Tekeş Mälikşa garşy söweşde ýeňildi we Termez galasynda gabaldy. Andalusly alym Abulwelit Bajy we Abu Nazr Ahmet Aktag dünýäden gaýtdylar.

Dört yüz yetmiş bäşinji ýyl

Bu ýylda Aglam ady bilen tanalýan nahuwçy alym Ýusup ibn Süleýman aradan çykdy.

Dört ýüz ýetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda Mälikşa Rum kaýsaryna garşy söweşe gitdi, ol ýerde aw wagty ýesir düşdi we Nyzamylmülk özüniň parasatly pikirleri bilen ony halas etdi. Kapyrlar oňa garşy söweşde ýeňildiler we Rum kaýsary ýesir düşdi. Şyh Abu Yshak Ybraýym Şirazy we Abu Abdylla Ýemini dünýäden ötdi.

Dört ýüz ýetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda Süleýman ibn Gutulmyş Antakyýany ýigrimi ýyllap kapyrlaryň golastynda bolansoň basyp aldy. Mardinde Artyk ogullary döwleti we Rumda Seljuk nesli döwleti döredi. Andalusda taýpalar patyşalary agdaryldy. Abu Nasr ibn Sabbag, horasanly şyh Abu Aly Farmedi we Andalusyň şahyry Muhammet ibn Ammar Mehdewi aradan çykdy.

Dört ýüz ýetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Ispaniýanyň koroly Talytala galasyny ýedi ýyllap gabawa alansoň, ahyry ony Tutuşyň elinden aldy. Sünniler bilen rapyzylaryň arasynda Bagdatda jeň boldy. Beni Merwan döwleti Diýarbekrde agdaryldy. Abu Sagt Menuny, mekgeli kary Abu Magşar Tabary, iki haremiň¹ ymamy Abulmagaly Kazy Abu Abdylla Damgany dünýäden ötdi.

Dört ýüz ýetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda seljuklardan bolan Süleýman Halapda Tutuşa garşy söweşde öldürildi. Ispaniýanyň kapyrlary yslam leşgeriniň serkerdesi Mugtamyt ibn Ýusuba garşy söweşde ýeňildiler. Iki haremde apbasylaryň atlaryny hutbalarda aýtmak gaýtadan ýola goýuldy.

Dört ýüz ýetmiş segseninji ýyl

Bu ýylda Mosulda Ataňgyr ogullary Atabeg döwleti döredi.

---

¹ Ики харем – ики мукаддес ер, Мекге ве Медине.

DÖRT ÝÜZ SEGSENINJI – DÖRT ÝÜZ TOGSANYNJY ÝYLLAR

Dört yüz segsen birinji ýyl

Bu ýylda hyratly pir şyhylyslam Abdylla Ansary we şahyrlaryň halypasy Hekim Nasyr Hysrow aradan çykdy.

Dört yüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda Mälikşa köp söweşlerden soň Buharany we Samarkandy eýeledi, Kaşgaryň patyşasy oňa boýun sundy. Hasan ibn Sabbah Alamut galasyny eýeledi. Hanapy mezhebiniň görnükli alymy Fahrylyslam Aly ibn Muhammet Ýezdewi aradan çykdy.

Dört yüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda sünnileriň şan-şöhraty göterildi we şaýylar pese gaçdylar. Kahystanda dinsiz Ysmaýyly döwleti döredi. Abu Bekr Haharzada we şahyr Asym ibn Muhammet Asymy aradan çykdy.

Dört yüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Mesine adasyny yzyna aldylar. Ýusup ibn Kaşgyn ähli Andalus ülkesini eýeledi. Antakyýa we Şam serhet diwarlary ýertitre zerarly weýran boldy.

Dört yüz segsen başınji ýyl

Bu ýylda wezir Nyzamylmülk öldürildi. Ispaniýalylar musulmanlara garşy söweşde ýeňildiler. Bagdatda ýangyn döredi. Mälikşa ibn Alp Arslan aradan çykdy.

Dört yüz segsen altynjy ýyl

Bu ýylda Mosulyň patyşasy Ybraýym Ukaýlynyň leşgeri Tutuşdan ýeňildiler. Ybraýym öldürildi. Börgiýaryk Tutuşdan üstün çykdy. Yrak hajylary haja gidip bilmediler we Şam hajylary perişan hala düşdüler.

Dört yüz segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda Halap leşgeriniň serkerdesi Aksunkar Tutuşa garşy söweşde ýeňildi. Börgiýaryk Bagdady eýeledi we onuň adyna hutba okaldy. Muktady aradan çykansoň Mustazhyr halypa boldy. Emir Abu Nasr ibn Makula we Mustansyr Fatymy aradan çykdy.

Dört yüz segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda Samarkandyň hany Ahmet han zyndyklaryň tagallasy bilen öldürildi. Tutuş öz doganoglany Börgiýarykdan Reýde bolan söweşde ýeňildi we öldürildi. Hadysçy Muhammet Hamydy we Andalusyň patyşasy Muhammet ibn Ybat wepat boldy.

Dört yüz segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Kerbuga Mosul galasyny köp wagtlap gabawa alansoň basyp aldy. Ybraýym Ukaýly arap emirine penalandy. Zöhre we Balyk ýyldyz toplumlaryndan başga ýedi ýyldyz bir ýerde görüldi. Ýyldyzşynaslar tupan turjakdygyny aýtdylar. Köp hajylar gark boldy, sil geldi. Ymam Abulmuzaffar Mansur Semgany aradan çykdy.

Dört yüz togsanynjy ýyl

Bu ýylda Dukak öz dogany Ryzwandan ýeňildi. Pereňliler Antakyýa galasyny eýelediler. Mawerannahrda Horezmşalar döwleti döredi. Rum kaýsary Gylyç Arslana garşy söweşde ýeňildi. Şapygy mezhebiniň alymy Abu Nasr Makdysy aradan çykdy.

DÖRT YÜZ TOGSANYNJY – BÄŞ YÜZÜNJI ÝYLLAR

Dört ýüz togsan birinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Antakyýa we Makarra ülkelerine çozdular. Antakyýadan «ýagy basdy» diýlip gaçyldy. Kapyrlar bu ülkede ýeňiş gylyjy bilen peýda boldular.

Dört ýüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda Osmanyň ýazdyran Gurhany Tabaryýýadan Dymyşkdaky metjide geçirildi. Pereňliler Beýtil Mukaddesi bir aý ýarym gabawa alansoňlar, ahyry Meret aýynda ol ýeri eýelediler. Ol diýarda köp musulmanlar öldürildi. Batynylar¹ Yspyhanda gozgalaň etdiler. Balhyň häkimi Döwletşa Sanjara garşy söweşde ýeňildi.

Dört ýüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda Börgiýaryk Hemedanda bolan söweşde öz dogany Muhammetden ýeňildi. Börgiýaryk ýene bir gezek Horasanda Sanjar bilen söweşdi. Pereňliler Malatyýada bolan söweşde danyşmentliler leşgerinden ýeňildiler. Ymam Abulýüsr Muhammet Bezdewi aradan çykdy.

Dört ýüz togsan dördünji ýyl

Bu ýylda Yrakda batynylaryň şan-şöhraty göterildi, güýji artdy. Muhammet Börgiýaryga garşy söweşde ýeňildi. Pereňliler Arsuf, Suruç we Kaýsaryýa ülkelerini güýç bilen yzyna aldylar. Kapyrlar Gylyç Arslana garşy söweşde ýeňildiler.

Dört ýüz togsan bäşinji ýyl

Bu ýylda Muhammet bilen Börgiýarygyň arasynda birnäçe gezek söweş boldy, dördünji gezekki söweşde Reýde Muhammet ýeňildi. Sanjar Gadar handan üstün çykdy, Gadar han ýesir düşdi. Aly ibn Müslimiň aradan çykmagy bilen Mosuldaky Beni Akyl döwleti ýykyldy. Furatyň kenarynda Jülle şäheriniň düýbi tutuldy.

Dört ýüz togsan altynjy ýyl

---

¹ Батыны – шайыларыс бир акымы.

Bu ýylda Börgiýaryk bilen Muhammediň arasynda başinji gezek Andhoýda söweş boldy, Muhammet ýeňildi. Danyşmentli leşgeri Gylyç Arslana garşy söweşde ýeňildi.

Dört ýüz togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda iki dogan Muhammediň Yrakda we Börgiýarygyň Horasan, Pars, Jezire we Mekge-Medine ülkelerinde höküm sürmekleri barada şertleşip, ýaraşyk etdiler. Pereňliler Uka galasyny eýelediler. Kapyrlar Artykogullarynyň hökümdary Susmandan Harranda bolan söweşde ýeňildiler. Kaýsar Gylyç Arslana garşy söweşde ýeňildi.

Dört ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Ryzwan pereňlilerden ýeňildi. Pereňliler Askalan ilaty bilen çaknyşdylar. Börgiýaryk aradan çykdy we Muhammet onuň ýerine geçdi. Artykogullaryndan Sukman aradan çykdy.

Dört ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda ilki pereňliler Ykamyýýa galasyny eýelediler, ýöne Tugteginden ýeňildiler. Şamda Tugtegin ogullary döwleti döredi.

Bäs ýüzünji ýyl

Bu ýylda Muhammet ibn Mälikşa Yspyhandaky batynylaryň galasyny eýeledi. Dinewerdäki we Şährizurdaky hüsnewiýeli kürtleriň döwleti agdaryldy. Şapygy mezhebiniň şyhy Abulmuzaffar Hafy we Andulusyň soltany Ýusup ibn Naşifin aradan çykdy.

HIJRI ÝYL HASABY BOÝUNÇA ALTYNJY ÝÜZÝYLLYGYŇ BIRINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

BÄŞ ÝÜZÜNJI – BÄŞ ÝÜZ ONUNJY ÝYLLAR

Bäş ýüz birinji ýyl

Bu ýylda araplaryň emiri Seyfeddin Sadaka soltan Muhammede garşy söweşde öldürildi. Kyrwanyň häkimi Temim ibn Mugyz aradan çykdy.

Bäş ýüz ikinji ýyl

Bu ýylda Çawly Mosuly eýeledi. Gylyç Arslan Çawla garşy söweşde ýeňildi we Dijlede gark boldy. Şapygy mezhebiniň şyhy Abulmahasyn Zunany we Hatyp Töwrizi aradan çykdy.

Bäş ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Trablus galasyny ýedi ýyllyk gabawdan soň basyp aldylar. Kapyrlar Ýanyas, Tarsus we kürtleriň galasyny basyp aldylar.

Bäş ýüz dördünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Beýruty gylyç bilen, Saýda galasyny bolsa ýaraşyk bilen eýelediler.

Bäş ýüz bäşinji ýyl

Bu ýylda Yrak leşgeri perişan hala düşdi, aralarynda agzalalyk döredi we olaryň serkerdesi ýogaldy. Ispaniýalylar Naşifine garşy gazaply söweşde ýeňildiler. Maşadyň diwarlary käkewilerden emir Alylyň tagallasy bilen guruldy. Ymam Abu Hamyt Muhammet Gazaly aradan çykdy.

Bäş ýüz altynjy ýyl

Bu ýylda şapygy mezhebiniň alymy Ymam Abu Bekr Muhammet Şaşy aradan çykdy.

Bäş yüz ýedinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Tabaryýýada bolan uly söweşde ýeňilensoňlar, Kudsuň (Beýtil Mukaddesiň) häkimi Bukdus agyr ýagdaýa düşdi. Halabyň patyşasy Ryzwan, Mosulyň hökümdary Möwdut, hadysçy alym Muhammet ibn Tahyr Makdysy, şahyr Abulmuzaffar Muhammet Abywerdi we hanapy alym Abulmugyn Nesefi dünýäden ötdi.

Bäş yüz sekizinji ýyl

Bu ýylda seljuklardan bolan Jakyr batynylar tarapyndan öldürildi. Seljuk leşgeri Hamata we Küfrüljaba ýetdi. Sanjar Gaznany eýeledi. Aksunkar Bursuky Ilgaza garşy söweşde ýeňildi. Muhammet Şebangary Çawla garşy döwüşde ýeňildi. Alaýeddöwle Mesgut Gaznawy aradan çykdy.

Bäş yüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda soltan Muhammediň goşunbaşysy Bursuk Şamyň emiri Tugteginiden ar almak üçin aýaga galdy. Soltaneddöwle öz dogany Şirzat öldürilensoň Gaznada patyşa boldy. Hadysçy alym Abu Şujag Deýlemi, şahyr Şerip ibn Habariýe we Afrikanyň patyşasy Ýahýa Barsy aradan çykdy.

Bäş yüz onunjy ýyl

Bu ýylda pereňliler Tugteginiden ýeňildiler. Soltaneddöwle öz dogany Bähramşadan Soltan Sanjaryň kömegi sebäpli ýeňildi. Mahmyt Şebangary bolsa Rükneddin Çawlydan ýeňildi. Hadysçy alym Abu Bekr Semgany aradan çykdy.

BÄŞ ÝÜZ ONUNJY – BÄŞ ÝÜZ ÝIGRIMINJI ÝYLLAR

Bäş yüz on birinji ýyl

Bu ýylda güýçli sil zerarly Sanjar ülkesi weýran boldy. Şamdaky seljuklar hökümdarlygy agdaryldy. Arslanşa Gaznawy Sanjara garşy söweşde Şabatda we Gaznynda ýeňildi. Soltan Muhammet Seljuk we taryhçy alym Ýahýa ibn Mende Yspyhany aradan çykdy.

Bäş ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda Mustazhyr ýogalansoň, Müsterşit halypa boldy. Soltaneddöwle Arslanşa öz dogany Bähramşa Gaznawy tarapyndan öldürildi.

Bäş ýüz on üçünji ýyl

Bu ýylda Sanjar bilen Mahmyt ibn Muhammet Horasanda jeň etdiler. Pereňliler Tugtegin we Ilgaza garşy Halabyň töwereginde bolan söweşde ýeňildiler. Ybraýymyň, Yshagyň we Ýakubyň (goý, olara Allanyň salamy bolsun!) guburlary meşhur gowakdan tapyldy.

Bäş ýüz on dördünji ýyl

Bu ýylda Kereç we Herez kapyrlary Tiflis galasyna hüjüm etdiler. Mesgut öz dogany Mahmytdan ýeňildi. Mesgudyň weziri Tugra öldürildi. Hadysçy alym Sekre aradan çykdy.

Bäş ýüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda soltanlyk öýi bolan Bagdat ýandy. Mukaddes Kábäniň Rükni Ýemany sütüniniň käbir ýerleri ýykyldy. Dilçi alym Ibn Kyttag Sakly aradan çykdy.

Bäş ýüz on altynjy ýyl

Bu ýylda Artykogullaryndan bolan Ilgazy, pygamberimiziň sünnetini dikeldiji Ymam Hüseyin Bagawy we Abu Muhammet Kaýym aradan çykdy.

Bäş ýüz on ýedinji ýyl

Bu ýylda Dübeýs halypa Bagdatda Müsterşitden ýeňildi. Artykogullaryndan bolan Demirdaş pereňlilerden Jezire ülkesini gaýdyp aldy. Hadysçy Abu Nagym Yspyhany we şahyr Ibn Haýýat aradan çykdy.

Bäş ýüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Aksunkardan ýeňildiler. Alamutdaky ysmaýylylaryň başlygy Hasan ibn Sabbah, şapygy alymy Abulfath Ahmet ibn Burhan, «Emsal» («Meseleler») eseriň ýazary Ymam Abulfazl Ahmet Meýrany we Ahmet ibn Hazyn Bagdady aradan çykdy.

Bäş ýüz on dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Dübeýs Sanjardan ýeňildi.

Bäş ýüz ýigriminji ýyl

Bu ýylda Tugtegin pereňlilerden ýeňildi. Abu Hamyt Gazalynyň dogany şyh Ahmet Gazaly, Mosulyň patyşasy Aksunkar Bursuky, Kurtubanyň kazysy Abulwelit ibn Ruşt we Abu Bekr Tartuşy aradan çykdy.

BÄŞ ÝÜZ ÝIGRIMINJI – BÄŞ ÝÜZ OTUZYNJY ÝYLLAR

Bäş ýüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda Muhammet bilen halypa Bagdat talanyp, weýran bolansoň ýaraşyk etdiler. Batynylaryň bir topary Sanjar tarapyndan öldürildi. Nahuwçy alymlardan Abu Muhammet Abdylla ibn Seýýit Batliýus aradan çykdy.

Bäş ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Ymadeddin Zeňni Halaby eýeledi we Tugtegin aradan çykdy.

Bäş ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Dübeýs Hülläni, Zeňni bolsa Hamaty hem Humsy eýeledi. Dymyşkda ysmayılylaryň ynam-akydalaryna eýerýändikleri üçin alty müň adam öldürildi. Pereňliler ilki Dymyşga çozdular, ýöne araplardan we türkmenlerden düzülen leşgeriň urgusy zerarly yza çekildiler.

Bäş yüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Halabyň patyşasy Zeňnä garşy göreşde ýeňildiler. Soltan Mahmyt Alamut galasyny aldy. Bagdatda uçýan içýanlar peýda boldy. Sanjar Samarkandy basyp aldy. Şahyr Ybraýym Guzy (Oguzy), Muhammet ibn Tumert Barbary we edebiýatçy Baryç Debbas aradan çykdy.

Bäş yüz ýigrimi başinji ýyl

Bu ýylda Mülteminiň serdary emir Ybraýym Abdylmömine garşy söweşde ýeňildi. Andalusly tebip Abulala Zähr, Aýnylkuzat Hemedany we seljuk soltany Mahmyt aradan çykdy.

Bäş yüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Mesgut Dinewerde bolan gazaply söweşde Sanjardan ýeňildi. Zeňni halypa garşy söweşde ýeňildi. Dymyşgyň patyşasy Böri we kazy Abulhüseýin Ibn Yzz Mäliki dünýäden gaýtdy.

Bäş yüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Halap goşunyndan ýeňildiler. Şemsilmuluk Banis galasyny basyp aldy. Bekr we Togrul ibn Muhammet seljuklardan bolan Dawutdan ýeňildiler. Asgat Mehini aradan çykdy.

Bäş yüz ýigrimi sekizinji ýyl

Bagdat halypasy güýç-gudrat tapdy we patyşalar oňa tabyn boldular. Pereňliler danyşmentlilerden Muhammet Gaza garşy söweşde ýeňildiler.

Bäş ýüz ýigrimi dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Zeňni Hasra galasyny pereňlilerden aldy. Halypanyň leşgeri Mesgutdan ýeňildi. Müsterşit öz nökerleri bilen ýesir düşdi. Müsterşit batynlaryň Maragada guran duzaklary zerarly öldürilensoň, Raşyt halypa boldy. Şemsilmuluk Dübeýs Esedi we Abdylgafyr Parsy aradan çykdy.

Bäş ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Mesgut Bagdady eýeledi. Raşyt halypalykdan çykarylansoň, hiç hili ýarag-esbap üpjünçiligi bolmazlyk şerti bilen Muktafy halypalyga geçirildi. Şyh Muhammet ibn Hamawyýa we Mekgäniň fykhçy alymy Muhammet ibn Pazl Farawy aradan çykdy.

BÄŞ ÝÜZ OTUZYNJY – BÄŞ ÝÜZ KYRKYNJY ÝYLLAR

Bäş ýüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda boşadylan halypa Raşyt seljuklardan Dawut ibn Mahmytdan medet sorady, Dawut Mesgut bilen Maragada söweşdi. Pereňliler Trablus jeňinde Şam leşgerinden ýeňildiler. Samarkandyň häkimi Mahmyt han Hojantda bolan söweşde Körhandan ýeňildi. Dawut öldürildi.

Bäş ýüz otuz ikinji ýyl

Bu ýylda Raşyt Yspyhan batynlarynyň aldaw-hilesi zerarly öldürildi. Abulhasan Kerhi we wezir Anuşirwan ibn Halyt aradan çykdy.

Bäş ýüz otuz üçünji ýyl

Bu ýylda Hyratda elhenç ýertitre boldy we köp adam öldi. Horezmşah Atsyz Hazarasp söweşinde Sanjardan ýeňildi. Täjirleriň bir topary Käbe üçin perde dokatdylar. Patyşalar duşmanlary dep etmek üçin taýýarlyk görmekden gapyl galdylar. Dymyşgyň patyşasy Mahmyt ibn Böri aradan çykdy.

Bäş ýüz otuz dördünji ýyl

Bu ýylda Zeňni Dymyşgy eýeledi. Emir Naşifin Maganada bolan söweşde Abdylmöminden ýeňildi. Hanapy alymy Abu Yshak Saffar aradan çykdy.

Bäş ýüz otuz bäşinji ýyl

Bu ýylda Zeňni Dymyşgy gabawa aldy. Abdylmömin Marakeş galasyny bir ýyllap gabawa alansoň, ol ýeri basyp aldy. Hadysçy alym Abulkasym Yspyhany, Hoja Ýusup Hemedany we şyhylyslam Aly Esbijany aradan çykdy. Bu ýylda Sanjar Samarkantda Körhana we türk kapyrlaryna garşy gazaply söweşde ýeňildi. Horezmşah Atsyz Merwi eýeledi. Muhammet ibn Aly Bazeri, şyhylyslam Ahmet Jamy aradan çykdy.

Bäş ýüz otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda Parsdaky Käkewiýe döwleti agdaryldy. Äli Buýe neslinden bolan Ýezt Atabegler döwleti döredi. Ymadyýe galasy Mosulyň hökümdary Ymadeddin Zeňni tarapyndan guruldy. Ymam Nejmeddin Omar ibn Muhammet Nesefi we Abu Sagyt Meýdany aradan çykdy.

Bäş ýüz otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda Sanjar Horezm ülkesini eýeledi. «Keşşaf» («Açygy») kitabyň ýazary Jarulla Zamahşary aradan çykdy.

Bäş ýüz otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Yrak hajylary Mekgede uly ýitgä sezewar boldular. Ymat Zeňni Hawruç galasyny pereňlilerden gaýdyp aldy. Abdylmömin Dehrany we Tilmisany eýeledi.

Bäş ýüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylda Azerbaýjan Atabegleri döwleti döredi. Abu Mansur Mowhup Jowanyky, Rükneddin Abulfazl Kermany we nahuwçy alym Ibn Badiş Ahmet aradan çykdy.

BÄŞ ÝÜZ KYRKYNJY – BÄŞ ÝÜZ ELLINJI ÝYLLAR

Bäş ýüz kyrk birinji ýyl

Bu ýylda Zeňni öldürildi. Pereňliler Magrypdaky Trablus şäherini gylyç bilen basyp aldylar. Abdylmömin Andulusy basyp aldy.

Bäş ýüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Nureddin Mahmyt käbir galalary pereňlilerden gaýdyp aldy. Parsda we Kermenda Sulgur nebereleriniň döwleti döredi. Pars leşgeri Mesguda garşy söweşde ýeňildi. Abu Nasr ibn Sabbag, Abussagadat Sanjary we Ymam Yftyhareddin Tahyr ibn Ahmet aradan çykdy.

Bäş ýüz kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Dymyşkda bolan söweşde ýeňildiler. Yrak Sewady Mesgudyň leşgerinden ýaňa weýran boldy. Saklyýýa kapyrlary Mehdiýe galasyny hile bilen eýelediler. Afrikadaky Beni Badis döwleti agdaryldy. Sopularyň şyhy Abu Yshak Kanawy aradan çykdy.

Bäş ýüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Nureddine garşy söweşde ýeňildiler. Antakyýanyň häkimi ýesir düşdi. Jahansud Sanjardan ýeňildi. Şahyr Abu Bekr Ahmet Erjany, kazy Aýaz ibn Musa we Mosulyň häkimi Seyfeddin Gazy aradan çykdy.

Bäş ýüz kyrk bäşinji ýyl

Bu ýylda ykmandalar Yrak kerwenini taladylar, köp adam öldi. Huzystanda Beýik Lur Atabegler döwleti, Gaznada we Horasanda Gurlular döwleti döredi.

Bäş ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda pereňliler Nureddinden ýeňildiler we Furatdan Margaşa çenli sebitler olaryň ygtyýaryndan alyndy. Hadysçy alym Kazy Abu Bekr Ibnil-Araba we pars şahyr Şyhabeddin Edip Sabyr aradan çykdy.

Bäş ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Bähramşa Gaznawy öz perzentleri bilen Multanda bolan söweşde heläk boldy. Seljukly Mesgut we şahyr Owaheddin Enweri aradan çykdy.

Bäş ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda guz, ýagny türkmen taýpasy Horasanda aýaga galdy. Sanjar olaryň eline ýesir düşdi, Nyşapur we Balh guzlar tarapyndan talandy. Pereňliler Askalan galasyny eýelediler. Gurly Gyýaseddin Hyraty basyp aldy. Ymam Muhammet Şähristany, Abu Nasr ibn Kaýsarany we Aýnyzzaman Ahmet ibn Mümeýýiz dünýäden ötdi.

Bäş ýüz kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Beni Tugtegin döwleti agdaryldy. Nureddin Dymyşgy eýeledi. Muktafy Yrakda Muhammetşanyň leşgerinden üstün çykdy. Çingiz han dünýä indi. Zahyr Abydy aradan gitdi.

Bäş ýüz ellinji ýyl

Bu ýylda Ahmet ibn Sagt Aklaşy, Abulleýs Şährizury we Müsüriň kazysy Mühella ibn Jamyg aradan çykdy.

HIJRI ÝYLYNYŇ ALTYNJY ÝÜZ ÝYLLYGynyň IKINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

BÄŞ ÝÜZ ELLINJI – BÄŞ ÝÜZ ALTMYŞYNJY ÝYLLAR

Bäş ýüz elli birinji ýyl

Bu ýylda Aly atly serdarlary öldi. Oguz taýpalary perişan boldy we Soltan Sanjar ýesirlikden halas boldy. Süleýman şa soltanlygy ele almak üçin Bagdada geldi, Tunisde we Afrikada Beni Hafs döwleti peýda boldy (döredi).

Bäş ýüz elli ikinji ýyl

Bu ýylda Bagdadyň günbatar tarapy Muhammetşa Seljukly leşgeri tarapyndan harap edildi. Oguzlar eýelänlerinden soň, Horasanda aýylganç açlyk emele geldi. Nureddin Banýas¹ galasyny we Gazzat² şäherini yzyna gaýtaryp aldy we pereňliler gazaply söweşde ondan ýeňildiler. Soltan Sanjar Şemsilmuluk wepat boldy.

Bäş ýüz elli üçünji ýyl

Bu ýylda horasanlylar oguz leşgeri bilen söweşdi. Muhammetşa Huzustany eýelediler. Ýemende Äli Nejäh³ döwleti syndy. Meşhur hadysçylaryň biri Abulwagt Abdylowwal Sanjary⁴ wepat boldy.

Bäş ýüz elli dördünji ýyl

Bu ýylda Abdylmömin pereňlilerden Mehdiýe galasyny aldy. Oguzlar Nişapury basyp aldylar. Nişapurly fykhçylar bilen alawylaryň arasynda uly pitne ýüze çykdy. Şam söweşinde kapyrlyr ýeňlip gaçdylar. Ýemende Mehdiýe döwleti döredi. Muhammetşa Seljukly wepat boldy.

---

¹ Баняс – Сирияда бир галаны ады. Кўбир чешмелерде гелшине гирў, бу гала дагы етегинде ерлешип, ол ерде хемише диен ялы гар болупдыр. Онуе гадымы ады Кайсарыяйы Пилипис болупдыр.

² Газзат – Шамые Мгср тарапында ерлешен илкинйи шўхери.

³ Ўли Неїах – Бени Зыят шаларындан болуп, Еменде Зебит шўхеринде хікмдарлык сгрн дівлет.

⁴ Абулвагт Абдыловвал Иса ибн Шугайп ибн Ыбрайым ибн Ысхак Систаны ибн Абдылла. Ол мешхур хадысчыларые биридир. Ол Хыратда дгнйў инйўр.

Bäş ýüz elli bäşinji ýyl

Bu ýylda Müstenjit Bagdatda halypa boldy we Muktafy wepat boldy. Süleýmanşa Hemedana eýe boldy. Horasanda Gaznaly döwleti döredi.¹ Humsda Eýýuby döwleti ýüze çykdy. Faýyz Patyma hem-de Hysrowşa Gaznaly wepat boldy.

Bäş ýüz elli altynjy ýyl

Bu ýylda Tabarystanyň hökümdary Şagazy guzlardan (oguzlardan) ýeňlip gaçdy. Arzyrum patyşalaryndan Salykly döwleti peýda boldy. Emir Salyk gürjüler bilen bolan söweşde ýeňlip gaçdy. Süleýmanşa, Müsür weziri Taýyk we Ymam Nasyreddin Samarkandy wepat boldy.

Bäş ýüz elli ýedinji ýyl

Bu ýylda gürjüler Azerbaýjan ugrundaky söweşde musulmanlardan ýeňlip gaçdy. Yrakly hajylar orta ýoldan yzyna dolandylar. Nureddiniň gatnaşmagynda mukaddes mazaryň (?) daş-töweregi bina edildi. Şamly şyh Abdy ibn Musapyr wepat boldy.

Bäş ýüz elli sekizinji ýyl

Bu ýylda pereňliler kürtleriň galasynda bolan söweşde Nureddinden üstün çykdylar. Dübeýs Müstenjidiň leşgerinden ýeňlip gaçdy. Halapda Beni Eset döwleti syndy. Magryp (Marokka) soltany Abdylmömin hem-de wezir Jemaleddin Yspyhany wepat boldy.

Bäş ýüz elli dokuzynjy ýyl

Bu ýylda pereňliler Harym galasyndaky jeňde Nureddinden ýeňildiler we Rum goşunbaşysynyň eline düşdüler. Kapyrlar Rum seljuklary bilen bolan söweşde ýeňildiler. Nureddin pereňlileri Müsürden kowup çykaryp, Müsür şäherine gitdi. Sejistanyň hökümdary Nasr ibn Halap wepat boldy.

Bäş ýüz altmyşynjy ýyl

---

¹ Газналылар гурлулардан еелип, Хиндистана чекиленден сое, ене-де Газна гелип, із дівлетини діредйўрлер.

Bu ýylda dini yňdarmalar (fanatikler) Yspyhanda pitne turuzdylar. Yspyhanda turan dini dawalar üçin, sekiz günläp gyrgynçylyk edildi, näçe müň adam tussag astyna alyndy. Gylyç Arslan Danyşmentli Ýagybasandan söweşde ýeňlip gaçdy. Halypa Muktafynyň weziri Awneddin, ymam Täjeddin Abdylgapur ibn Lukman Kerderi¹ hem-de bilimdarlaryň delili Aly ibn Muhammet Nahawy wepat boldy.

BÄŞ ÝÜZ ALTMYŞYNJY – BÄŞ ÝÜZ ÝETMİŞINJI ÝYLLAR

Bäş ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda Bagdatda rafyzylar we mülhitler peýda boldy. Gürjüler Azerbaýjany basyp aldy. Nureddin Kantara galasyny pereňlileriň elinden gaýtaryp aldylar. Älemiň meşhur pirlerinden bolan Şyh Abdylkadyr Gilany wepat boldy.

Bäş ýüz altmyş ikinji ýyl

Bu ýylda Esededdin pereňlileri dep etmek üçin, Müsüre girdi. Şawur söweşde ondan ýeňildi. Şawur ýaraşykdan soň, hökümetinde ornaşdy. Kary Abu Sagt Abdylkerim ibn Muhammet Semgany wepat boldy.

Bäş ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda Humda Eýýuplylar döwleti peýda boldy. Beýik şyhlardan bolan Abunnejip Suhrawerdi wepat boldy.

Bäş ýüz altmyş dördünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Müsüriň köp sebitlerini eýelediler we ol sansyz kowum Esededdin leşger bilen gelenden soň, yzyna dolandy. Salaheddin şa öldürilenden soň, wezirlige geçdi. Rumda Danyşmentli döwleti dargady. Şirkuh (Esededdin) wepat boldy.

---

¹ Тўёеддин Абдылҗапури ибн Лукман ибн Мухаммет Кердери – мешхур ханапы алымы. Ол Хорезмде ерлешен Кердери атлы обадан болуп, Халабые казысы везипесинде хем ишлўпдир. Ол бирнўче китабые авторыдыр.

Bäş ýüz altmyş bäşinji ýyl

Bu ýylda Şamda uly ýertitreme gopdy. Pereňliler Demýaty eýeledi. Nureddin Sanjary eýeledi.

Bäş ýüz altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda Hazar kowumy Ermen ülkeleriniň birnäçesini eýeledi we otuz mün musulman öldürildi. Müstenjit wepat bolandan soň, Mustazy halypa boldy.

Bäş ýüz altmyş ýedinji ýyl

Bu ýylda Eýýuplylar döwleti döredi, Salaheddiniň soltanlyga geçmegi we Azydyň ölmegi bilen, Patymylar döwleti dargady. Horasanda Müeýýidiýe döwleti döredi. Abu Muhammet ibn Haşşap Nahawy wepat boldy.

Bäş ýüz altmyş sekizinji ýyl

Bu ýylda Garaguş Tarablus galasyny pereňlilerden gaýtaryp almak üçin, Magryba (Marokka) gitdi. Rum kapyrlary Ibn Lawun Ermeni bilen eden söweşinde ýeňildi. Nureddin Behista we Margaş şäherlerini gaýtaryp aldy. Melikinnejap Hüseyin Bagdady we Muhammet ibn Zafar Mekki wepat boldy.

Bäş ýüz altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Ýemendäki Eýýuplylar döwleti döredi. Zebitde Mehdiýe döwleti dargady. Gurhan karylaryndan bolan Abulala Hemedany, Sagyt ibn Dehan Şyh Nejat, Ammara ibn Aly Fakyh, soltan Nureddin şehit we şahyrlardan Hekim Suzany wepat boldy.

Bäş ýüz yetmişinji ýyl

Bu ýylda Salaheddin Şam we Mosul ülkelerine eýe boldy. Ymam Jemalylyslam Asgat Kerabisi wepat boldy.

BÄŞ ÝÜZ ÝeTMIŞINJI – BÄŞ ÝÜZ SEGSENINJI ÝYLLAR

Bäş ýüz ýetmiş birinji ýyl

Bu ýylda Halap söweşinde Mosulyň eýesi Gazy Seýfeddin soltan Salaheddinden ýeňildi. Şamyň taryhçysy Abulkasym ibn Esker wepat boldy.

Bäş ýüz ýetmiş ikinji ýyl

Bu ýylda Salaheddiniň pikiri bilen Jebel galasy we Müsüriň uly gala diwary bina edildi. Sypahyýanyň (?) goşuny Salaheddin bilen bolan söweşde ýeňildi. Seýfilyslamyň gatnaşmagynda Jendiň garşysynda Mansura şäheri bina edildi.

Bäş ýüz ýetmiş üçünji ýyl

Bu ýylda Remle söweşinde yslam leşgeri pereňlilerden ýeňildi. Arslanşa Seljukly, meşhur kätiplerden Reşideddin Muhammet ibn Muhammet Watwat hem-de beýik şahyrlardan Abu Feras Aly Amyry wepat boldy.

Bäş ýüz ýetmiş dördünji ýyl

Bu ýylda pereňliler söweşde Şamyň naýyby Ferruhdan ýeňildiler. Rafyzly mezhepler betbagtlyga duçar boldular. Kahyrada (Kairde) Jebel galasyna uly gala diwary guruldy. Döwrüniň meşhur şahyry Haýs Baýs wepat boldy.

Bäş ýüz ýetmiş bäşinji ýyl

Bu ýylda Mustazy wepat bolandan soň, Nasyr Lidinylla halypa boldy. Pereňliler Salaheddinden ýeňildiler. Gylyç Arslanyň goşuny Ragnan galasyndaky bolan söweşde Omar ibn Şahynşadan ýeňildi.

Bäş ýüz ýetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda Nasyr halypadan Salaheddiniň soltanlygyny ykrar edýän hat geldi. Meşhur karylaryň biri bolan ymam Abu Tahyr Ahmet Selefi, beýik soltan Turanşa, Seýfeddin Gazy, Hekim Senaýy ady bilen meşhur hem-de «Halyka» atly kitabyň

eýesi bolan Mejdeddin Muhammet we pars şahyrlaryndan Şyh Abu Muhammet Ýusup ibn Müeýýit wepat boldy.

Bäş ýüz ýetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda Kerkiň häkimi Bars Akrançy nurly Medinä ýöriş etdi we ol Ferruhşadan ýeňildi. Ymam Kemaleddin Abdurahman ibn Enbary wepat boldy.

Bäş ýüz ýetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Nasyr halypa Şyh Abdyljepbardan sahawatlylyk lybasyny geýdi. Şyh Abylapbas Akagy Halaf ibn Beşkewi wepat boldy.

Bäş ýüz ýetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylyň Sapar aýynda Salaheddin Halap we Amyt galalaryny eýeledi. Rejep aýynda Kazy Müjireddin Beýtil Mukaddesi basyp almagy ündedi. Halapda Eýýuplylar döwleti döredi. Übülle Bagdady wepat boldy.

Bäş ýüz segseninji ýyl

Bu ýylda Mansur Ýakubyň patyşalygy döredi we ol mülesseminlerden üstün çykdy. Kiçi Lurda Hurşyt neberesi döwleti döredi. Halypanyň şyharyndan bolan Nureddin Ahmet Sabuny we Magrybyň hökümdary Ýusup ibn Abdylmömin Şantaryp söweşinde ýeňlenden soň, wepat boldy.

BÄŞ ÝÜZ SEGSENINJI – BÄŞ ÝÜZ TOGSANYNJY ÝYLLAR

Bäş ýüz segsen birinji ýyl

Bu ýylda kürtleriň we türkmenleriň arasynda uly pitne ýüze çykdy. Kary Abdylhak Eşbili, Abulkasym Süheýli, tefsirçi Abdylla ibn Ybraýym we Toganşa wepat boldy.

Bäş ýüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda Aşura matamy üçin, Bagdatda rafyzylaryň we sünnüleriň arasynda pitne turdy. Keýfa galasynda Eýýuplylar döwleti döredi. Ibn Beri Lugawy we pars şahyrlaryndan Hakany wepat boldy.

Bäş ýüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda pereňliler söweşde Salaheddinden ýeňildiler. Kapyrlardan Beýtil Mukaddes, Akka we Şamyň birtopar galalary gaýtarylyp alyndy. Kermanda Seljuklylar döwleti dargady. Gyýaseddin Muhammet Gury Hint ülkelerini basyp aldy. Mülessiminler¹ Ýakup Muahhar bilen bolan söweşde ýeňildiler.

Bäş ýüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Togrul Halypanyň esgerinden ýeňildi. Melik Adyl Kerk galasyny eýeledi. Şahyrlardan Ibn Nakawent we Muhammet ibn Abdurahman Mesgudy wepat boldy.

Bäş ýüz segsen bäşinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Salaheddin bilen söweşde dargadylandan soň, Akka galasyna hüjüm etdi we gabaw tä ýylyň ahryna çenli dowam etdi. Salaheddiniň hökümi bilen Askalan we Remle galalary harap edildi. Şamly fykhçy Ibn Abu Asruny wepat boldy.

Bäş ýüz segsen altynjy ýyl

Bu ýylda soltan Salaheddin tutuş ýyllap pereňliler bilen söweş alyp bardy. Hamat şäherinde Eýýuplylar döwleti döredi. Soltan Ýakup pereňlilerden Şel galasyny basyp aldy. Soltanşa Talakan söweşinde Gyýaseddin Gurydan ýeňildi. Zeýnelmeşäýyh Muhammet Bakaly we Şyh Attar wepat boldy.

Bäş ýüz segsen ýedinji ýyl

---

¹ Мглессимин – Андалусда хікмдарлык эден бир ковумыс ады.

Bu ýylda pereňliler Akka galasyny basyp aldylar. Şahabeddin Suhrawerdi öldürildi. Ymam Zeýneddin Ahmet Ataby, hanapylaryň beýik şyhy «Tuhfa» kitabyňyň eýesi ymam Abu Bekr Kaşany we beýik şyh Ahmet ibn Möwdut Çeşni wepat boldy.

Bäş ýüz segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda gurlular bilen bolan söweşde hindiler ýeňildiler. Musulmanlar pereňliler bilen birnäçe gezek söweşdi we köp söweşlerde kapyrlar ýeňildiler. Ýaka galasy yzyna gaýtarylyp alyndy. Soltan Ýakubyň buýrugy bilen ýagdaýlaryň talabyna amal etmek üçin, Parsda Mardaga Kendi ýakyldy. Muhammet ibn Ysmaýyl Mukfal wepat boldy.

Bäş ýüz segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda soltan Togrul Seljukly Reýde Tekeş Horezmi bilen bolan söweşde öldürildi. Hindiler ýeňildiler we Mälikşa Gyýaseddin Gury bilen bolan söweşde öldürildi. Soltan Salaheddin, Mosulyň hökümdary Yzzeddin we beýik şyhlaryň biri Şyh Abu Medin Muýezzi wepat boldy.

Bäş ýüz togsanynjy ýyl

Bu ýylda hindi goşuny söweşde Şahabeddin Gurydan ýeňildi. Çakyr beg Reýde Horezmşah bilen bolan söweşde öldürildi. Horasanda Seljukly döwleti syndy. Karylar şyhy Abu Muhammet Kasym Şatyby wepat boldy. Hint patyşalarynyň döwleti döredi.

BÄŞ ÝÜZ TOGSANYNJY – ALTY ÝÜZÜNJI ÝYLLAR

Bäş ýüz togsan birinji ýyl

Bu ýylda Ispaniýa kapyrlary Zalaka atly ýerde bolan gazaply söweşde Ýakup Muahhady tarapyndan ýeňildiler we ýüz müň kapyr öldürildi hem-de Ryýah galasy gaýtarylyp alyndy. «Muahhadynyň beýik ýeňşi» atly kitapda getirilişine görä, bu

jeñde ýüz kyrk müňe golaý kapyr gyrlyp, on üç müňe golaýy ýesir alnypdyr. Oljalardan diňe jüppedir jöwşeniň depdere ýazylany altmyş müň bolandygy aýdylýar.

Bäş ýüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda ispaniýalylar söweşde Ýakupdan ýeňildiler. Ýakup Tulaýtala galasyny eýeledi. Mülessiminleri Afrikadan çykarmak barada ýaraşyk şertnamasy baglaşyldy. Beýik hanapy alymy ymam Kazyhan Mahmyt ibn Abdyleziz Özjendi wepat boldy.

Bäş ýüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Şam galalarynyň birnäçesini yzyna gaýtaryp aldylar. Soltan Ýakubyň gatnaşmagynda Sela galasynyň barabarynda Mehdiýe şäheri bina edildi. Seýfilyslam Togategin Eýýuby Ýemende, «Hidaýat» kitabynyň eýesi ymam Burhaneddin Aly ibn Abu Bekr Margina we ymam Husameddin Aly Razy wepat boldy.

Bäş ýüz togsan dördünji ýyl

Bu ýylda Tekeş Horezmi Buharany eýeledi. Kapyr türkiler Buhara söweşinde Bahaweddin Samdan ýeňildiler. «Mukaddama» kitabynyň eýesi Ahmet ibn Mahmyt Gaznaly wepat boldy.

Bäş ýüz togsan bäşinji ýyl

Bu ýylda dini yňdarmalar (fanatikler) barada Hyratda ymam Fahr bilen keramyýalaryň arasynda we Dymyşkda Hafyz Abdylgany bile eşgaryýalaryň arasynda elhenç pitne-çekeleşik peýda boldy. Horasanda Müeýýide döwleti we Magryp (Marokka) bilen Andalusda Mülessemin döwleti dargady. Soltan Ýakup wepat boldy.

Bäş ýüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda Alaýeddin Tekeş aradan çykandan soň, Muhammet Horezmşah soltan boldy. Mälik Adyl Mälik Afzaldan Kaýsar söweşinde ýeňildi. Abulyshak Yraky we bilimdar Kazy Abdurahym Bostany wepat boldy.

Bäş ýüz togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda Müsürde gyrgyn (mergi) keseli we açlyk peýda boldy. Ýer ýüzüniň köp böleginde elhenç ýertitre boldy we münlerçe adamlar heläk boldy. Jahan tanymalaryndan bolan Abulfaraç ibn Jöwzi we Ymat Kätip wepat boldy.

Bäş ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Hyjazda Beni Niste (?) döwleti we Arzyrumda Beni Salyk döwleti syndy. Beni Katada döwleti döredi. Yslam ýurtlarynda uly ýertitre gopdy. Süleýman Seljukly gürgüler bilen bolan söweşde ýeňildi. Abu Tahyr Bereket Huşugy we Zahyr Farýaby ady bilen meşhur bolan belli şahyr Tahyr ibn Muhammet wepat boldy.

Bäş ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Aşyr aýynyň in soňky gijesi asmanda ýyldyzlar möwç urdy (?). Dymyşgyň diwar galasy guruldy. Nurly Medinede Beni Haşym döwleti döredi. Awuň han Çingiz han bilen bolan söweşde ýeňildi. Çingiz han hiç kime garaşsyz han boldy. Gyýaseddin Gury wepat boldy.

Alty ýüzünji ýyl

Bu ýylda Şahabeddin Gurynyň esgerleri Hyrat söweşinde horezmlilerden ýeňildi. Abylfutuh Asgat Ajaly we Hafyz Abdylgany wepat boldy.

ALTY ÝÜZÜNJI ÝYL

Alty ýüz birinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Stambula eýe boldular. Ýunanly hristianlar yzygiderli söweşlerden soň ýok edildi. Gürji leşgeri Azerbaýjany eýeledi we olaryň serdarlary öldürildi. Muhammet Satym Kutaýna galasyny eýeledi. Şerip Katada Medinäniň emiri Salym bilen bolan söweşde ýeňildi. Arap grammatikaçysy Şehimil Heli wepat boldy.

Alty ýüz ikinji ýyl

Bu ýylda hytaýlylar Horezmşadan Termezi basyp aldylar. Gürjüler Azerbaýjanda we Beni Eýýup topary Şamda yzygiderli çapawullyk etdi. Kutbeddin Aýbeg Hint ülkeleriniň uly bölegine eýe boldy. Şahap Gury wepat boldy.

Alty ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Humsy basyp aldy. Horezmşanyň şan-şöhraty ýokary göterildi. Keyhysrow Seljukly Antakyýa galasyny gabap, söweşden soň gaýtadan basyp aldy.

Alty ýüz dördünji ýyl

Bu ýylda Muhammet Horezmşanyň esgeri Mawerannahrda hytaýlylar bilen bolan söweşde ýeňildi we ol ýesir düşdi. Mälik Owhat Ahlaba eýe boldy. Horasanda we Gaznada Gurly döwleti syndy. Beýik alym Alameddin Abdylkerim Yraky we şahyrlardan Ibn Sagaty wepat boldy.

Alty ýüz bäşinji ýyl

Bu ýylda Alaýeddin Muhammet Hyraty eýeledi we ol Samarkandyň ilatyny tutuş gyrgyna berdi. Hytaý leşgeri Mawerannahr söweşinde ondan ýeňildi we patyşasynyň eline düşdi.

Alty ýüz altynjy ýyl

Bu ýylda Ahlatda gürji şasy ýesir düşdi. Hytaý goşuny Mawerannahr söweşinde Horezmşadan ençeme gezek yzygiderli ýeňildi. Çingiz han Guşluk handan üstün

çykdy. Ymam Fahr Gazy, Abussagadat Mübärek hem-de «Jamygyl-usul» atly kitabyň eýesi Ibn Esir Jezeri wepat boldy.

Alty ýüz ýedinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Demýatda kenarýakalaryny eýeledi. Hadysçy alymlardan Ibn Sekiti döwrüniň delili Ibn Tabarzet, grammatikaçylardan Abu Musa Juzuly hem-de eýýuply Melik Öwhat wepat boldy.

Alty ýüz sekizinji ýyl

Bu ýylda Şerip Katada sährada yrakly hajlary talady. Keýhysrow Alaşäheriň häkimi Alaşükri bilen bolan söweşde ýeňildi we heläk edildi. Ibn Hamdun we Senaýylmelik wepat boldy.

Alty ýüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Nasyr Muhammet Samyt Muahaddy «Bukkaýy Ykap» («Kynçylykly ýer») ady bilen meşhur bolan Tulaýtaladaky gazaply jeňde ýeňildi. Kapyrlar Antakyýada Tebansa galasyny eýelediler. Grammatikaçy Aly ibn Huruf wepat boldy.

Alty ýüz onunjy ýyl

Bu ýylda Horezmşah jansyz bolup ýörkä, tatarlara ýesir düşdi we ýene-de halas boldy. Meşhur tebib Ibn Behel Bagdady, Magrybyň soltany Nasyr Muhammet we «Kitabul Mugarrar» atly kitabyň eýesi ymam Abulfath Nasyr ibn Abdysseyit Mutarryzy¹ wepat boldy.

ALTY ÝÜZ ONUNJY – ALTY ÝÜZ ÝIGRIMINJI ÝYLLAR

Alty ýüz on birinji ýyl

Bu ýylda horezmli esgerler Kermany we Mekrany eýelediler. Melikil Mugazzam Isa haja gitdi. Haj ýolunda Bylkys ady bilen meşhur bolan howuz bina edildi.

---

¹ Бу алымые аслы хорезмли болуп, ол Гргенде доглуп, шол ерде хем арадан чыкяр.

Alty ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda gürji esgerleri Azerbaýjany, Melik Mesgut Ýemeni we Horezmşsa Gaznany eýeledi. Meňli (?) Pars daglarynda ýeňlip öldürildi. Keýkowus Antalyýa galasyny pereňlilerden gaýtaryp aldy. Meşhur kazy Abdylkadyr Rehāwi hem-de Möwjiýe ibn Daýa wepat boldy.

Alty ýüz on üçünji ýyl

Bu ýylda rumlular Keýkowusdan we gürji leşgeri Soltanşanyň goşunyndan ýeňildi. Abulýümn Zeýt Kendini we fykhçy Muhammet Jäjermi wepat boldy.

Alty ýüz on dördünji ýyl

Bu ýylda Horezmşsa Muhammet Bagdat halypasynyň mümkinçiliklerini (ygtyýarlaryny) çäkli etdi. Şyh Şahabeddin ilçî boldy. Pereňliler Jalutyň sag tarapynda toplandylar, Dejle joşdy. Horezmşsa Horasana tarap yzyna dolandy.

Alty ýüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Demýat söweşinde Mälik Kämilden ýeňildiler. Melikil Mugazzam Banýas galasyny harap etdi. Horezmşsa Çingiz hanyň täjirlerini we ilçilerini öldürendigi üçin, Çingiz pitne turuzdy. Şamda Beni Eýýup döwleti peýda boldy. Konýanyň patyşasy Keýkowus we Müsürin eýesi Mälik Adyl wepat boldy.

Alty ýüz on altynjy ýyl

Bu ýylda mongol goşuny Türküstandan hereket etdi. Horezmşsa Hemedana tarap gaçdy. Melik Mugazzamyň buýrugy bilen Beýtil Mukaddesiň gala diwary ýykyldy. Pereňliler uzak gabawdan soň, Demýaty basyp aldylar. Abulbaka Akry, Mäliki mezhebiniň şyhy Ibn Şas we Şyh Mejdeddin Bagdady wepat boldy.

Alty ýüz on ýedinji ýyl

Bu ýylda çingizler ilaty gyrgyna berip we talap, Azerbaýjan daglaryny basyp aldy. Tatar kapyrlary tarapyndan Samarkant, Buhara, Horasan, Gürjüstan we beýleki köp ýurtlar weýran edildi. Şyh Abdylla Buýany, Abulmuzaffar Abdurahym Semgany, Mazendaranda Horezmşa Muhammet Keýkowus Seljukly Muhammet ibn Talha Hakkar we Hoja Abdylhalyk Gijdiwany wepat boldular.

Alty ýüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda Jelaledin Horezmşa Sintde gazaply söweşden soň, çingizlerden ýeňildi. Buly onuň bilen bolan söweşde derbi-dagyn edildi. Pereňliler Demýat söweşinde Nil derýasynyň joşmagy bilen Mälik Kämilden ýeňildiler. Mälik Kämil Demýat galasyny basyp aldy. Müsüriň meşhur şyhларыndan bolan Nejmeddin Kubra Nişapurda şehit boldy.

Alty ýüz on dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Alaýeddin Keýkubat Seljuklynyň gatnaşmagynda Konýanyň gala diwary guruldy. Onuň eden işlerinden ýene-de Azerbaýjanda gala diwary gurlup başlady. Şyh Ruzbehan Bakaly Şirazda wepat boldy.

Alty ýüz ýigriminji ýyl

Bu ýylda rus leşgeri uzaga çeken uruşdan soň, çingizlilerden ýeňildi. Gyýaseddin Mirşah Horezmi Kermany, Parsy we Hemedany basyp aldy. Şerip Hasan Mekgede Mälik Mesgutdan ýeňildi. Muwaffak ibn Kudama Şyh Kudus, şapygylaryň beýik syhy Bedigeddin Ahmet Gazwini we Magrybyň hökümdary Ýusup ibn Ýakup wepat boldy.

ALTY ÝÜZ ÝIGRIMINJI – ALTY ÝÜZ OTUZYNJY ÝYLLAR

Alty ýüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda Jelaledin Azerbaýjany eýeledi. Tatarlar Parsa gitdiler we ol ýerleri harap etdiler, soň ol yklymyň ilatyny tutuşlygyna gyrdylar. Beýik şapygy

şyhларыndan Eminateddin Muzaffar Töwrizi wepat boldy. Lurystanda Kiçi Lur döwleti, Kermenda Barak neberesi döwleti döredi. Mahanyň hökümdary, Osmanlylaryň atasy Süleýmanşa ibn Goýan Ruma tarap gitdi.

Alty ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Jelaleddin Bagdady eýeledi we ol Dakuka şäherini weýran etdi. Gürjüler Azerbaýjany eýelediler. Horezmliler söweşde olary ýeňdi. Nasyr Lidinylla aradan çykandan soň, Zahyr Biýemrillä halypa boldy. Azerbaýjanda Ildeňizliler döwleti syndy. Şapygylaryň uly pirleriniň biri Ahmet ibn Ýunus wepat boldy.

Alty ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Keýkubat Amyt sebitlerini eýeledi, Mesgut Artykly ýeňildi. Jelaleddin Horezmşa Parsy we Kermany eýeledi. Ymam Abulkasym Abdylkerim Rafygy we Zahyr Biýemrillä wepat boldy.

Alty ýüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda Yspyhan söweşinde mongol goşunlary Jelaleddinden ýeňildiler. Çingizliler bilen söweşde Bekdaş han mongol emirlerinden ýeňildi. Oraz aýynda Çingiz han, Şamyň hökümdary Melik Mugazzam we Deştiň hökümdary Juçy ibn Çingiz wepat boldy.

Alty ýüz ýigrimi bäşinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Beýtil Mukaddes üçin, Mälik Kämiliň üstüne ýöriş etdi. Saýda şäheriniň üstündäki dawa ýüze çykdy. Jelaleddin tatarlar bilen bolan söweşde ilki ýeňildi. Soňra tatarlar ondan (Jelaleddinden) ýeňildiler.

Alty ýüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Mälik Kämil Beýtil Mukaddesi pereňli kapyrlara berdi. Ol Dymyşky gabady. Ýemende Eýýuplylar döwleti dargandan soň, Beni Resul döwleti döredi. Çingiziň ogly Oktaý patyşa boldy. Ýakut ibn Abdylly Rummy wepat boldy.

Alty ýüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Jelaledin Ahlat galasyny eýeledi we ol yslam şäherlerini talaňa berdi. Jelaledin Azerbaýjanda Mälik Eşrep we Keýkubat bilen bolan söweşde ýeňildi. Pereňliler Maýurka adasyny Muahhydynlylaryň¹ elinden basyp aldy. «Müftah» kitabyňyň eýesi Syrajeddin Ýusup ibn Abu Bekr Sekaky wepat boldy.

Alty ýüz ýigrimi sekizinji ýyl

Bu ýylda mongollar Maragany eýelediler, Asgardyň ilatyny tutuşlygyna gyrgyna berdiler. Mongollar bilen söweşde ýeňlenden soň, Jelalediniň gitmegi bilen Mawerannahrda we Horasanda horezmliler döwleti syndy. Ussat grammatikaçy Ýahýa ibn Abdylmugty wepat boldy.

Alty ýüz ýigrimi dokuzynjy ýyl

Bu ýylda tatarlar Zor şäherinde düşlediler, Halypa söweşe taýýarlandy. Oktaý Süleýmanşa Jogfar galasynyň geçelgesinde gark boldy. Jelaledin Horezmşa, Muwaffakeddin Abdyllyatyp Bagdady we kary Abu Bekr ibn Nafta wepat boldy.

Alty ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Mälik Kämil Amyt galasyny Möwdudyň elinden basyp aldy. Rum Seljuklary Rukkany we Harrany eýelediler. Mosulda Aksunkuryň döwleti dargady. Magrypda Beni Merin döwleti döredi. Ibris ibn Ýakup, Yzzeddin ibn Esir Jezeri wepat boldy.

ALTY ÝÜZ OTUZYNJY – ALTY ÝÜZ KYRKYNJY ÝYLLAR

Alty ýüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda Mälik Kämil Rumuň patyşasy Alaýeddin bilen bolan söweşde ýeňildi. Mosulda Bedreddin Luwluw soltan boldy. Bagdatda Mustansaryýýa medresesi bina

---

¹ Муаххыдын – Африкада ве Испанияда хікмдарлык эден несилшалык.

edildi. Seýfeddin Amedi, Muhammet ibn Omar Kartoby we Möwlana Rumlynyň kakasy Şyh Bahaweddin Welet wepat boldy.

Alty ýüz otuz ikinji ýyl

Bu ýylda Omar ibn Faryz, Şahabeddin Omar Suhrawerdi, meşhur şyh Ganam Makdysy, meşhur alym Ibn Şetdat Halaby we Ibn Hindi ady bilen meşhur bolan belli hanapy alymy Abu Hafs Omar Endekany wepat boldy.

Alty ýüz otuz üçünji ýyl

Bu ýylda ispanlar musulmanlaryň elinden Kartoba şäherini basyp aldylar. Mongol goşuny Erbil söweşinde ýeňildi. Mälik Kämil tarapyndan Ruha galasy weýran edildi. Oktaýyň ogly Giwek Rus we Bolgar diýaryny basyp almak üçin ýöriş etdi. Kary Ibn Ruhyýa Omar Kelebi wepat boldy.

Alty ýüz otuz dördünji ýyl

Bu ýylda tatarlar Erbil galasyny basyp aldylar we şäher ilatyny gyrgyna berdiler. Kary Abu Rabyg Kelagy we Alaýeddin Keykubat Seljukly wepat boldy.

Alty ýüz otuz bäşinji ýyl

Bu ýylda tatar esgerleri Dakuka geldiler we Bagdat goşuny ýeňlip gaçdy. Ispanlar Malyta şäherini musulmanlaryň elinden basyp aldylar. Husameddöwle Erdeşir ýaralandy, Kemal Yspyhany ady bilen meşhur bolan Ysmaýyl ibn Muhammet şehit edildi. Müsüriň soltany Mälik Kämil wepat boldy.

Alty ýüz otuz altynjy

Bu ýylda Oktaý Kaganyň buýrugy bilen Hyrat abadanlaşdyryldy. Hanapy alymlaryndan ymam Jemaleddin Hasry wepat boldy.

Alty ýüz otuz ýedinji

Bu ýylda Beýtil Mukaddes Şamyň hökümdary Mälik Nasyr Dawut tarapyndan pereňlileriň elinden halas edildi. Kary Ibneddin, Ibn Müstewfi Erbili we Zyýaýeddin ibn Esir wepat boldy.

Alty ýüz otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda Mälik Salyh Şakyf galasyny pereňlilere berdi. Yzzeddin ibn Abdyssalam we Ibn Hajypsaraý Agraz tussag edildi. Mawerannahrda Çingiz neberesiniň döwleti peýda boldy. Şyh Muhyýeddin ibn Araby we Çingiziň ogly Çagataý han wepat boldy.

Alty ýüz otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Mälik Salyh Eýýubynyň hökümi bilen türki gulamlaryň ýaşamagy üçin, gadymy Müsüriň barabarynda Rowza galasy bina edildi hem-de ol türkileriň Müsüri eýelemegine sebäp boldy. Mongollar Lahory basyp aldy. Bähramşa öldürildi. Oktaý Kagan we Mosulyň fykhçylaryndan Ibn Ýunus aradan çykdy.

Alty ýüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylda Mustansyr aradan çykandan soň, Mustagsym halypa boldy. «Keşf» kitabynyň eýesi kazy Afzaleddin Muhammet ibn Namawer Hunjy wepat boldy.

ALTY ÝÜZ KYRKYNJY – ALTY ÝÜZ ELLINJI ÝYLLAR

Alty ýüz kyrk birinji ýyl

Bu ýylda Azerbaýjan söweşinde ýeňlenden soň, tatar kapyrlary Rum ülkeleriniň köp bölegini basyp aldylar. Gazwiniň meşhur şyhларыndan Razyýeddin Aly Läle dünýäden ötdi.

Alty ýüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Dymyşkyň hökümdary Mälik Salyh Ashalanda Mälik Salyh Eýýup bilen bolan söweşde ýeňildi hem-de şol söweşde Beýtil Mukaddesiň häkimi bolan pereňli

hökümdar ýesir alyndy. Mälik Salyh şondan soň Beýtil Mukaddesi gaýtaryp aldy. Giwek han patyşa boldy. Meşhur hanapy şyhларыndan Şemsil Eýimme Muhammet Abdyseldar Gerdizi wepat boldy.

Alty ýüz kyrk üçünji

Bu ýylda horezmliler Dymyşk galasyny baş aýlap gabadylar. Ýiti şemalyň öwürmegi sebäpli, Kābāniň örtügi ýok boldy. Ibn Salah Şāhrizury, Alameddin Sahawy, Zyýaýeddin Makdysy Ibn Tūjjar Bagdady we Ibn Nagyş Awfy wepat boldy.

Alty ýüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda horezmli esgerler Hums ugrundaky söweşde Dymyşk we türkmen esgerlerinden ýeňildi, Horezm goşunynyň baştutany Baraş han öldürildi. Dymyşkda Eýýuply döwleti döredi. Horasanda Kerem şalary döwleti döredi. Gyýaseddin Keýhysrow Seljukly wepat boldy.

Alty ýüz kyrk bäşinji ýyl

Bu ýylda musulmanlar Askalany we Tabaryýýany pereňlilerden gaýtaryp aldylar. Meşhur grammatikaçy Abu Aly Omar Şaluby, «Muntahap» atly kitabyň eýesi Muhammet ibn Muhammet Husameddin Hasykaty we ymam Alaýeddin Zahyt wepat boldy.

Alty ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda Aly Muktazyt Muahhady Multan gabawunda öldürildi. Ibn Baýtar Malaky, Ibn Hajyp Mäliki, Aly ibn Jabyr Nahawy, Jemaleddin Kyfty wezir we grammatikaçy Muhammet ibn Hyşam Hazrawy wepat boldy.

Alty ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Mansurada bolan söweşde pereňliler müsürlilerden ýeňildiler. Kapyrlar Demýat galasyny basyp aldylar. Tatarlar Yrak sebitlerini taladylar. Hindistanda Ulug hanyň döwleti döredi. Mälik Salyh Eýýup wepat boldy.

Alty ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Mansura ugrundaky söweşde ýeňlip gaçandan soň, Fransiýanyň koroly ýigrimi mün kapyr bilen ýesir düşdi. Demýat pereňlilerden gaýtarylyp alyndy. Apbasyýa söweşinde Müsür goşuny Şam goşunyndan ýeňildi. Eýýuplylaryň ahyrky şasy Turanşa Müsürde öldürildi. Mengu kagan patyşa boldy.

Alty ýüz kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda türkiler Müsürde peýda bolup başladylar. Mälik Salyhyň aýaly Şejereddür patyşa boldy. Şejereddüre öýlenenden soň, türkileriň ilkinji hökümdary Mälikil Mugyzz häkimligi ele aldy. «Mufassal» kitabyňa şerh ýazan Muhammet ibn Amrun wepat boldy.

Alty ýüz ellinji ýyl

Bu ýylda mongollar talaňçylyk we gyrnyçylyk bilen Diýarbakre geldiler. Ymam Saffakyn we meşhur şyh Sagdeddin Hamawy wepat boldy.

HIJRI KAMARY ÝYL HASABYNYŇ ALTYNJY ÝÜZ ÝYLLYGYNÝŇ IKINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYN JEDWELI

ALTY ÝÜZ ELLINJI – ALTY ÝÜZ ALTMYŞYNJY ÝYLLAR

Alty ýüz elli birinji ýyl

Bu ýylda Juçynyň ogly Batunyň hökümi bilen Bakjasaraý şäheri guruldy. Ymam Kemaleddin ibn Zemlekany, Ibnil Haj Eşbili ady bilen meşhur bolan köp kitaplaryň eýesi (awtory) Abulapbas Ahmet we Müsüriň şahyrlaryndan Şahabeddin Kusy wepat boldy.

Alty ýüz elli ikinji ýyl

Bu ýylda Müsürde Eşrep Musa ýeňildi, Eýýuplylar döwleti dargady we Aýbeg tagta geçdi, türkiler garaşsyz boldular. Abdylhamyt Hysrowşahy, «Talhas el-Jamyg» atly kitabyň eýesi Sadreddin Muhammet ibn Ybat Hylaty we emirlerden ymam Bekr ibn Türki wepat boldy.

Alty ýüz elli üçünji ýyl

Bu ýylda Rum ýunanlary Kustantanyýa şäherini pereňlilerden gaýtaryp aldylar. Murtuza Omar Muahhadynyň goşuny Fas galasynyň gabawunda bir serkeş – başbermezek at sebäpli ýeňildi. Murtuza Merakeşden goşun çekip, Fas şäherini gabap durka, bir gün irden bir başbermezek – sarç at boşanyp, kişňäp, atlary gozgalaňa salýar. Atlaryň gykylyk-gowgasyna «Duşman leşgeri gapyllykda çozdy» diýip, güman eden esgerler dyr-pytrak bolup gaçyp, doly ýeňlişe sezewar bolýarlar. Batun Deşde aradan çykanyndan soň, Bereke han patyşa boldy. Horasanda we Deşti gypjakda çingizliler döwleti peýda boldular.

Alty ýüz elli dördünji ýyl

Bu ýylda nurly Medine sebitlerinde güýçli ýangyn peýda boldy. Dejle joşdy, Bagdady suw basdy. Resul sallallahy alayhy wesellemiň metjidi ýandy. Hulagu han Elemut we Reý şäherlerini basyp aldy. Kahystanda mülhitleriň (ysmaýyllaryň)

döwleti dargady. Mongollar Ruma geldi. Nejm Daýan we Sabt ibn Jöwzi wepat boldy.

Alty ýüz elli başinji ýyl

Bu ýylda Mengu Kagan aradan çykdy. Mugyz öldürilenden soň, Mansur Türki patyşalyga geçdi. Bagdada Hulagu hanyň ilçileri geldi. Bagdadyň sünnüleriniň we rafyzylarynyň arasynda gazaply pitne gopdy. Şapygylaryň meşhur alymy Ibn Batyş we Abulmüeýýit Muhammet ibn Mahmyt Horezmi wepat boldy.

Alty ýüz elli altynjy ýyl

Bu ýylda Hulagu Aşyr aýynda Yragy basyp aldy. Mugtasym halypanyň ölmegi we bagdatly şaýylaryň köpüsiniň gyrylmagy bilen Apbaslylar halypalygy syndy. Bu ýylda Abulapbas Ahmet ibn Farah Kartoby, kary Zekiýeddin Abdylazym Menendi, Abulhasan Şazy we Ibn Alkamy wezir aradan çykdy.

Alty ýüz elli ýedinji ýyl

Bu ýylda Hulagu Ametde düşledi. Mongol esgerleri Atabeg Abu Bekr ibn Sagdyň aldamagy bilen Şebankaralynyň galalaryny harap etmek üçin ýöriş etdi. Muzaffareddin Muhammet Şebankaraly öldürilenden soň, ol ülkeler harap edildi. Mansur işden çetleşdirilenden soň, Muzaffar Gotaz patyşa boldy.

Alty ýüz elli sekizinji ýyl

Bu ýylda Hulagu han talaňçylyk we gyrgynçylyk bilen Halaba geldi. Halabyň, Hamatyň we Humsuň ilatynyň köp bölegi gyrgyna berildi. Bu ýylda Hulagunyň kapyr leşgerleri Aýny Jalut¹ söweşinde Müsüriň soltany Mälik Muzaffardan ýeňildi. Beýbars we Kubulaý kagan tagta çykdy. Kubulaý kaganyň hökümi bilen bu ýyl Han Balyg galasy gurulmaga başlandy. Bu ýyl Ibn Emin wepat boldy.

---

¹ Айны Ыалут (Айнул-Ыалут) – Палестинада ерлешен гадымда ірўн овадан хасапланан бир шўхер. Ол кiп вагтлап румлуларые элинде болуп, оны Салахеддин басып алыпдыр.

Alty ýüz elli dokuzynjy ýyl

Bu ýylda tatar goşuny ýene-de Halap bilen Hamaty talamak üçin ýöriş etdi. Olar Hums söweşinde ýene-de derbi-dagyn edildi. Bu ýylda Mustansyr Ahmet Apbaslynyň asyl gelip çykyşy belli edilensoň, han-begler onuň halypa bolmagy üçin äht berdiler. Müsürde Apbaslylar döwleti döredi. Sepit ibn Mutahhar Bulgarzy wepat boldy.

Alty ýüz altmyşynjy ýyl

Bu ýylda tatarlar mekirlik ulanyp, Mosul şäherini eýelediler we şäheriň ilatyny gyrgyna berdiler. Bu ýylda Mustansyr Ahmet Apbasly Enbar ugrundaky söweşde Garabugadan ýeňildi we ýom-ýok boldy. Şeýle-de Yzzeddin ibn Abdyssalam we Halabyň taryhçysy Kemaleddin Abu Hafs Omar ibn Adym wepat boldy.

ALTY ÝÜZ ALTMYŞYNJY – ALTY ÝÜZ ÝETMİŞİNJI ÝYLLAR

Alty ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda Hulagu han Deşt söweşinde Bereke handan ýeňildi. Humsda Eýýuplylar döwleti, Parsda we Kermanda Salyrlar döwleti agdaryldy. Bu ýylda tefsirçi Abdyryzzak Rasgany we hanapy alymy ymam Şahabeddin Fazlylla Turbeşti aradan çykdy.

Alty ýüz altmyş ikinji ýyl

Bu ýylda Mälik Zahyr Beýbarsyň hökümi bilen dört mezhebe kazylar bellenildi.

Alty ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda taýpalar patyşalaryndan bolan Ibn Ahmar bilen bolan söweşde Ispan kapyrlary ýeňildi hem-de olaryň koroly iki müň kapyr bilen bilelikde ýesir düşdi. Müsüriň soltany Kaýsaryýýa we Arsuf şäherlerini pereňlilerden gaýtaryp aldy. Bu ýylda Hulagu han aradan çykdy hem-de onuň ýerine Abaka patyşa boldy.

Alty ýüz altmyş dördünji ýyl

Bu ýylda Abaka Deşt söweşinde Bereke handan ýeňildi. Mälik Zahyr Safat we Tarablus şäherlerini pereňlileriň elinden gaýtaryp aldy. Abaka hanyň hökümi bilen Süleýman ibn Keýhysrow Seljukly öldürildi.

Alty ýüz altmyş başinji ýyl

Bu ýylda Şam taryhçysy Abu Şama Abdyrahman, Şyh Ysmaýyl Körany, Deştde Bereke ibn Kuly we Magrybyň soltany Omar Kaýsy aradan çykdy.

Alty ýüz altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda Müsüriň soltany Beýbars Antakyýa we Ýafa galalaryny gylyjyň zarby bilen, Şakyk galasyny bolsa aman dilänsoňlar, parahatlyk ýoly bilen basyp aldy. Bu ýylda Keýkubat Seljukly hem-de meşhur hanapy alymy ymam Hamydeddin Aly Zaryr dünýäden ötdi.

Alty ýüz altmyş ýedinji ýyl

Bu ýylda Magrypda Muahhadyn döwleti syndyryldy. Şapygy alymlaryndan Ibn Dakyk Abt aradan çykdy.

Alty ýüz altmyş sekizinji ýyl

Bu ýylda Gyýaseddin Barak hanyň goşuny Hyrat ugrunda bolan söweşde Abaka hanyň goşunyndan ýeňildi. Çagataý nebereleriniň hökümetinde gowşaklyk peýda bolup ugrady. Bu ýylda Ýakup Merini Merakeşi basyp aldy. Mälik Zahyr haja gitdi. Beýik hadysçy alym Ahmet ibn Abdyddaýym wepat boldy.

Alty ýüz altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Müsüriň soltany Ekrat we Akka galalaryny pereňlilerden basyp aldy. Dymyşk şäheri derýalaryň (ýaplaryň) joşmagy bilen suwa gark boldy. Idris ibn Kabada Abu Beni Şerip bilen bolan söweşde öldürildi. Mursyýaly şyhlerden bolan Şyh Abdylhak ibn Sebgyn we eşbiýeli grammatikaçy Ibn Usfur wepat boldy.

Alty ýüz ýetmişinji ýyl

Bu ýylda tatarlaryň talaňçylygy sebäpli, Harran şäheri weýran boldy. Bu ýylda Häkim Ahmet Apbasynyň halypalygyny subut edýän mejlisiň karary düzüldi. Müsürde Mälik Zahyr soltanlygy öz üstüne aldy. Şapygy alymy Abdurahym ibn Ýunus wepat boldy.

ALTY ÝÜZ ÝETMİŞİNJI – ALTY ÝÜZ SEGSENİNJI ÝYLLAR

Alty ýüz ýetmiş birinji ýyl

Bu ýylda Birejigiň gabaw söweşinde mongollar Müsür soltanynyň goşunyndan ýeňildiler. Mahmyt Gulhany Hurmuz adasyny basyp aldy we öz döwletini döretdi. Bu ýylda meşhur şyh Şyh Sadreddin Muhammet ibn Yshak Kokowy hem-de Ymam Alameddin Kasym dünýäden ötdi.

Alty ýüz ýetmiş ikinji ýyl

Bu ýylda Magrypda Beni Abdylmömin döwleti agdaryldy. Meşhur grammatikaçy Jemaleddin Muhammet ibn Mälik, jahan meşhurlaryndan Hoja Nasr Muhammet Tusy, beýik alym, Konýanyň kazysy Syrajeddin Mahmyt Ürmewi we Konýada Jelaleddin Muhammet Balhy dünýäden ötdi.

Alty ýüz ýetmiş üçünji ýyl

Bu ýylda kary Ymam Mansur ibn Selim, meşhur taryhçy Ymam Abulhasan Aly ibn Sagyt Muýezzi we Kermandaky meşhur pars şahyrlaryndan Hoja Ymat Fakyh dünýäden ötdi.

Alty ýüz ýetmiş dördünji ýyl

Bu ýylda Bagdatda meşhur taryhçy Täjeddin Aly ibn Nejp ibn Sagy dünýäden ötdi.

Alty ýüz ýetmiş başinji ýyl

Bu ýylda Mugyneddin Elbustan söweşinde Mälik Zahyrdan ýeňildi. Meşhur şahyr Şahap Talgafary we Seýit Ahmet Bedewi aradan çykdy.

Alty ýüz ýetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda Mälik Sagyt Muhammet Bereke kakasy Zahyr Beýbars aradan çykandan soň, patyşalyk tagtyna geçdi. Mugyneddöwle Birun Abaka hanyň hökümi bilen öldürildi. Bu ýylda Mälik Şemseddin Keret we beýik alym Ysmaýyl Hazramy aradan çykdy.

Alty ýüz ýetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda beýik grammatikaçy Ymam Abu Musa Isa Jezweli dünýäden ötdi.

Alty ýüz ýetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Sagyt wepat bolandan we Salamyş tagtdan çetleşdirilenden soň, Mansur Kalawun patyşa boldy. «Mahsul» kitabyna düşündiriş ýazan Şemseddin Muhammet ibn Mahmyt Yspyhany dünýäden ötdi.

Alty ýüz ýetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda grammatikaçy Takyýeddin Mansur ibn Falah aradan çykdy.

Alty ýüz segseninji ýyl

Bu ýylda mongol goşunynyň serkerdesi Mengu Teýmir Hums söweşinde Müsür soltanyndan ýeňlip gaçdy. Mongollaryň patyşasy Abaka han dünýäden ötdi. Rükneddin Gury Gandahary eýeledi. Bu ýylda meşhur tefsirçi Ahmet ibn Ýusup Guwaşy hem-de «Täjit-tawaryh» kitabynda rowaýat edilişine görä, Biýd diýen ýerde Ärtogrul Gazy dünýäden ötdi.

ALTY ÝÜZ SEGSENINJI – ALTY ÝÜZ TOGSANYNJY ÝYLLAR

Alty ýüz segsen birinji ýyl

Bu ýylda Ahmet ibn Hulagu tarapyndan Şirazyň beýik alymy ilçisi bolup Müsüre geldi. Şeýle-de bu ýylda taryhy Şemseddin Ahmet ibn Hallykan, mongal goşunlarynyň serkerdesi Mengü Teýmir, «Manzuma» eserine şerh ýazan Ýmam Abulmahamyň Luwluwy we grammatikaçy, «Kawagyt» atly kitabyň eýesi Hüseýin ibn Aýaz wepat boldy.

Alty ýüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda güýçli sil gelip, Dymyşgy suwa gark etdi. Azerbaýjan ugrunda bolan söweşde Argun ibn Abaka Soltan Ahmetden ýeňildi. Onuň hökümi bilen Keyhysrow Seljukly öldürildi. Soňky ýylda bolsa Mesgut ibn Keykowus Argunyň hökümi bilen patyşa boldy.

Alty ýüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda Mongol soltany Ahmet ibn Hulagu öldürildi. Bu ýylda Alaýeddin Atamalik wezir we Argun patyşa boldy. «Muhtar» atly kitabyň eýesi Abulfazl Abdylly Mosuly we Nasyreddin ibn Ahmet ibn Münir Iskenderany dünýäden ötdi. Wezir, mongollaryň diwanbaşysy (sahyp diwan) Şemseddin Muhammet öldürildi.

Alty ýüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Kylawunyň Markap galasyny yzyna gaýtaryp aldy. Burhaneddin Nesefi «Käfiýe» kitabyna şerh ýazan Ýmam Razyýeddin Muhammet Astrabady we Müsür ulamalaryndan Şahabedin Ahmet Karany dünýäden ötdi.

Alty ýüz segsen bäşinji ýyl

Bu ýylda Kazy Baýzaby ady bilen meşhur bolan Allama Kasyreddin Abdylly ibn Omar dünýäden ötdi.

Alty ýüz segsen altynjy ýyl

Bu ýylda belli grammatikaçy Muhammet Bedreddin ibn Jemaleddin ibn Mälik we Şyh Şazynyň oruntutary Şyh Abulapbas Ahmet ibn Omar dünýäden ötdi.

Alty ýüz segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda Soltan Orhan dünýä indi. Kapyrlar Aýna köl söweşinde Osman Gazydan ýeňildiler we Gündiz han şehit boldy. Gara hysar basylyp alyndy. Müsür tebipleriniň şyhy Aly Kuraýşy wepat boldy.

Alty ýüz segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda Parsda Şebankara döwleti dargadyldy. Kylowun Tarablus galasyny gylyç zarby bilen gaýtaryp aldy hem-de kapyrlaryň tamakinçiligini düýpleýin kesmek üçin, galany weýran etdi. Bu ýylda Seljuklaryň hormatlysy Osman Gaza tebil, tug we hökümdarlyk haty berildi. Ol Köpri hysar galasyny basyp aldy. Şemseddin Mahmyt Yspyhany wepat boldy.

Alty ýüz segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Kylowun wepat bolandan soň, Mälik Meşrep soltan boldy. Bu ýylda Ulug Hanyýa döwleti dargap, Hintde Firuzşahy döwleti döredi.

Alty ýüz togsanynjy ýyl

Bu ýylda Eşrep Halylyň buýrugy bilen Halap galasy ymarat edildi. Keýhysrow patyşa boldy. Eşrep Akary galasyny yzyna gaýtaryp aldy hem-de Ferlur galasyny weýran etdi. Kapyrlar Saýdadan ýeňlip gaçdylar. Şeýlelikde, bozuk kapyrlar Şamyň kenar ýakalaryndan ellerini çekdiler. Bu ýylda Tebipler başy Hekim Suweýdi, Müsüriň soltany Salamyş ibn Zahyr we Argun ibn Abaka dünýäden ötdi.

ALTY ÝÜZ TOGSANYNYJY – ÝEDI ÝÜZÜNJI ÝYLLAR

Alty ýüz togsan birinji ýyl

Bu ýylda Halapda Eýuplylar döwleti agdaryldy. Fyratyň kenaryndaky Rum galasy Eşrep Halyl tarapyndan eýelendi. Bu ýylda Jelaleddin Omar Habbazy we Şyh Sagdy ady bilen meşhur bolan Muslyheddin Şirazy dünýäden ötdi.

Alty ýüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda nurly Medinede ýene-de ot tutaşdy. Turanda Çingiz döwleti agdaryldy. Müsürli edebiýatçy, bilimdar kazy Muhyýeddin ibn Abdyttahyr dünýäden ötdi.

Alty ýüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda Mälik Nasyr Muhammet we Eşrep Halyl dünýäden ötenden soň, Ketbuga patyşa boldy. Lurystanda kiçi Atabegler döwleti dargady. Geýhatu ulanyş we sarp ediş zerurlygy üçin, Eýranda dirhem we dinaryň deregine dört gyraň kagyzdan çaw-pul çykardy. Şapygylaryň uly piri Muhammet Huby dünýäden ötdi.

Alty ýüz togsan dördünji ýyl

Bu ýylda Niliň suwy gaty azaldy we Müsürde uly açlyk peýda boldy. Kubylaý wepat bolandan soň, Timur kagan, Geýhatu öldürilenden soň, Baýdu han patyşa boldy. Baýdu han ýeňlenden we öldürilenden soň, Gazan han patyşa boldy we mongollar yslamy kabul etdiler. Bu ýylda Allanyň mukaddes Öýüniň şyhy Muhyp Tabary we «Majmag» kitabynyň eýesi Ahmet Aly ibn Sagaty wepat boldy.

Alty ýüz togsan bäşinji ýyl

Bu ýylda Müsürde we Şamda hetden aşa gahatçylyk boldy. Hint şasy Firuzşa Kere derýasynda öldürildi. Müsürli edebiýatçy Syrajeddin Warrak we Abu Helal Hasan wepat boldy.

Alty ýüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda Ýezd Atabegleriniň döwleti syndy. Ketbuka işden çetleşdirilenden soň, Mansur Laçyn hökümdar bellendi.

Alty ýüz togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda Töwrizde Şenbi Gazan gümmezi bina edilmäge başlady. Alaýeddin Keykubat Gazan hanyň hökümi bilen patyşalyga bellendi. Bagdatly taryhçy Ibn

Wasyl Hamawy Zahyreddin Aly ibn Muhammet Kazruny, Yspyhynda Şyh Awhady Nazym we Gyýaseddin Mesgut dünýäden ötdi.

Alty ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Mansur Laçyn öldürilenden soň, Mälik Nasyr Muhammet hökümdar bolýar. Bu ýylda grammatikaçy Ibn Nehas, tefsirçi Ibn Nakyp, Hamat şalarynyň iň soňkusy Muzaffar Mahmyt we Beýtil Mukaddesli kätiplerden Ýakut Mustagsymy dagylar wepat boldular.

Alty ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Müsüriň patyşasy Mälik Nasyr Hums we Seleme galalarynyň ortasynda mongol hany Gazan handan ýeňildi. Gazap han Şam ülkelerini eýeledi. Rumda Osman türkmen döwleti döredildi. Bu ýylda Baltik (Belžik) we Aýna köl basylyp alyndy. Abulapbas ibn Ahmet ibn Ferruh Eşbili wepat boldy.

Ýedi ýüzünji ýyl

Bu ýylda Müsürde Muhammet ibn Kylawunyň permany bilen Juma namazy okalyp başlandy. Gazan han Şama tarap hüjüme geçdi. Lurystanda uly Atabegler döwleti synandan soň, Garaman ogullary döwleti döredi. Bu ýylda «Wakaýa» atly kitaba düşündiriş ýazan Alaýeddin Eswet Yznykda aradan çykdy.

HIJRI ÝYL HASABYNYŇ SEKIZINJI ÝÜZ ÝYLLYGynyň BIRINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

ÝeDI ÝÜZÜNJI – ÝeDI ÝÜZ ONUNJY ÝYLLAR

Ýedi ýüz birinji ýyl

Bu ýylda Ilhanylar senesiniň düýbi tutuldy. Dymyşkda Ibn Teýmiýe ragaýyp namazyny¹ nädürs diýip yglan etdi. Mongol leşgeri Hindiň patyşasy Alaýeddin bilen bolan örän gazaply söweşde ýeňildi. Şeýle-de kapyrlaryň goşuny Goýun Hysar ugrundaky söweşde Osman gazy tarapyndan derbi-dagyn edildi. Bu ýylda Hākim Biýemrillā Apbasy we Hyjazyň hormatly kişilerinden Muhammet dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ikinji ýyl

Bu ýylda Gazylar-din söweşijileri Dymyşk söweşinde Müsüriň soltany Mālik Nasyrđan ýeňildi. Taransusyň kenar ýakalaryndaky Awrat adasy basylyp alyndy. Müsürde güýçli ýer titredi. Osman Gazy tarapyndan Kebise galasy basylyp alyndy. Şapygylardan Takyýeddin we Ibn Dakyk dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda haýwanlaryň arasynda mergi keseli ýaýrady. Muhammet Hudabende patyşalyga görterildi. Hemedanda Gazan han we ýemenli grammatikaçy Şahabeddin Abu Bekr Şagury dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz dördünji ýyl

Bu ýylda tefsirçi Alameddin Yraky we kary Şerefeddin Abdylmōmin Demýaty dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz başinji ýyl

---

¹ Реѣп айыныс илкинѣи ѣума агшамы окалян намаз.

Bu ýylda mongol patyşasy Hudabende Gilap söweşinde ýeňildi. Müsürde Ibn Teýmiýe üçin mejlis karary çykaryldy. Rükneddin ölenden soň, Fahreddin Gury patyşa boldy.

Ýedi ýüz altynjy ýyl

Bu ýylda Ýusup Merini Multan gabawunda öldürildi. Kermanda Barak neberesi döwleti dargadyldy. Bu ýyda Fahreddinden soň Gyýaseddin patyşa boldy.

Ýedi ýüz ýedinji ýyl

Bu ýylda Hudabende Ibn Mutahharyň azdyrmagy (ýoldan çykarmagy) bilen şaýylyk şygaryny öňe sürdi. Osman Gazy tarapyndan Mermere sebitleri eýelendi. Bu ýylda Dymyşk goşunynyň kazysy, hanapy alymy Şahap Ahmet dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz sekizinji ýyl

Bu ýylda pereňliler Urus adasyny eýelediler we Tekfuryň Stambuldaky häkimligi bes edildi. Ak Hysar Osman Gazy tarapyndan eýelendi. Nasr Muhammet çetleşdirilenden soň, Muzaffar Beýbars patyşa boldy.

Ýedi ýüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Garapata söweşinde Ispan leşgerleri Nasr ibn Ahmetden ýeňildiler. Beýbars çetleşdirilenden we öldürilenden soň, Mälik Nasyr patyşa boldy. Hudawendäniň hökümi bilen Soltanyýa binasynyň düýbi tutuldy. Döwletşanyň (öz kitaplarynda) aýtmagyna görä, bu ýylda «Hikmetler» atly kitabyň eýesi Täjeddin Ahmet ibn Ataulla we Şyh Fahreddin Yraky Dymyşkda dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz onunjy ýyl

Bu ýylda beýik alym Kutbeddin Mahmyt Şirazy Töwrizde, «Elgaýa» atly kitabyň eýesi Şemseddin Abulapbas Ahmet Sagrujy we şapygy alymlaryndan Nejmeddin Ahmet ibn Rafga dünýäden ötdi.

ÝeDI ÝÜZ ONUNJY – ÝeDI ÝÜZ ÝIGRIMINJI ÝYLLAR

Ýedi ýüz on birinji ýyl

Bu ýylda Soltanyýa binasy gurlup tamamlandy. Garanatanyň hutbaçysy Ibn Abu Hamra, «Lisanyl arap» kitabyňyň eýesi Kazy Jemaleddin Muhammet ibn Mükerrrem Ensary we ymam Husameddin Hüseyin ibn Aly Sakalyby dönýäden ötdi.

Ýedi ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda Osman Gazy tarapyndan Kiwe basylyp alyndy. Müsüriň soltany Mälik Nasyr haja gitdi. Soltan Welet ady bilen meşhur bolan Bahaweddin Ahmet ibn Jelaleddin Muhammet Konýada wepat boldy.

Ýedi ýüz on üçünji ýyl

Bu ýylda Orhan tarapyndan Urnus galasy basylyp alyndy. Nasyryň meşhur şägirtlerinden Humameddin Töwrizi dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz on dördünji ýyl

Bu ýylda esger ýygnanyşygynda kätipler öldürildi. Mekgäniň hormatlysy Atyfa dogany Jamyza tarapyndan öldürildi.

Ýedi ýüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda Şamyň naýyby Malatyýany talaňa berdi. Kaýsaryýýa binasy gurlup gutaryldy. Bu ýylda Jamyza Mekgäniň hormatlylaryndan bolan dogany Bermite bilen söweşde ýeňlip gaçdy. «Mutawassyt» atly kitabyň eýesi Seýit Rükneddin wepat boldy.

Ýedi ýüz on altynjy ýyl

Bu ýylda Hudabende aradan çykandan soň, şaýylar Abu Sagyt Bahadyry patyşa etmek hakynda ters şygarlary öňe sürdüler. Rumda taýpalar hökümdarlygy-dere begleri döredi. Nejmeddin Süleýman Towfy Müsürde wepat boldy.

Ýedi ýüz on ýedinji ýyl

Bu ýylda Osman Gazy Bursa galasyny basyp aldy. Kapyrlaryň öňüne böwet bolar ýaly, gala gurluşygyna girişildi. Garanata söweşinde kapyrlar musurmanlardan ýeňildiler. Hoja Reşideddin Fazlylla wezir öldürildi. Horasanyň baş goşunbaşysy Emir Ýasawul Murgap derýasynda öldürildi. Kābir rowaýatlara görä, Alaýeddin Keýkubat hem şu ýylda wepat bolupdyr.

Ýedi ýüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda Jezire ülkeslerinde uly açlyk-gahatçylyk boldy. Dymyşkda ýyldyzşynaslara astronomiýa ylmynda kitap ýazmaklyk gadagan edildi. Hint patyşalaryndan Halaçly döwleti syndyryldy we Togalakşalar döwleti döredildi.

Ýedi ýüz on dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Irenji¹ kagan bilen bolan söweşde derbi-dagan edildi. Ispanlylar Garanata ugrunda bolan söweşde Galyp Billä ibn Ahmardan ýeňildiler we segsen müň kapyr gyryldy. Bu ýylda topalaň turzan emirler Abu Sagytdan ýeňildiler we oňa bu söweşde batyrlyk görkezendigi üçin, Bahadyr lakamy berildi. Bu ýylda Fahrussadat Hüseyin ibn Alym Hüseyin Hyratda aradan çykdy.

Ýedi ýüz ýigriminji ýyl

Bu ýylda Ibn Teýmiýe Dymyşk galasynda tussag edildi.

ÝeDI ÝÜZ ÝIGRIMINJI – ÝeDI ÝÜZ OTUZYNJY ÝYLLAR

Ýedi ýüz ýigrimi birinji ýyl

---

¹ Иренїи (Иренїин) –монголларыє топалає турзан серкердеси.

Bu ýylda ýemenli beýik alym Kazy Jemaleddin Ahmet Kyrymy wepat boldy.

Ýedi ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda meşhur alym Ymam Razyýeddin Tabary dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Kukuýa we Akýazy basylyp alyndy. Älem taryhçysy Kemaleddin ibn Kuhy Abdyryzzak dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda Magrypda, Tarablusda Beni Ammar döwleti döredildi. Osmanly emirler tarapyndan Buly we Kandary galalary eýelendi.

Ýedi ýüz ýigrimi bäşinji ýyl

Bu ýylda Dejle derýasynyň joşmagy bilen Bagdat şäherini suw basdy. Ulug han Hint patyşasy bolan kakasy Togalak aradan çykandan soň, patyşalyk tagtyna mündi. Şahap Mahmyt Halaby, taryhçy Emir Rükneddin Beýbars Emir Kelam (söz emiri) Hysrow Dehlewi we Nyzam Öwliýä ady bilen meşhur bolan Muhammet ibn Ahmet Hintde dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Osman han wepat bolandan soň, Orhan soltanlyk tagtyna geçdi we Bursa bilen Ýaýlakabady basyp aldy. Dymyşkda Ibn Teýmiýe tussag edildi. Arafatdan Mekgä suw gelip ýetdi. Bu ýylda Jemaleddin ibn Mazhar Halaby we Kutbeddin Ýunyny dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Alayeddin patyşanyň pikiri bilen Osmanly kanunlary düzüldi. Akja Goja tarapynda Ermeniýe basylyp alyndy. Multanyň eýesi Guşly han Ulug han bilen bolan söweşde ýeňildi. Bu ýylda Edebaý (?) we Kemaleddin ibn Zemlekany wepat boldy.

Ýedi ýüz ýigrimi sekizinji ýyl

Bu ýylda Käbe täzedden rejelendi. Azerbaýjanda Çopanogullary döwleti döredi. Idus galasy Abdurahman Gazy tarapyndan eýelendi. Takyýeddin ibn Teýmiýe Dymyşk zyndanynda wepat boldy.

Ýedi ýüz ýigrimi dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Osman goşunynyň geýmeli lybasy belli edildi we zikge kakylady. Ýedi ýüz ýigrimi dokuzynjy ýyla çenli Seljuk dirhemleri ýörgünlidi. Şondan soň Osmanly zikgesi kakylady. Goşun esgerlerine gyrmyzy, sary, gara reňkli lybas geýmek emr edildi. Soňra Ýyldyrym han zamanynda Demirdaş paşanyň teklibi bilen soltanyň aýratyn adamlaryna, wezir-wekillere ak lybas, beýleki reňkler bolsa beýleki hanbeglere we esgerlere geýmeklik yglan edildi. Soňra Fatyh Döwründe sünnüleriň däbine eýermek üçin, ähli esgerleriň sellesini ak etmek barada emr etdi. Fatyhyň döwrüne çenli soltanlar tegelek selle geýipdirler. Fatyh bolsa örän uly selle geýmegi ygtyýar edipdir. Alaýeddin Konawy, «Keşf» we «Hakykan» atly kitaplaryň eýesi Ymam Alaýeddin Abdyleziz Ahmet Buhary we Gyýaseddin dünýäden ötdi. Şemseddin Keret patyşa boldy.

Ýedi ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda ýaňyçeriler (ýygynda goşun) topary döredildi. Hafyzeddin Keret patyşa boldy. Müsür taryhçysy Täjeddin Muhammet ibn Muwarryh dünýäden ötdi.

ÝeDI ÝÜZ OTUZYNJY – ÝeDI ÝÜZ KYRKYNJY ÝYLLAR

Ýedi ýüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda Sajur arygy Halaba ýetirildi. Yznyk galasy soltan Or han tarapyndan eýelenildi. Şeripiň ýaranlary-yzyna eýerýänleri topalaň turuzdy we haj emiri hajylaryň uly bölegi bilen birlikde öldürildi. «Jamygyl Kebire» atly kitaba düşünjiriş ýazan Fahreddin Osman Türkmeni Hanapy dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz otuz ikinji ýyl

Bu ýylda Süleýman patyşa tarapyndan Medurny we Güweýnik galalary basylyp alyndy. Karylaryň şyhy Ybraýyl Omar Çagry, Razyýeddin Ybraýym Mantyky, Hamatyň hökümdary eýýuply Mälikil Müeýýt Ysmaýyl dünýäden ötdi. Mugyzeddin Keret patyşalyk tagtyna geçdi.

Ýedi ýüz otuz üçünji ýyl

Bu ýylda Parsda Muzaffarlar neberesi döwleti esaslandyryldy. Hamaly alymy Ymam Hibbetylla Türküstany, taryhçy Şahabeddin Ahmet Tutry, Bedreddin Muhammet ibn Jemaga we Aşyk paşa dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz otuz dördünji ýyl

Bu ýylda kary Ibn Seýýidinnäs we Medinede seýit Azym dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz otuz başınjy ýyl

Bu ýylda Baýkesri, Karasy we Bazgama şäherleri ylalaşyk ýoly bilen eýelendi. Kutbeddin Halaby we Şyh Safy Erdebili ady bilen meşhur bolan Yshak ibn Jebraýyl dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz otuz altynjy ýyl

Bu ýylda Gyzylyja Tozla (?) basylyp alyndy. Bursada juma metjidi bina edildi. Şyh Rükneddin Allama Abu Deste Ahmet ibn Semnany, Mongol soltany Abu Sagyt ibn Hudabende dünýäden ötdi. Arpa han patyşa boldy. Arpanyň hökümi bilen Arbasa hem-de Inju nesilşalygynyň hökümdary Emir Mahmydyň öldürilmegi bilen çingizlileriň döwleti çagşap başlady. Arpanyň eden bu işinden soň, çingizler uruş-dawa etmäge başladylar. Onsoň emirleriň her haýsy Hulagu hanyň neslinden bir kişini ýanyna alyp, bir ülkäni eýelemäge başladylar. Şondan soň çingizliler alty topara bölündi.

Ýedi ýüz otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda Aýdyň ülkesi ylalaşyk bilen eýelendi. Sebzewarda Serbedarlar döwleti döredi. Emir Şyh Hasan Büzürg Jelaýyrynyň Azerbaýjany we Yragy basyp almagy bilen Yrakda Ilhany döwleti peýda boldy.

Ýedi ýüz otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda hanapy alymy Ahmet ibn Burhan Halaby we Emir Demirdaş ibn Çopan dünýäden ötdi. Onuň ogly Şyh Hasan patyşa boldy.

Ýedi ýüz otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Tarablusda güýçli ýertireme boldy. Dymyşgyň hutbaçysy Jelaledin, Müsürde Müstekfi Süleýman Apbasy we alym hem-de emir Aly ibn Bolban Müsri dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylda Şamyň kenarýaka etraplaryna asmandan ot indi we köp mekanlary, öýleri ýakdy. Uly Luruň Atabegler döwleti syndy. Alameddin Bezraýy dünýäden ötdi.

ÝeDI ÝÜZ KYRKYNJY – ÝeDI ÝÜZ ELLINJI ÝYLLAR

Ýedi ýüz kyrk birinji ýyl

Bu ýylda Meşhur Emir Kelam Hoja ibn Kermany we Mälik Nasyr Muhammet dünýäden ötdi. Şondan soň onuň perzentleri Mansur Abu Bekr, Eşrep Küçek we Nasyr Ahmet patyşa boldy.

Ýedi ýüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Hamatda eýýuplylar döwleti dargady. Nahçywan söweşinde Şyh Hasan Büzürg Ilhany Şyh Hasan Küçek Çopanydan ýeňildi. Şamly kary Jemaleddin Meri we grammatikaçy Burhaneddin Safafy dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda Seýit Burhaneddin Ubeýdylla Araby, Muhammet Syraç Nahawy, şerhçi Fahreddin Osman Zaýlagy, Ymam Şerepeddin Hasan Tybby, Täjeddin Abdylbaky Ýemany wepat boldy. Nasyh Ahmet tagtdan çetleşdirilenden soň, Salyh Ysmaýyl patyşa boldy.

Ýedi ýüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda Müsürde we Şamda güýçli ýertitre boldy. Raý Diwger Hint patyşasy Ulug han bilen bolan söweşde ýeňlip gaçdy. Ybraýym ibn Aly ibn Abdylhak Wasty, Ahmet ibn Sabyh Jüzjany, Ahmet ibn Türkmen Mardini, grammatikaçy Abdyllatyp ibn Ahl we Şyh Hasan Küçek Çopany dagy dünýäden ötdi. Şyh Hasan Küçek Çopanynyň ogly Mälik Eşrep patyşa boldy.

Ýedi ýüz kyrk başinji ýyl

Bu ýylda Wejiheddin Mesgut Serbedary Rüstemdar diýen ýerde öldürildi. Ymam Esireddin Abu Haban Nahawy şerhçi Şemseddin Muhammet ibn Muzaffar Halhaýy, grammatikaçy Täjeddin Töwrizi we Horasanyň meşhur şahyrlaryndan Ibn Ýemin Muhammet dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda Çagataý patyşasy Karan han Türküstanda Emir Gozgun bilen bolan söweşde öldürildi. Salyh ölenden soň Mälik Kämil Şagban patyşa boldy. Sapar aýynyň dördünde Keranyň Eýwany ýykyldy. Afzal Aly ibn Müeýýidiň ölmegi bilen Hamatda Eýýuply döwleti dargady. Fahreddin Ahmet Çarberdi dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Muzaffar Hajy patyşa boldy. Şagban (Meret) aýynyň ortalaryna Gilan şalaryndan Jelaled döwle Isgender tarapyndan Kejur galasynyň düýbi tutuldy. Hanapy alymlaryndan Abu Muhammet Abdylly Nasyhy we «Wakaýa» atly kitaba şerh ýazan Ymam Ubeýdylla ibn Mesgut Sadryşşerip dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda Hajy öldürilenden soň, Nasyr Hasan patyşa boldy. Müsür taryhçysy Kemalleddin Japar Ewferi we kary hem-de beýik taryhçy Ymam Şemseddin Muhammet Zehebi dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Müsür we Şam ülkelerinde aýylganç gyrgyn (mergi) keseli peýda boldy. Kazy Şahabeddin Ibn Fazlylla, «Täleýler» atly kitaba düşündiriş ýazan Ymam Şemseddin Mahmyt Yspyhany, kary Şahabeddin Ahmet ibn Aýbek Delýaty, Täjeddin Ahmet ibn Mektum, diwan eýesi Bedreddin Hasan ibn Ümmi Kasym we Kawameddin Ahmet Käki dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ellinji ýyl

Bu ýylda Mazendaran daglarynda Jelawyýa döwleti döredi. Tabarystanda Bawent nesilşalygy dargady. Meşhur kişilerden bolan Alaýeddin Aly Türkmeni hem-de Muzaffareddin ibn Werdi dünýäden ötdi.

HIJRI ÝYL HASABYNYŇ SEKIZINJI ÝÜZ ÝYLLYGynyň Ikinji ÝaRymynda ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

ÝeDI ÝÜZ ELLINJI – ÝeDI ÝÜZ ALTMYŞYNJY ÝYLLAR

Ýedi ýüz elli birinji ýyl

Bu ýylda Şemseddin ibn Kaýýym Jöwziýe dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz elli ikinji ýyl

Bu ýylda Nasyr tagtdan çetleşdirilenden soň, Mälik Salyh patyşa boldy. Hint patyşalaryndan Ulug han Muhammet ölenden soň, Firuzşa patyşa boldy hem-de Nowruz Köreken ondan ýeňildi.

Ýedi ýüz elli üçünji ýyl

Bu ýylda Firuzşanyň hökümi bilen Deliniň golaýynda Firuzabat şäheriniň düýbi tutuldy.

Ýedi ýüz elli dördünji ýyl

Bu ýylda Ýezit Mübärizeddin bilen bolan söweşde Emir Şyh Abu Yshak ýeňlip gaçdy hem-de Şirazda gabawa alyndy. Bu ýylda Astrabatda serbedarlar¹ tarpyndan Togademir hanyň öldürilmegi bilen Azerbaýjanda we Horasanda Çingizliler döwleti dargady.

Ýedi ýüz elli bäşinji ýyl

Bu ýylda Müsüriň beýik alymlaryndan Şyhyl Allama Takyýeddin Aly Sebki we Ahmet ibn Fasyh Lugawy dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz elli altynjy ýyl

Bu ýylda pereňliler Magrypda Tarablus galasyny söweş bilen eýelediler. Ahmet ibn Simin Halaby we dünýä alymlaryndan Kazy Azut Abdyrahman Ýahýa dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz elli ýedinji ýyl

Bu ýylda Emir Şyh Şirazda gabawa düşdi. Pereňliler Şamyň kenarýaka sebitlerini taladylar. Mübäriz Muhammet Muzaffary Ysphyany eýeledi. Janybeg han kakasy

---

¹ Серbedарлар – бу сіз топалаєчылар, баш гітеренлер диен маныны аєладяр.

Uzbek han ölenden soň, Deştde patyşa boldy. Bagdadyň soltany Şyh Hasan Kebir dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz elli sekizinji ýyl

Bu ýylda Süleýman patyşa Geliboly aýlagyndan¹ Rum iline tarap geçip, kapyrlary ýeňdi. Şirazda Emir Şyhyň öldürilmegi bilen Injular döwleti, şeýle-de Çopanogullary döwleti dargady. Hanapy alymy Nejmeddin Tarsusy, Kawameddin Etkany, Abdylwahhap, «Manzuma» kitabyňyň eýesi Ibn Wehban dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz elli dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Geliboly, Bolaýer, Hyraboly we Tekiz Dagy we Absal basylyp alyndy. Janybeg han bilen bolan söweşde ýeňlenden soň, Mälik Eşrep öldürildi. Müsürde Soltan Hüseyin atly Juma metjidiniň binasynyň düýbi tutuldy. Türküstanyň häkimi Emir Fergan öldürildi.

Ýedi ýüz altmyşynjy ýyl

Bu ýylda Mazendarandan Kawamyýa seýitleriniň döwleti döredi. Mübäriz Muhammet Muzaffary tagtdan çetleşdirildi hem-de perzendiniň hökümi bilen gözi kör edildi. Abu Hamt Tilmisan ülkesini basyp aldy we şol ülkede Beni Abdylwelet döwleti döredi. Gazy Süleýman patyşa dünýäden ötdi.

ÝeDI ÝÜZ ALTMYŞYNJY – ÝeDI ÝÜZ ÝeTMIŞINJI ÝYLLAR

Ýedi ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda Soltan Orhan dünýäden ötenden soň, Soltan Myrat Gazy soltan boldy. Şamly karylardan Salaheddin Alaýy we grammatikaçy, «Magnyýyl-lebib» atly kitabyň eýesi Şyh Jemaleddin Abdylla dünýäden ötdi.

---

¹ Түргейўниє Европа бїлегинде ерлешен шўхер. Ол шўхер Дарданел богазыныє янында ерлешїўр. Бу ерде Дарданел богазы гїз їгнде тутулар.

Ýedi ýüz altmyş ikinji ýyl

Bu ýylda Myrat Gazy bilen bolan söweşde Garamanlylar ýeňildiler we olar Enguryýadan ellerini çekmeli boldular. Bu ýyl Müsürde minara, medrese we şoňa meňzeş zatlar ýykylandan soň, Müsüriň soltany Nasyr Hüseýin öldürildi. Mansur Muhammet patyşa boldy. Gazan neberesinden bolan Emir Hüseýin Mawerannahry eýeledi. Hadysçy alymlardan Ymam Moglataý ibn Gylyç we «Tahrym» atly kitabyň eýesi Jemaleddin ibn Abdylly Zamygy dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda Çüri, Dimetoka we Erdene Myrat Gazy tarapyndan eýelenildi. Ilbegi we Läle Şahyn haja gitdi. Emir Hüseýin Togalak Demir bilen söweşde ýeňildi. Demir Ylýas Hoja han Mawerannahry zabt edip alandan soň, Emir Hüseýiniň ýanyna gitdi.

Ýedi ýüz altmyş dördünji ýyl

Bu ýylda Gülmenje we Wardar¹ Gazy Ornus tarapyndan eýelendi. Mansur tagtdan çetleşdirilenden soň, Eşrep Şagban patyşa boldy. Täjeddin Sebki, Salaheddin Safady we taryhçy Salaheddin Muhammet ibn Şäkir Ketbi dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz altmyş bäşinji ýyl

Bu ýylda Zagra Läle Şahyn tarapyndan basylyp alyndy. Beni Mezin döwleti döredi. Emir Teýmir gudaçylyk gatnaşyklaryndan soň, Emir Hüseýin bilen barlyşdy.

Ýedi ýüz altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda kapyrlar musulmanlary ýok etmek üçin, Sary Sandugy diýen ýerde toplandylar we Hajy Ilbegi bilen söweşenlerinde derbi-dagyn boldular. «Matalyg» atly kitaba şerh ýazan Ymam Kutbeddin Mahmyt Razy dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz altmyş ýedinji ýyl

---

¹ Балканда – бир деряные ады.

Bu ýylda Çermen, Ýanboly we Ýekçe Demirdaş paşa tarapyndan eýelendi. Emir Teýmir Emir Hüseýin bilen tersleşdi. Hadysçy alym Kazy Bedreddin Muhammet ibn Jemag dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz altmyş sekizinji

Bu ýylda Idus we Karapabat Gazy Myrat tarapyndan eýelendi. Topalaňdan we dawa-jenjelden soň, Emir Hüseýin Teýmir bilen ýaraşyk etdi.

Ýedi ýüz altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Kyrk Kelise, Bikär Hysar we Denize Soltan Myrat tarapyndan eýelendi. Halap derýasy joşdy we şäheriň ýarysyny suw basdy. Emir Teýmir Emir Hüseýin tarapyndan iberilip, Kabuly basyp aldy. «El-Ewäýil» atly kitabyň eýesi Bedreddin Muhammet ibn Abdylly Şibli we grammatikaçy Bahaweddin Abylla ibn Hukaýl dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz yetmişinji ýyl

Bu ýylda Emir Hüseýin Balhda Emir Teýmir tarapyndan gabaldy. Teýmir Emir Hüseýinden üstün çykdy we özüni Çagataý ulusyna han belläninden soň, ony öldürdi.

ÝeDI ÝÜZ ÝeTMIŞINJI – ÝeDI ÝÜZ SEGSENINJI ÝYLLAR

Ýedi ýüz yetmiş birinji ýyl

Bu ýylda Emir Hüseýin öldürilenden soň, Teýmir Körekeniň döwleti peýda boldy we Samarkant paýtagt edildi. Abu Bekr Ymady Magrypda Tarablus galasyny pereňlilerden gaýtaryp aldy. Mugyzeddin Hüseýin wepat bolandan soň, Gyýaseddin Myrally patyşa boldy. Ymam Abdylly ibn Asgat Bafygy dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz yetmiş ikinji

Bu ýylda Samaku we Akman Läle Şahyn tarapyndan basylyp alyndy. Jürjanda Soltan Uweýs bilen bolan söweşde Emirli ýeňlip gaçdy. Emir Teýmir Şorgany basyp

almak üçin ýöriş etdi. Hanapy alymy Žemaleddin Taýany, «El-Bedig» atly kitaba şerh ýazan Syrajeddin Omar ibn Yshak Hindi, Aly Ibn Ýusup Zerendi we Abdýrahym Nesewi dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ýetmiş üçünji ýyl

Bu ýylda Soltan Myrat tarapyndan ylalaşyk ýoly bilen Küstendil galasy eýelendi. Müsürde Mälik Eşrebiň hökümi bilen saýýaralaryň alamaty ussatlyk bilen çekildi. Jürjanda Toga Teýmiriň döwleti döredi. Teýmir Horezmi basyp aldy. Güjerat şalarynyň döwleti döredi. Bahaýeddin Ahmet Sebki dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ýetmiş dördünji ýyl

Bu ýylda Enhekz, Bergaz we Fere Läle tarapyndan eýelendi. Şirwanda Şirwanyýa döwleti döredi. Ymam Ymadeddin Ysmaýyl we taryhçy Ibn Kesir dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ýetmiş bäşinji ýyl

Bu ýylda Gurulhysar we Kawala Gazy Urnus tarapyndan eýelendi. Teýmir Huzustany eýelemek üçin ýöriş etdi we Fahreddin han ondan ýeňildi. Bu ýylda «Jowahir el-Nasyýýa» atly kitabyň eýesi Muhyýeddin Abdylkadyr Garşy wepat boldy.

Ýedi ýüz ýetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda Derama, Zihne we Fere Urnus beg tarapyndan basylyp alyndy. Dejläniň joşmagy bilen Bagdady suw basdy. Müsürde aýylganç açlyk boldy. Nugrakär ady bilen meşhur bolan Seýit Abdylla, Müsür edebiýatçylaryndan Şahap Ahmet ibn Abu Hijle we Çagataý ulusynyň soltany dünýäden ötdi we onuň ogly Hüseýin patyşa boldy.

Ýedi ýüz ýetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda Siruz galasy Urnus beg tarapyndan eýelendi Soltan Myrat tarapyndan Ýenşi galasy basylyp alyndy. Demirdaş paşanyň pikiri bilen mülk eýeleri hakynda

kanunlar düzüldi. Hoja Baýramyň Mosuly eýelemegi bilen, Garagoýunly döwleti döredi. Andyganda (Andijanda) Teýmir bilen bolan söweşde Fahreddin ýeňildi. Ymam Şemseddin Muhammet ibn Saýyg we Emir Kelam Hoja Selman dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ýetmiş sekizinji ýyl

Bu ýylda Eşrep Şagban wepat bolandan soň, Mälik Mansur Aly patyşa boldy. Teýmir Türküstanyň soňky çägi bolan Tebu galasyna baryp ýetdi. Fahreddin han Emir Teýmiriň emirlerinden bolan Emir Musa bilen bolan söweşde ýeňlip gaçdy. Emir Teýmir tarapyndan Togtamyş Sygnaga häkim bellendi. Bahaweddin Muhammet Sebki we Nazyryljeýs Muhammet Halaby dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz ýetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Mälik Eşrep haja gitdi. Teýmiriň goşuny Otranyň häkimi Orus han bilen bolan söweşde ýeňildi. Orus han ölenden soň, Deşde Togtamyş han boldy. Şahruh Mürze şa boldy. Grammatikaçy Muhammet ibn Jelber Maragamy we meşhur kişi Bedreddin Hasan ibn Habyp dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz segseninji ýyl

Bu ýylda Margaşda Zülkadaryýa döwleti döredi. Edenede Remezan ogullary döwleti döredi. Türkmenler bilen bolan söweşde Halabyň goşuny derbi-dagyn boldy. Emir Teýmir dördünji gezek Horezmi basyp almak üçin ýörişe ugrady. Şamuhammet Muzaffary dünýäden ötdi.

ÝeDI ÝÜZ SEGSENINJI – ÝeDI ÝÜZ TOGSANYNJY ÝYLLAR

Ýedi ýüz segsen birinji ýyl

Bu ýylda Teýmiriň buýrugy bilen Teýmiriň doglan ýeri bolan Keş şäheri bina edildi. Mazendaranyň hökümdary Seýit Kawameddin Margaşy, Müsür şahyrlaryndan

Şyh Burhaneddin Kyraty we Muhammet ibn Ahmet ibn Mezruk Tilmisany dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda Teýmir Horasany basyp aldy we ölkelerini tabynlyk bilen bermekden boýun gaçyrandygy üçin, Sarahs bilen Fuşenjiň ilatyny gyrgyna berdi. Gyýaseddin Piraly Hyrat şäherini parahatçylyk ýoly bilen Teýmire berdi we ol gala Teýmiriň hökümi bilen harap edildi.

Ýedi ýüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda Ýyldyrym hanyň öýleniş toýy mynasybetli Ibn Kermiýanyň gyzy üçin şalyk şaý-sepler tertipleşdirildi. Kutahyýa galasy ylalaşyk, sowgat-serpaý bilen, Bekşähri şäheri salgyt tölemek ýoly bilen boýun boldy. Müsürde türkileriň döwleti dargady. Barkugyň tagta çykmagy bilen Çerkesleriň döwleti döredi. Teýmir Esferaýyny basyp aldy.

Ýedi ýüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Demirdaş paşa tarapyndan Monastr, Berliýe Eştir we Kazy ili basylyp alyndy. Ahmet Jelaýyry dogany (agasy) Soltan Hüseyine garşy baş göterdi. Soňra ol ikinji dogany Şyh Aly bilen Nahçywanda bolan söweşde ýeňildi. Soňra ýene-de ondan üstün çykdy. Teýmir ýene-de Horasana we Mazendarana dolandy. Kahkarsa galasy bina edilip başlady.

Ýedi ýüz segsen bäşinji ýyl

Bu ýylda Teýmir Körekenliniň basyp almagy bilen Horasanda Gurly, ýagny Keret şalary döwleti ýykyldy. Ahmet Jelaýyry Bagdady basyp aldy. Teýmir gaçanlaryň ählisini ýer astyna depin edenden soň, Sistany we Gandahary gylyç zarby bilen basyp aldy. Seýit Aly ibn Şahap Hemedany dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz segsen altynjy ýyl

Bu ýylda Balaban beg tarapyndan ylalaşyk ýoly bilen Sofýa basylyp alyndy. Damgan söweşinde Emir Weli Teýmirden ýeňildi. Jürjan ikilenç basylyp alyndy. Şaşujag Muzaffary, Allama Şyh Ekmeleddin Muhammet ibn Mahmyt Hanapy we şerhçi Şemseddin Muhammet Ýusup Kermany dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda Ketde söweşinde Soltan Myradyň ogly Sawçy kakasyndan ýeňildi we tussag edildi. Soltanyýa galasy Teýmiriň ýardamy bilen basylyp alyndy. Teýmir demdynç almak üçin, Samarkantda Bakjasaraýda düşledi. Hint şalaryndan Firuzşa dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda Konýa söweşinde Garamanly hökümdar Aly beg Soltan Myratdan ýeňildi. Sebzewarda serbedarlar döwleti agdaryldy. Emir Teýmir Togtamyş hanyň şerini dep etmek üçin, Yraga we Azerbaýjana tarap üç ýyllyk ýörişe ugrady. Ol Gürjüstany eýeledi. Şemseddin Muhammet ibn Ýusup Konýawy dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Läle Şahyn Bosnýa söweşinde ýeňildi. Togtamyş Miranşa bilen bolan söweşde ýeňildi. Baýezit, Oýnak we Arzyrum galalary Teýmire tabyn boldy. Wanyň ilaty topalaň edendikleri üçin, tutuşlaýyn gyrgyna berildi we galalary weýran edildi. Teýmir Yspyhandan Samarkanda dolandy. Karylardan Ibn Aşaýyr Muhammet dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz togsanynjy ýyl

Bu ýylda Prawady, Tarnuý we Şumeni galalary Aly paşa tarapyndan basylyp alyndy. Pereňliler Jerbe adasyny (bogazyny) eýelediler. Teýmir başinji gezek Horezme ýöriş etdi hem-de galany weýran edenden soň, Horezmiň we Samarkandyň ilatyny gyrgyna berdi. Müsür ulamalaryndan Burhan ibn Jemaga dünýäden ötdi.

ÝeDI ÝÜZ TOGSANYNJY – SEKIZ ÝÜZÜNJI ÝYLLAR

Ýedi ýüz togsan birinji ýyl

Bu ýylda kakasy gazaply Güneş Owa söweşinde şehit bolandan soň, Ýyldyrym han tagta çykdy we kapyrlary ýeňdi. Teýmir Mongolystana gitdi. Istehr söweşinde Zeýnelabidin Şamansurdan ýeňildi. Hoja Hafyz Şirazy Hoja Bahaweddin Muhammet Nagyşbendi we beýik şyh Zeýneddin Abu Bekr Tabýary dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz togsan ikinji ýyl

Bu ýylda Kartowa Demirdaş paşa tarapyndan eýelendi. Edernede Juma metjidi bina edildi we aryk akdyryldy. Ýyldyrym Saruhan we Menteşe şäherlerini eýeledi. Fahreddin Teýmiriň emirleri bilen bolan söweşde ýeňlip gaçdy. Allama Sagdeddin Mesgut Taftazany Saragtda, Şemseddin Sarhady we Töwrizde Kemal Hojandy dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz togsan üçünji ýyl

Garamanlylar Ýyldyrym han Enguryýa eýe bolandan soň, Akçaý söweşinde ondan ýeňildi we Demirdaş paşa tarapyndan tutuldy. Ýyldyrym han Ymlak ülkesine gitdi. Togtamyş Gunduzda Teýmir bilen bolan gazaply söweşde ýeňildi hem-de Deştiň ilaty pytrady.

Ýedi ýüz togsan dördünji ýyl

Bu ýylda Kazy Burhaneddin ýeňlip gaçandan soň, Ýyldyrym han Siwasy eýeledi. Mazendaranyň Kawamyýaly seýitleri Teýmir zerarly Mahana¹ galasynda betbagtlyga uçradylar. Teýmir Eýrana tarap baş ýyllyk ýörişe ugrady. Karylardan Ibn Rejep Hanbaly we şapygylaryň beýik şyhy Bedreddin Muhammet Zerkeş dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz togsan başinji ýyl

---

¹ Мазендеранда бир гала.

Bu ýylda Ispendiýar Teýmiriň ýanyna gaçyp gaýtdy. Ýyldyrym han şikaýat edenlerinden soň hem ähli işlerden, wezipelere bellemekden, kazylaryň ýörelgelerinden gapyl galdy. Şamansur Muzaffary Şirazda Teýmir Körekenli bilen bolan söweşde öldürildi. Ahmet Jelaýyry Müsüre gaçdy. Teýmir Bagdady eýeledi. Tilmisanda Abdylwelet neberesi döwleti ýykyldy. Alaýeddin Ahmet Saýramy dünýäden ötdi.

Ýedi ýüz togsan altynjy ýyl

Bu ýyldy Ýyldyrym han tarapyndan Selanik we Ýañşäher eýelendi. Parsda Muzaffarlar döwleti we Şirwanyýa döwleti syndy. Teýmir Ruha we Tekrit şäherlerini weýran edip, Jeziräni we Diýarbekri eýeledi hem-de talaňa berdi. Onuň ogly Omar Şyh Şirazda öldürildi.

Ýedi ýüz togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda Alaja Hysar ugrunda bolan söweşde kapyrlar Ýyldyrym handan ýeňildiler. Bursada uly Juma metjidi guruldy. Juma metjidinde Emir Buharynyň wagyz-ündewi bilen patyşa toba etdi. Şile galasy eýelendi. Stambulda gabawdan we hüjüm edilenden soň mähelle metjidi guruldy. Deştde bolan söweşde Togtamyş Teýmirden ýeňildi.

Ýedi ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Mura we Terhala ölkeleri eýelendi. Medinäniň häkimi Jemmaz Haşymy «Mukaddes hüjräni» (?) talady we alawylardan gaçyp sypdy. Togtamyş han Idkur söweşinde öldürildi. Soňra Teýmir Çerkes we Rus ölkelerini talady.

Ýedi ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Esniýe şäheri basylyp alyndy we onuň emiri Bagdat söweşinde Ahmet Jalaýyrydan ýeňildi. Ol Yrak we Azerbaýjan ölkelerine häkim boldy. Teýmir Şahruh Mürzäni Horasana häkim belledi we özi Samarkanda dolandy. Burhan ibn Ferhun Mäliki dünýäden ötdi.

Sekiz ýüzünji ýyl

Bu ýylda Anadolynyň ençeme galalary eýelendi. Teýmir Syýahpuşan ýolundan Hindistana tarap gitdi. «Kudury» atly kitaba şerh ýazan Ymam Abu Bekr Heddady we «Wykaýa» atly kitaba şerh ýazan Alaýeddin Aly Eswet dünýäden ötdi.

HIJRI ÝYL HASABYNYŇ DOKUZYNJY ÝÜZ ÝYLLYGynyň BIRINJI ÝaRYMYNDA BOLUP GEÇEN WAKALARYŇ JEDWELI

SEKIZ ÝÜZÜNJI – SEKIZ ÝÜZ ONUNJY ÝYLLAR

Sekiz ýüz birinji ýyl

Bu ýylda Hint patyşasy Mahmyt ibn Ulug han Deli ugrundaky bolan söweşde Teýmir Körekenliden ýeňildi. Hint we Sint Teýmire tabyn boldy. Samarkantda Juma metjidi guruldy. Müsürde Barkuk dünýäden ötenden soň, Nasyr Fereç patyşa boldy. Kazy Burhaneddin Ahmet Siwasly dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz ikinji ýyl

Bu ýylda Teýmir özüniň ýedi ýyllyk ýörişine ugrady. Ol Gürjüstany talaň we gyrgynçylyk bilen eýeledi. Metjidi Harem (Käbe öýi) ýandy. Abul Farys Hafsa Magrypda Tarablusy eýeledi. Beni Ammar döwleti dargady.

Teýmirden gaçanlaryň arasyndan Ahmet Jelaýyry bilen Gara Ýusup Baýyndyry Ýyldyrym hana penalandylar we patyşanyň Ajerbaýjana hereket etmegine sebäp boldular. Teýmir Tohartynyň şikaýat etmegi bilen Ruma garşy hereket etdi.

Sekiz ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda Siwas şäheri Teýmir tarapyndan weýran edildi. Şondan soň ol Halaba we Şama tarap ýöriş etdi. Teýmirliler Mardis galasyny gabadylar. Bu ýylda şapygylaryň meşhur kişilerinden Ibn Mulakkap Şamda hanbalylardan Taky ibn Mufallah we tefsirçi Şyh Şahabeddin Siwasly dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz dördünji ýyl

Bu ýylda Teýmir bilen bolan gazaply söweşde Osmanly goşuny derbi-dagyn edildi we Gurban aýynyň dokuzyna Baýezit han Teýmir tarapyndan ýesir alyndy. Teýmir bu ýylda Kutadyýada gyşlady. Çerkes emirleriniň arasynda dawa-jenjeller

tutaşdy. Abu Farys Hafsanyň basyp almagy netijesinde Beskere şalaryndan Beni Mezni döwleti dargady. Syrajeddin Omar ibn Mulakkan dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz başınjy ýyl

Bu ýylda Teýmir Izmir galasyny pereňlileriň elinden basyp aldy hem-de gündogara tarap yzyna dolandy. Soltanlykda şärikleriň köplügi sebäpli, Osmanly döwleti çagşap başlady. Isa Halaby söweşde dogany Musa tarapyndan öldürildi. Akşäherde Ýyldyrym han we Müsüriň müftüsi Ymam Syrajeddin Omar Mulakyny dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz altynjy ýyl

Bu ýylda Teýmir bilen bolan söweşde Halap Eskeri ýeňlip gaçdy. Teýmir Gürjüstany eýeledi. Soňra teýmirliler Bagdady basyp aldylar. Bu ýylda karylardan Zeýneddin Abdurahym Yraky we «Haýatyl haýwan» atly kitabyň eýesi Kemaleddin Muhammet Debiri dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz ýedinji ýyl

Bu ýylda Emir Süleýman Anadolyny basyp aldy. Halyl ibn Miranşa patyşa boldy. Bu ýylda şapygylaryň beýik alymy, «Enwar» kitabyň eýesi Jemaleddin Ýusup Erdebili we Teýmir Otrar şäherinde körekenli şazadalaryň toýlaryny tutanlaryndan soň dünýäden ötdüler.

Sekiz ýüz sekizinji ýyl

Bu ýylda Musa Halaby Sinopdan Ederne tarapa gitdi. Gandaharyň hökümdary Pirmuhammet gazaply söweşde Halyl Soltandan ýeňildi. Halyl soltanyň serdary Alladat Emir Hüseyin bilen bolan söweşde ýeňildi. Nasyr Ferruhyň ýok wagty Mansur Abdyleziz Müsürde soltan boldy. Tahyr ibn Hasan ibn Habyp we beýik taryhçy Kazy ibn Haldun Mäliki dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Garamälik Osmanyň Diýarbakri eýelemegi bilen Baýyndyrlar, ýagny Garagoýunlylar döwleti döredi. Şamyň naýyby Gara Ilek bilen bolan söweşde

ýeňildi. Artyklyklardan Mälik Tahyr Isa öldürildi. Emir Süleýman Rum ili ülkelerini eýeledi. Musa Aflak diýaryna ugrady. Pirmuhammet Şadman galasy ugrundaky söweşde Halyl Soltandan ýeňildi.

Sekiz ýüz onunjy ýyl

Bu ýylda Soltan Halyl Termiz şäherini rejeledi. Miranşa Gara Ýusup tarapyndan öldürildi. Gara Ýusup Azerbaýjany eýeledi. Bu ýylda Müsüriň belli taryhçysy Sarymeddin dünýäden ötdi.

SEKIZ ÝÜZ ONUNJY – SEKIZ ÝÜZ ÝIGRIMINJI ÝYLLAR

Sekiz ýüz on birinji ýyl

Bu ýylda Mardinde Artyklylar döwleti syndy. Horasanyň hökümdary Şahruh Mawerannahry eýeledi.

Sekiz ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda Soltan Alynýň ölmegi bilen Jürjanda Togademir döwleti dargady. Isgender ibn Omar Şyh kakasyny öldürenenden soň, Parsy basyp aldy. Hudazat Halyl Soltana garşy topalaň turuzdy we öldürildi. Bu ýylda Şahruhyň hökümi bilen Ulugbeg Mawerannahra häkim bellenildi. Halyl Soltan Horasana gitdi.

Sekiz ýüz on üçünji ýyl

Bu ýylda Ahmet Jelaýyry Gara Ýusup tarapyndan öldürildi. Onuň ölümi bilen Ilhany döwleti dargady. Emirleriň özara dawa-jenjeleri sebäpli, Pars ülkeleri haraba döndi. Ederne ýolunda Emir Süleýman öldürildi. Onuň dogany Musa Aly Rum ilini basyp aldy. Bu ýylda Rüstem ibn Omar Şyh Isgenderden Şahruhyň ýanyna gaçyp geldi. Samarkantda Ulug begiň hökümi bilen obsarwatoriýa guruldy.

Sekiz ýüz on dördünji ýyl

Bu ýylda Soltan Rum ili tarapa geçdi. Halyl Soltan Reýde wepat boldy.

Sekiz ýüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda Kutb Mekginiň habar bermegine görä, bir düe Mukaddes öýi – Kābāni togap edipdir (aýlanypdyr) we ölüpdür. Fas şäheriniň barabarynda Osman Merininiň gatnaşmagynda Mansura şäheriniň düýbi tutuldy. Müsürde Müeýýit Şyh patyşa boldy. Şahyrlardan Ahmedî we hint şalaryndan Bengalanyň hökümdary Agzalyşa dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz on altynjy ýyl

Bu ýylda Sofýa söweşinde Musa Halaby ýeňildi we ol öldürilenden soň, Soltan Muhammet doly garaşsyz boldy. Bursanyň häkimi Hajy Öwez paşa Ibn Garaman bilen bolan söweşde ýeňildi we Bursa weýran edildi. Isgender ibn Omar Şyh Şahruh bilen bolan söweşde ýeňildi we ýesir tutuldy. Allama Seyit Şerip Jürjany dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz on ýedinji ýyl

Bu ýylda Soltan Muhammet Garaman diýaryny basyp aldy. Gara Ýusup Şahruh bilen gazaply çaknyşandan soň, onuň bilen ýaraşyk baglaşdy. «Kamus» atly kitabyň eýesi Allama Mejdeddin Muhammet Firuzabady Ýemende dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz on sekizinji ýyl

Bu ýylda Garamanlylar Baýezit paşa bilen bolan söweşde ýeňildiler we Garaman hökümdary ýesir düşdi. Pars ugrunda bolan söweşde Baýgara Şahruhdan ýeňildi. Müsüriň patyşasy Müeýýit Şyhyň hökümi bilen hutbaçylar patyşalary ýatlanlarynda, münberden bir basgançak aşak düşmeli edildiler.

Sekiz ýüz on dokuzynjy ýyl

Bu ýylda ýer ýüzüniň köp bölegine elhenç gyrgyn keseli ýaýrady. Soltan Muhammet Aflaka tarap sapar etdi we onuň hökümi bilen Bozgök binasynyň düýbi

tutuldy. Aflak galasy boýun egdi. Baýgara Diýarbekrde Şahruh bilen bolan söweşde ýene-de ýeňildi we ýesir düşdi. Yzzeddin ibn Jemag dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz ýigriminji ýyl

Bu ýylda Ymam Aýn Beni Resul hökümdary Mälik Nazyr Ahmet bilen bolan söweşde ýeňildi. Soltan Muhammediň hökümi bilen Ederne köşgüniň düýbi tutuldy. Soltan Şahruh Kermany basyp aldy. Bu ýylda karylardan Abu Zarga Ahmet ibn Abdyrahym Yragy we «Şirazyýa» atly kitabyň eýesi Hafyzeddin Muhammet ibn Muhammet Gerdizi dünýäden ötdi.

SEKIZ ÝÜZ ÝIGRIMINJI – SEKIZ ÝÜZ OTUZYNJY ÝYLLAR

Sekiz ýüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda Soltan Muhammediň hökümi bilen Ýaşyl Ymarat Juma Metjidi bina edildi. Soltan Halyl kakasy Şyh Ybraýym ölenden soň, Şirwanda patyşa boldy. Abulapbas Ahmet Nagyşbendi we Rum şyhларыna eýeriji Kutbeddin Muhammet dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Soltan Muhammet Amasyýada düşledi we Samsun, Çäbin we Eskel galalaryny doly gysymyna gysdy. Herke we Kekiwize galasy eýelendi. Azerbaýjanyň hökümdary Gara Ýusup hem-de Nagyşbendi ugrunyň uly pirlerinden Hoja Muhammet Parsa Nurly Medinede dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Kazy Semawyna we onuň ýaranlaryndan Börüklije Mustapa topalaň turuzdy. Börüklije Garaburunda bolan gazaply söweşde Soltan Myrat bilen Baýezit paşadan ýeňildi. Şyh Bedreddin Sirunada ulamalaryň pitwa bermegi bilen öldürildi. Isgender Ibn Gara Ýusup Şahruh bilen bolan jeňde ýeňildi.

Sekiz yüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda Soltan Myrat II kakasy Soltan Muhammet Edernede ölenden soň, soltanlyk tagtyna mündi. Soltan Şahruh Töwrizi basyp aldy. Ulug begiň hökümi bilen Samarkantda uly metjidiň düýbi tutuldy. Ýyldyzşynas (astronom) Gyýaseddin Jemşit Rassat we Müsüriň patyşasy Müeýýit Şyh dünýäden ötdi. Onuň ýerine Tatar patyşa boldy.

Sekiz yüz ýigrimi başınji ýyl

Bu ýylda Antakyýa gabawa alnanda, Garaman şalaryndan Nasyr Muhammet öldürildi. Selanik sebitlerinde Düzmeje Mustapa toplaň turuzdy. Ederne söweşinde Baýezit paşa ýeňildi we öldürildi. Müsürde Mälik Eşrep Barsbaý patyşa boldy.

Sekiz yüz ýigrimi altynjy ýyl

Bu ýylda Ulubat arygynda Düzmejäniň yzyna eýerýän ýaranlary perişanlyga düşdüler hem-de onuň özi öldürildi. Bu ýylda patyşanyň Mustapa Çelebi atly inisi Yznykda baş göterýär we Soltan Myrat tarapyndan öldürilýär. Isgender Şahruh bilen bolan söweşde ýene-de ýeňilýär we Töwriz Şahruhyň hökümi bilen weýran edilýär.

Sekiz yüz ýigrimi ýedinji ýyl

Bu ýylda Firuz beg topalaň turzup, Aflak diýaryny basyp aldy. Kermanyň beýik şyhларыndan Seýit Nygmatylla Weli dünýäden ötdi.

Sekiz yüz ýigrimi sekizinji ýyl

Bu ýylda Ispendiýaryň gyzynyň durmuş toýy üçin, şalyk toý tutuldy. Grammatikaçylardan Bedreddin Muhammet Demamyny dünýäden ötdi.

Sekiz yüz ýigrimi dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Soltan Myrat Mentese Aýdyň Saruhan we Hamyt Ili ülkelerini doly gysymyna gysdy. Ibn Izmir Akhysar ugrunda bolan söweşde Ýagşy begden ýeňildi we gala doly eýelenilenden soň öldürildi. Gilan şalaryndan Azakyýa, Şyh

Takyýeddin Hysny we Hyrat Kazysy ady bilen meşhur bolan Syraýeddin Omar ibn Aly dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Rum iliniň hökümdary Senan paşa tarapyndan Alaja Hysar galasy eýelendi. Muhammet ibn Garaman Antakyýa galasynyň üstüne çozdy we gabaw wagtynda öldürildi. Bu ýylda Şahruh birnäçe duşmany tarapyndan Hyrat metjidinde ýaralandy.

SEKIZ ÝÜZ OTUZYNJY – SEKIZ ÝÜZ KYRKYNJY ÝYLLAR

Sekiz ýüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda Gögerjilik galasy eýelendi. Çerkesleriň binasy (medresesi) guruldy. Şerhçi Şemseddin Muhammet Bermady dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz otuz ikinji ýyl

Bu ýylda Soltan Myrat II tarapyndan Selänik galasy basylyp alyndy. Mekgäniň taryhçysy Şyh Takyýeddin Muhammet Fasy dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz otuz üçünji ýyl

Bu ýylda Soltan Muhammet Fatyh dünýä indi. Meşhur kary Ymam Şemseddin Muhammet Jezeri Şirazda, Emir soltan ady bilen meşhur bolan Şemseddin Seýitmuhammet Gazy Bursada we «Nasaýyh» atly kitaba şerh ýazan Gara Ýakup Garamany dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz otuz dördünji ýyl

Bu ýylda Gün dolulygyna tutuldy we yzly-yzyna aýylganç açlyk boldy. Isgender ibn Gara Ýusup Şahruhyň goşunbaşysy Gara Bilek bilen bolan söweşde doly ýeňildi. Rumuň beýik alymlaryndan Allama Şemseddin Muhammet Kannady we Gündogar taryhçysy Hapyz Ebru dünýäden ötdi.

Sekiz yüz otuz bäşinji ýyl

Bu ýylda Senan paşa Ownut ülkelerini talaň we gyrgyn bilen basyp aldy. Hoja Aulwepa Horezmi dünýäden ötdi.

Sekiz yüz otuz altynjy ýyl

Bu ýylda Alybeg ibn Ornus Enkerus söweşinde ýeňildi. Kapyrlar Gögerjilik galasyna çozdular. Ibn Garaman topalaň turuzdy.

Sekiz yüz otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda Gögerjilik galasyny gabaýan Enkerusly kapyrlar Senan paşadan ýeňildiler. Haýatyla patyşasy Baýyngara ibn Şahruh, Gilan şalaryndan Kärkiýa Muhammet, Şyh Abu Bekr Hoja Hamowy, Şerefeddin Ysmaýyl ibn Mukry Ýemeni, Tunysyň hökümdary Abu Farys Abdyleziz Hafsy we Jam diýen ýerde Seýit Kasym Enwar dünýäden ötdi.

Sekiz yüz otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda Soltan Myrat Garaman ülkelerine çozdy hem-de ýaraşyk şertnamasy düzüldi. Parsyň hökümdary Ybraýym ibn Şahruh we meşhur şyhlerden Şyh Zeýneddin Abu Bekr Tuny dünýäden ötdi.

Sekiz yüz otuz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Horezmde Şaýbeki (Şeýbany) döwleti döredi. Gara Bilek Arzyrumda Isgender ibn Gara Ýusup bilen bolan söweşde ýeňildi. Gara Bilek Osman Baýyndyry tarapyndan öldürildi.

Sekiz yüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylda Isgender ibn Gara Ýusup Töwrizde Sopular mähellesinde inisi Jahanşadan ýeňildi hem-de ol Alanjyk galasyna gitdi. «Usula» atly kitabyň eýesi Alaýeddin Rummy we Hoja Azudalla Buhary dünýäden ötdi.

SEKIZ ÝÜZ KYRKYNJY – SEKIZ ÝÜZ ELLINJI ÝYLLAR

Sekiz ýüz kyrk birinji ýyl

Bu ýylda Tabarystanda Alawylar döwleti syndy. Aly ibn Urnus Enkerus ülkesine çozdy we talady. Isgender öz ogly Kubat tarapyndan Alanjykda öldürildi. Müsüriň patyşasy Mälik Eşrep Barsbaý, Halap alymlaryndan Sabt ibn Ajamy we Alaýeddin Aly Buhary dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Edernede Juma metjidiniň düýbi tutuldy. Soltan Myrat Gazy Belgrada sapar etdi. Ol yza dolanan pursatynda Nowaberde galasyny eýeledi. Ernut ülkesiniň häkimi Emir Isgender söweşde ýeňildi we Isabeg gazaply söweşdi. Mäliki alymlaryndan Şemseddin Muhammet Besaty dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda Mugaryba Ýemeniň hökümdary Eşrep Ysmaýyldan Bumergun söweşinde ýeňildi. Soltan Myrat Enkerusa tarap ugrady we Melik Lazdan Selindere ülkesini basyp aldy. Neşriniň rowaýat etmegine görä, Mura ülkeleri şu ýylda basylyp alnypdyr. Şu ýylda Fatyhyň sünnet toýy boldy.

Sekiz ýüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda Edernede Atyk metjidi gurlup gutaryldy. Aflak söweşinde Mezit beg we Tola Şahyn ýeňildi. Miranşa Gürjüstany basyp aldy.

Sekiz ýüz kyrk başinji ýyl

Bu ýylda Şerip Bereket Jidde söweşinde Şerip Alydan ýeňildi. Melik Eşrep Ýemene goşun çekdi, sap düzdi. Apbasly halypalardan Mugtazyt Dawut Müsürde we taryhçy Şyh Takyýeddin Ahmet Tagryry dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda Soltan Myrat Garaman ülkesine ugrady. Şunluk bilen Garamanlylaryň topalaň edendigi üçin, Osmanlylar yslam şäherlerini, ülkelerini weýran etmäge we talamaga başladylar. Niş we Alajahysar kapyrlaryň çozmagy bilen weýran boldy. Musulman emirleri Niş söweşinde ýeňildiler we ýaraşyk şertnamasy baglaşyldy.

Sekiz ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Soltan Muhammet Fatyh kakasy ylalaşandan soň, tagta çykdy. Kapyrlar bu ülkede yslam tohumyny guratmak üçin, uly topar düzdüler. «Mesar» atly kitaba şerh ýazan Şerefeddin ibn Kemal Kyrymy dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda Soltan Myrat II kapyrlar bilen uruşmak üçin, ogluny tagtdan çetleşdirip, Edernede tagta çykdy. Ol Edernede uly jyhat etdi. Duşmanlar Enkerusa gaçdylar. Musulmanlar gowşandan soň, ýene-de kapyrlar toparyny pytratdy. Diýarbekrde Jahangir Baýyndyrynyň patyşalygy agdaryldy.

Sekiz ýüz kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Ýemende Emir Jeýaş bilen Mugarybanyň arasynda täsin waka bolup geçdi. Emir Jeýaş ýeňildi.

Sekiz ýüz ellinji ýyl

Bu ýylda Soltan Myrat Arnut we Mura ülkelerine sapar etdi. Köp rowaýatlarda getirilişine görä, Körpehysar galasy basylyp alyndy. Bursada Myradyýa atly Juma metjidiniň binasy gurlup gutaryldy. Şahruh soltan Reýde wepat boldy. Horasanda onuň agtygy Baýyngaranyň ogly Alaýeddöwle patyşalyk etdi.

HIJRI ÝYLYNYŇ DOKUZ ÝÜZ ÝYLLYGynyň IKINJI ÝaRYMYNDA ÝÜZE ÇYKAN WAKALARYŇ JEDWELI

SEKIZ ÝÜZ ELLINJI – SEKIZ ÝÜZ ALTMYŞYNJY ÝYLLAR

Sekiz ýüz elli birinji ýyl

Bu ýylda Soltan Baýezit II dünýä indi. Soltan Myrat Onut ülkelerine sapar etdi. Akhysar we Warta galalaryny eýeledi. Kapyrlar söweşmek üçin goşun toplamaga girişdiler. Gilan şalaryndan Nazyr Kiýa, Şam ulamalaryndan Kaz Abu Bekr ibn Şehbe we Talyp şahyr dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz elli ikinji ýyl

Bu ýylda Soltan Myrat Kösobada uly gazawat etdi. Kapyrlaryň korollary derbi-dagyn edildi. Lehiň (Polşanyň) pany (şasy), Alamanyň (Germaniýanyň) hökümdary, Çehiň koroly öldürildi. Ulug beg Horasany Alaýeddöwläniň elinden aldy we ony öz ogly Abdyllytapa bölüp berdi. Karylaryň gaşy (möhri) Şahabeddin Ahmet ibn Hajr, Kannady Nişapury, Mustapa paşa we Baýjeser dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz elli üçünji ýyl

Bu ýylda Abdyllytyp dogany Abdyleziziň tagt mirasdüşeri edilendigi üçin, kakasy Ulug bege garşy baş göterdi. Ulug beg söweşden soň, oglunyň biwepalygy bilen Samarkantda Apbas Çingizi tarapyndan şehit edildi. Babyr Jam söweşinde Muhammet Mürzedden ýeňildi. «Fetawy» atly kitabyňyň eýesi Burhan Kerki dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz elli dördünji ýyl

Bu ýylda Mir Abdylla Abu Sagyt bilen bolan söweşde ýeňildi. Abu Sagyt Abdyllytyp ibn Ulug beg öldürilenden soň, döwlet emeldarlarynyň goldamagy bilen Samarkanda ýöriş etdi. Babyr Mürze ýene-de Muhammet Mürzedden ýeňildi. Jahan şa ibn Gara Ýusup Diýarbekri eýeledi. Edebiýatçy Ahmet ibn Arapşa dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz elli bäşinji ýyl

Bu ýylda Medinede Beni Haşym döwleti çagşady. Müsürde aýylganç açlyk peýda boldy. Fatyh kakasy Soltan Myrat han dünýäden ötenden soň, ikinji gezek tagta çykdy. Garamanlylar bilen ýaraşyk şertnamasy baglaşyldy. Muhammet Mürze Esferaýynda Babyr bilen bolan söweşde ýesir tutuldy. Ymam Bedreddin Mahmyt Aýny dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz elli altynjy ýyl

Bu ýylda Soltan Muhammet Stambuly basyp almak üçin taýýarlyk görüp başlady. Rum ili galasynyň binasynyň we Ederne de täze köşgüň düýbi tutuldy. Jahanşa Yraga çozup girdi. Zeýneddin Hafy halypalaryndan Şyh Abdyllyatyp Makdysy dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz elli ýedinji ýyl

Bu ýylda Dört tirkeşiğiň birinji aýynyň ortalaryna elli bir günlük gabawdan we söweşden soň, Kustantanyýa basylyp alyndy. Galata sebitleri ylalaşyk bilen eýelendi. Jahanşa Ysphyany eýeledi. Pars şahyrlaryndan Emir Şahy we Müsüriň patyşasy Zahyr Çokmak dünýäden ötdi we Ynal patyşa boldy.

Sekiz ýüz elli sekizinji ýyl

Bu ýylda Ýemende Beni Resul döwleti ýykyldy we Beni Tahyr döwleti döredi. Bu ýylda hem günbatarda, hem gündogarda guýrukly ýyldyz dogdy. Abu Eýýup Ensarynyň gubury we Atyk köşgi bina edildi. Sury Hysar söweşinde Ibn Dylak ýeňildi.

Sekiz ýüz elli dokuzynjy ýyl

Bu ýylda patyşanyň özüniň gatnaşmagynda Nowabyrda galasy ikilenç Desbutyň elinden gaňrylyp alyndy. Uzak wagta çeken söweşden soň, Babyr bilen Abu Sagyt ýaraşyk baglaşdy. Jahanşa Bagdat şäherini eýeledi. Apbasly halypalardan Kaýym

Biýemrillä Müsürde we Müsür edebiýatçylaryndan Şyh Muhammet ibn Hasan Nowaýyh dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz altmyşynjy ýyl

Bu ýylda Soltan Fatyh Belgrada sapar etdi we ony ençeme wagtlap gabandan we gazaply söweşenden soň, yzyna gaýtdy. Müsürde çerkezleriň çelpat taýpasy gozgalaň turuzdy. Alymlardan Seýdi Aly Ajamy dünýäden ötdi.

SEKIZ ÝÜZ ALTMYŞYNJY – SEKIZ ÝÜZ ÝETMİŞINJI ÝYLLAR

Sekiz ýüz altmyş birinji ýyl

Bu ýylda Edernede Soltan Baýezidiň sünnet toýy boldy. Abu Sagyt Babyr Mürze wepat bolandan we Soltan Hüseyini dep edenden soň Horasany eýeledi. Hüseyin Mürze Horezmi eýeledi. Beýik hanapy alymlaryndan Ymam Kemalddin ibn Hümäm dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz altmyş ikinji ýyl

Bu ýylda Soltan Fatyh Mura ülkesine gitdi. Gürdus, Balyýa we Parwa eýelendi. Mahmyt paşa Enkerus ülkesini talamaga gitdi. Şyh Abu Ýezit Furany we Azerbaýjanyň şasy Uzyn Hasan dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz altmyş üçünji ýyl

Bu ýylda kapyrlar aman diläp we ötünç sorap, Semendere galasyny hökmürowan patyşa berdiler. Abu Sagyt bilen Jahanşa ylalaşyk baglaşdy. Soltan Halyl Şirwany bilen bolan söweşde Şyh Jüneyt öldürildi.

Sekiz ýüz altmyş dördünji ýyl

Bu ýylda Soltan Fatyh Sinop, Kura we Kastomany ülkelerini Gyzyl Ahmet arkaly doly gysymyna gysdy. Ýer ýüzüniň patyşasynyň hut özüniň gatnaşmagynda Amasyra

we Tarabzun galalary eýelendi. Müsür ulamalaryndan Şyh Jelaledin Muhammet Mähelli dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz altmyş başınjy ýyl

Bu ýylda Keýfa galasynda Beni Eýýup döwleti syndyryldy. Abu Sagyt Horezmi basyp aldy. Ondan soň onuň ogly Mahmyt Hüseýin Mürze bilen bolan söweşde ýeňildi. Horasanyň hökümdary Alaýeddöwle ibn Babyr, Şyh Abu Nasyr Parsa, Müsüriň patyşasy Eşrep Ynal dünýäden ötdi we Hoşdil patyşalyk tagtyna gadam basdy.

Sekiz ýüz altmyş altynjy ýyl

Bu ýylda Fatyh Aflak ülkesine ýöriş etdi we kapyrlar dyr-pytak boldular. Deňze gämili goşun salyndy we gabawdyr söweş bilen Medellu adasy eýelendi. Patyşa Bosnýa tarapa dolandy hem-de Bakyha we Luýha galalaryny eýeledi. Bosnýanyň koroly Musannyfakyň pitwasy bilen öldürildi. Şyh Azeri Esferaýynda dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz altmyş ýedinji ýyl

Bu ýylda pereňlileriň basyp almagy bilen Müsüriň Isgenderiýe şäheri weýran edildi. Rum patyşasyna Bosnýa we Hersing ülkeleri tabyn boldy. Stambulda Gadarga Simany binasynyň we Jamygy Şerip atly Juma metjidiniň düýbi tutuldy. Şirwanşa kakasy Halyl dünýäden ötenden soň, Şirwanda patyşa boldy.

Sekiz ýüz altmyş sekizinji ýyl

Bu ýylda Yshak Garamany patyşa tarapyndan goldaw berlen dogany Pir Ahmet bilen bolan söweşde ýeňildi. Soltan Hüseýin Horasany eýeledi we soňra Horezme dolandy. Meşhur sopy şyh Seýit Ýahýa Merwany dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz altmyş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Yshak Garamany kakasy Ybraýym dünýäden ötenden soň, Hasan Atwylyň ýardam bermegi bilen patyşa boldy. Pereň kapyrlary Mura we Gezme Hysar

galalaryna çozdular. Mahmyt Patyşa gelip ýeten dessine, kapyrlar gaçdylar. Garly ili we Lundar ülkesi eýelendi. Kapyrlar Enkerusda Baýça galasyna çozdular.

Sekiz ýüz yetmişinji ýyl

Bu ýylda Fatyh Baýça galasyny azat etmek üçin, Enkerusa ýöriş etdi. Kapyrlar beýik mertebeli (Alymukdar) weziriň hüjüm etmegi bilen ýeňlip gaçdylar. Ogullarynyň sünnet toýy üçin Abu Sagyt agyr märeke ýygnady. Parsda Beni Wattas döwleti döredi.

SEKIZ ÝÜZ ÝeTMIŞINJI – SEKIZ ÝÜZ SEGSENINJI ÝYLLAR

Sekiz ýüz yetmiş birinji ýyl

Bu ýylda Soltan Muhammediň Garamanlylaryň ülkelerini Pir Ahmediň elinden basyp almagy bilen, Garamanlydar döwleti dargady. Soltan Muhammet patyşa Hersinge tarap ýola düşdi. Bu ýylda patyşa gozgalaňçylary gazap bilen basyp ýatyrandan soň, Akjahysar we Alpsan galalarynyň düýbünü tutdy. Uzyn Hasan Azerbaýjanda patyşa boldy¹. Meşhur grammatikaçy Takyýeddin Ahmet Şemsi dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz yetmiş ikinji ýyl

Bu ýylda Soltan Muhammet hanyň hökümi bilen täze gazna jaýynyň düýbi tutuldy. Soltan Muhammet Ornutyň häkimi Isgender Anbura temmi bermek üçin ugrady. Abu Sagyt Azerbaýjany Uzyn Hasanyň elinden almak üçin, ol diýara ýörişe ugrady. Jahanşa Boş oba diýen ýerde öldürildi. Hoşgadam dünýäden ötdi we Müsürde Gaýtbaý patyşa boldy.

Sekiz ýüz yetmiş üçünji ýyl

---

¹ Асыл нусгада 862-нй йылые вакалары беян эдиленде «Узын Хасан арадан чыкды» дийлип гетирилйър ве вакалар гарышдырыляр.

Bu ýylda Fatyh gury ýerden we deňizden Agyrýüz adasyny basyp almak üçin ýörişe çykdy we ol ýerleri gabawdyr söweş bilen eýeländen soň, ýylyň ahyrynda paýtagta dolandy. Abu Sagydyň goşunlary Garabagda açlykdan gyryldy, onuň özi hem ýaranlary we degişli kişileri bilen bilelikde Uzyn Hasanyň zyndanynda Hudaýyň emri bilen dünýäden ötdi. Soltan Hüseyin Horasany eýeledi.

Sekiz yüz yetmiş dördünji ýyl

Bu ýylda Rum Muhammet paşa Warsak söweşinde ýeňildi. Azerbaýjanda we Yrakda Garagoýunly döwleti döredi.

Sekiz yüz yetmiş başınjy ýyl

Bu ýylda Müsür alymlary Ibn Faryzyň şöhraty barada dawa-jenjel turuzdylar we ikitaraplaýyn kitaplar ýazdylar. Jamygy Şerip atly Juma metjidiniň düýbi tutuldy. Horasanda Soltan Hüseyiniň hökümi bilen Mürze Ýadygär öldürildi. Müsüriň edebiýatçylaryndan Şahap Ahmet Hyjazy dünýäden ötdi.

Sekiz yüz yetmiş altynjy ýyl

Bu ýylda Gök Ahmet paşanyň tagallasy bilen Içil we Alaýyya ülkeleri patyşa tabyn edildi. Balh söweşinde Mahmyt Mürze Hüseyin Baýgaradan ýeňildi. Uzyn Hasanyň emirlerinden Ýusupja Tokata ýöriş etdi. Parsda Beni Wattas döwleti döredi¹.

Sekiz yüz yetmiş ýedinji ýyl

Bu ýylda Gün doly görnüşde tutuldy. Şerip Muhammet Hasan Tawyl Emir Haj we Kazy Beraý bilen Müsür patyşasynyň göwnüni tapdylar. Uzyn Hasanyň we Pir Ahmediniň esgerleri Gara Ili söweşinde Konýanyň hökümdary Soltan Mustapadan ýeňildiler.

Sekiz yüz yetmiş sekizinji ýyl

---

¹ Бу мағлумат 870-нiи йылда берилйўр.

Bu ýylda Rum patyşasy Baýburt ülkesinde Uzyn Hasan bilen gazaply çaknyşdy. Uzyn Hasan ogly öldürilenden soň ýeňlip gaçdy. Pitne eýeleri doly derbi-dagyn edildi. Gündogar Garahysar, Erminäk we Selefike galalary tabyn edildi.

Sekiz ýüz ýetmiş dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Mahmyt paşa öldürildi. Zuraýnyň häkiminiň jesedi Ýemende Çep galasynyň ýanyndaky Asal kölünden tapyldy. Meşhur alym Şyh Muhyýeddin Muhammet Käfiýeçi, müsürli tanymal alym Zeýneddin Kasym ibn Gutlybuga we Allama Aly Guşçy dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz segseninji ýyl

Bu ýylda Gök Ahmet paşa tarapyndan Mengur we Keffe basylap alyndy, Meňli Gereý han Osmanlylara tabyn boldy. Rum kapyrlary Baýbeg ibn Molkuç bilen bolan söweşde ýeňildiler. Süleýman paşa Gara Bogdan bilen bolan söweşde ýeňildi.

SEKIZ ÝÜZ SEGSENINJI – SEKIZ ÝÜZ TOGSANYNJY ÝYLLAR

Sekiz ýüz segsen birinji ýyl

Bu ýylda Fatyh Soltan Gara Bogdana temmi bermek üçin ýola düşdi. Ol gazaply söweşden we talaňçylykdan soň yzyna dolandy. Tabarystanda Rabuýa döwleti döredi.

Sekiz ýüz segsen ikinji ýyl

Bu ýylda Mekgede aýylganç mergi (gyrgyn) keseli ýaýrady. Fatyhyň hökümi bilen Bagtyýarlyk öýüniň – paýtagtyň töwereginde toý binasy guruldy. Aflak söweşinde Aly ibn Sijal ýeňildi. Halap ulamalaryndan Kazy Abulwelit ibn Şihne, dilçi Muhammet Gorkmaz, «Matlagus-sagdeýn» atly kitabyň eýesi Kemaleddin Abdyryzzak we Uzyn Hasan dünýäden ötdi we Uzyn Hasanyň ogly Halyl patyşa boldy.

Sekiz ýüz segsen üçünji ýyl

Bu ýylda Fatyh Isgenderiýä ugrady hem-de Dawut paşa we Süleýman paşa Buş galasyny basyp alandan soň yzyna dolandy Isgenderiýe gabawdan we çar tarapdan gysylandan soň, boýun egdi. Gilan şalaryndan Kärkiýa we Horasanyň meşhur kişilerinden Seýit Azudeddin dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz segsen dördünji ýyl

Bu ýylda Dymyşk şäheri ýangyna gaplandy. Gök Ahmet paşa Polba ülkesine ýöriş etdi. Buzja adasy boýun egdirildi. Halyl öldürilenden soň, Sotan Ýakup Baýyndyry patyşa boldy. Abu Zer Ahmet Halaby we Kutbeddin Muhammet Yznyky dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz segsen başinji ýyl

Bu ýylda Müsür goşuny Diýarbekr söweşinde Ýakup Soltandan we Katardan soň, arap emiri Seyfden ýeňildi. Wezir Mesih paşa deňizçi esgerler bilen Rudys adasyny basyp almak üçin ýöriş etdi. Ol gabawdan soň, netijesiz dolanyp geldi. Abu Bekr Mürze Firuzkuh söweşinde Hüseyin Mürzedden ýeňildi we öldürildi. Şamda Ymam Bukagy wepat boldy.

Sekiz ýüz segsen altynjy ýyl

Bu ýylda Soltan Baýezit han kakasy Maldıye diýen ýerde wepat bolandan soň, tagta çykdy. Hasr Azaw Soltan bilen bolan söweşde ýeňildi we Müsüre hem Hyjaza tarap gaçdy. Hoja Jahan wezir dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz segsen ýedinji ýyl

Bu ýylda kapyrlar toplanansoňlar, Jem Rusa we Pereňistana ýöriş etdi hem-de älem patyşasynyň hüjüminden dyr-pytrak boldy. Soltan Ýakup Gürjüstany eýeledi. Kaýsaryýada Şyh Ybraýym Tanury, Samarkantda Alaýeddin Aly Tusy we Müsür edebiýatçylaryň dan Şahap Mansury dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz segsen sekizinji ýyl

Bu ýylda Mekgä güýli sil geldi. Gün doly tutuldy. Garaman soltany Soltan Abdylla ibn Baýezit dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz segsen dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Soltan Baýezit deňizden we gury ýerden Gara Bogdanyň ýurduna tarap hereket etdi we Kelli hem-de Efkermany eýeläp, yzyna dolandy. Edernede hormatly Juma metjidiniň we Stambulda Dawut paşa Juma metjidiniň düýbi tutuldy.

Sekiz ýüz togsanynjy ýyl

Bu ýylda Rum iliniň hökümdary Aly paşa Bogdanyň ýurduna ýöriş etdi we ony talap weýran etdi. Mälik Eşrep Gaýtbaýyň buýrugy bilen Medinäniň haremy (Mukaddes Metjidi) täzedan rejelendi. Ümmi Welet ady bilen meşhur bolan Husameddin we Halap ulamalaryndan Abulfazl Muhammet ibn Şihne dünýäden ötdi.

SEKIZ ÝÜZ TOGSANYNJY – DOKUZ ÝÜZÜNJI ÝYLLAR

Sekiz ýüz togsan birinji ýyl

Bu ýylda çerkesler bilen osmanlylaryň arasynda dawa-jenjel we pitneler gopdy. Alaýeddöwle çerkesler bilen bolan söweşde ýeňlip gaçdy. Mekgäniň tanymal kişilerinden Burhan ibn Zahyra we Rum ulamalaryndan Ýakup patyşa dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz togsan ikinji ikinji ýyl

Bu ýylda Hyjazda aýylganç gyrgyn (mergi) keseli ýaýrady. Osmanlylaryň goşun serdary Ahmet paşa ibn Hersek çerkesler bilen bolan söweşde ýeňlip, ýesir düşdi we çerkezler ýeňiş gazandy. Kemaleddin Reýis Beni Ahmar ýürege täsir ediji kasyda bilen kömek sorandan soň, deňizçi esgerler (flot) bilen Ispaniýany talamaga ýöriş etdi. Bu ýyl Uzyn Hasanyň gyzyndan bolan Ysmaýyl ibn Haýdar dünýäden ötdi. Dere Omar Röwşeni dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz togsan üçünji ýyl

Bu ýylda osmanlylaryň patyşasy Aly paşa Tarsusda çerkesler bilen bolan uruşda ýeňildi we Garagöz paşa öldürildi. Şirwan söweşinde Şir Haýdaryň goşuny ýeňildi we özi öldürildi. Bu ýylda Molla Kōrany, Rumuň beýik alymy Allama Hojizada we Ymam Zeýneddin Abdyrahman ibn Aýny dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz togsan dördünji ýyl

Bu ýylda Ederne şäherinde güýçli ýangyn boldy. Alaýeddöwle osmanlylara tabynlykdan ýüz öwürdi. Şamly takwa Kutbeddin Muhammet Haýsary dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz togsan başinji ýyl

Bu ýylda Rumda taýpalar patyşalary derbi-dagyn edildi. Kustantanyýanyň dārihanasyna ýyldyrym degip, güýçli partlaýyş boldy. Çerkesler we Alaýeddöwle Kaýsaryýýa we Hekylyýa galalaryna çozuş etdiler. Göterim Baýezit we Şyh Abdylly Ilāhi dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz togsan altynjy ýyl

Bu ýylda Tunysyň hökümdary Soltan Osman Hafsy Osmanlylar bilen çerkesleriň arasynda ylalaşyk gazandyrmak üçin araçy boldy we ikitaraplaýyn ilçiler geldiler. Lehiň (Polşanyň) koroly Enkerusyň üstüne çozuş etdi we ol söweşde ýesir alyndy. Stambulda Şyh ibn Wepa, Hoja Ubeýdylla Samarkandy we Soltan Ýakup dünýäden ötdi. Baýynkar patyşa boldy we Ysmaýyl ibn Haýdar onuň hökümi bilen Istehr zyndanyndan halas boldy.

Sekiz ýüz togsan ýedinji ýyl

Bu ýylda soltan Baýezit Arnut diýaryna ýöriş etdi hem-de Depedilen we beýleki galalary eýeläp, yzyna dolandy. Baýyndyrly han-begler öz aralarynda uruşdyr söweşe girişip, ganda-pyçak boldular we Sopy Haly, beýik şyhlerden Sagdeddin Kaşgary we Mir Sadreddin Muhammet Şirazy dagylar öldürildiler.

Sekiz ýüz togsan sekizinji ýyl

Bu ýylda Enkerusyň kapyrlary gazaply Garaýuwa söweşinde Bosnýanyň hökümdary (häkimi) Ýakup paşadan ýeňildiler hem-de Enkerusyň serdary Wartahyl Pap ýesir düşdi. Dawut paşa patyşanyň namasyny alyp, Müsüre gitdi. Möwlana Samy we Nureddin Abdyrahman Jamy dünýäden ötdi.

Sekiz ýüz togsan dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Magrypda Beni Merin döwleti dargady. Parsda ýaşayan ýehudylar gozgalaň turuzdylar. Baýynnar Genjede Rüstem Mürze bilen bolan söweşde öldürildi. Fergananyň hökümdary Omar Şyh şeýle-de Mürze Ahmet ibn Abu Sagyt dünýäden ötdi we onuň dogany Mahmyt patyşa boldy.

Dokuz ýüzünjy ýyl

Bu ýylda Hatypzadanyň şugullamagy (biwepalygy) bilen Rum ulamalaryndan Möwlana Lutpy, Samarkandyň patyşasy Mürze Mahmyt, şamly alymlardan Şyh Burhaneddin Ybraýym Täji hem-de Rim papasyndan dürli sütemlerdir jebirleri çekenden soň, Jem zäher berlip öldürildi.

HIJRI ÝYL HASABYNYŇ ONUNJY ÝÜZÝLLYGynyň BIRINJI ÝaRYMYNYŇ WAKALARYNYŇ JEDWELI

DOKUZ ÝÜZÜNJI – DOKUZ ÝÜZ ONUNJY ÝYLLAR

Dokuz ýüz birinji ýyl

Bu ýylda suwlar joşup başlady. Rum ülkeleriniň köpüsinde üç ýyla çeken gyrgyn (mergi) keseli we gahatçylyk peýda boldy. Bu ýylda Möwłana Kasym Yzary, Emir Döwletşa, Molla Kestil, Aly Araby, Müsürde Eşrep Kansu we Eşrep Gaýtbaý dünýäden ötdi. Nasyr Muhammet patyşa boldy.

Dokuz ýüz ikinji ýyl

Bu ýylda osmanly häkim Baly beg topalaň turzany üçin Lehd ülkelerine (Polşa) çapawulçylyga gitdi. Rüstem Mürze Ahmet ibn Ugurlu tarapyndan öldürildi. Bu ýylda Nafyg Ýemeni Mälik Zafyr Amyr bilen bolan söweşde ýeňildi. Bu ýylda Müsür ulamalaryndan Kemaleddin Muhammet ibn Muhammet ibn Abu Şerip dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz üçünji ýyl

Bu ýylda Stambulda hormatly juma metjidi bina edildi. Muhammet Mürze Baýyndyry patyşa boldy. Rum şahyrlaryndan Ahmet paşa, meşhur taryhçy Mirhant Muhammet dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz dördünji ýyl

Bu ýylda Soltan Baýezit gury ýerlerden we suwdan geçip, Aýnabagta tarap sapar (ýöriş) etdi. Ol Mustapa paşany galany gabamak üçin ugradandan soň, Mura ýaýlagynda düşledi. Elwent Mürze Azerbaýjan söweşinde Muhammet Mürzedden ýeňlenden soň öldürildi. Bu ýylda alymlardan Ahy Çelebi (Halaby) we Hyratda Mir Hüseyin Mugammaýy dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz bäşinji ýyl

Bu ýylda Muhammet Mürze Yspyhanda Soltan Myrat bilen bolan söweşde öldürildi. Aýnabagty galasy deňizçi esgerler (flot) gelenden soň basylyp alyndy we kapyr gämileri derbi-dagyn boldy. Deňiz aýlagynda duralga guruldy. Soltan Myrat Mutuny we Kuruny eýelemek üçin ýene-de Mura tarap ugrady. Baýynkar Şadman diýen ýerde öldürildi. Bu ýylda Kemaleddin Mesgut Şirwany we Abdylgapur Lary dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz altynjy ýyl

Bu ýylda Şirwanşa Şa Ysmaýyl bilen bolan söweşde ýeňlip gaçdy we Gyzyلبaş döwleti döredi. Mutun we Kurun basylyp alyndy. Portugal gämileri Arap deňzinden gündogar Jezaýyra (adalara) geldi. Şaýbek (Şeýbek-Şeýbany) han Samarkandy eýeledi. Müsürde Kansu Gury patyşa boldy. Bu ýylda Mir Alyşir (Nowaýy) wezir dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ýedinji ýyl

Bu ýylda kapyrlary Medullu (?) adasyndan kowmak üçin adatdan daşary (goşmaça) salgyt ýygnaýdy. Lufça galasy eýelenildi. Allama Jeleddin Muhammet Wany we Kabulyň patyşasy Ulugbeg ibn Abu Sagyt dünýäden ötdi. Onuň ogly Abdyryzzak patyşa boldy.

Dokuz ýüz sekizinji ýyl

Bu ýylda Adn şäheri ýandy. Diýarbekrde Akgoýunly döwleti döredi. Deraç galasy Elbisanyň hökümdary Muhammet Isa beg tarapyndan basylyp alyndy. Şa Ysmaýyl sopulary jemlemek üçin Rum diýaryna geldi. Soltan Myrat Baýyndyry Hemedan söweşinde ýeňildi.

Dokuz ýüz dokuzynjy ýyl

Bu ýylda gyzylbaşlaryň biwepalyk etmeginde Mir Hüseýiniň öldürilmegi bilen Mazendaran şalaryndan Jelawyýa döwleti syndy. Şa Ysmaýyl Parsy eýeledi. Şyh Hamdylla ibn Ak Şemseddin dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz onunjy ýyl

Bu ýylda şaýbekliler (şeýbanylar) Mawerannahry eýelediler. Babyr Mürze Kabula tarap gitdi. Ol diýary agzalalyklary sebäpli Argunyýa emirleriniň elinden basyp alyp, özüne tabyn etdi. Zeýdiýeleriň ymamy Muhammet ibn Aly tahyrlylaryň nesilşalygyndan Zafyr Amyr bilen bolan söweşde ýeňildi. Hüseýin Wagyz dünýäden ötdi.

DOKUZ ÝÜZ ONUNJY – DOKUZ ÝÜZ ÝIGRIMINJI ÝYLLAR

Dokuz ýüz on birinji ýyl

Bu ýylda Baýezit Mürze Hint tarap gitdi. Hint patyşalarynyň döwleti dargady. Şaýbek han Samarkandy basyp aldy we ony Kabulyň hökümdary Mürze Babyrdan yzyna gaýtaryp aldy. Soltan Baýezit Juma metjidiniň ymaraty gurlup tamamlandy. Soltan Hüseýin Baýgara, Şyh Jelaleddin Abdyrahman Suýuty we Nureddin Aly Semhury dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz on ikinji ýyl

Bu ýylda portugallar Hint kenarýakalaryny basyp aldy. Adnda Mälik Zafyr Amyryň deňizçi esgerleri (floty) topalaň turuzdy. Şa Ysmaýyl Yragy basyp aldy. Babyr Mürze Şaýbek hanyň kowmagy bilen Horasandan Kabula gitdi.

Dokuz ýüz on üçünji ýyl

Bu ýylda pereňliler Hurmuz adasyny basyp aldylar. Şa Ysmaýyl Margaş ülkesini basyp aldy. Zülkadarlylar ýeňlip gaçdylar. Osmanlylar Enguryýany gorap sakladylar. Bediguzzaman Şaýbek han bilen bolan söweşde ýeňildi. Muzaffar Hüseýin dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz on dördünji ýyl

Bu ýylda Babyr ibn Omar Şyh Şaýbek han bilen bolan söweşde ýeňildi we Kabula gaçdy. Şaýbek han Horasany basyp aldy. Şa Ysmaýyl Bagdady basyp aldy. Hoja Ahrazyň yzyna eýerýänlerden meşhur şyh Şyh Abu Sagyt Öwbehi dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz on bäşinji ýyl

Bu ýylda güýçli ýertitreze zerarly Kustantanyýanyň gala diwarynyň köp bölegi ýykyldy. Soltan Gorkut Müsüre gitdi. Soltan Selim Tarabzona we ogly Süleýman han Keffe şäherine hökümdar boldy. Şa Ysmaýyl Şirwan ülkesini basyp aldy.

Dokuz ýüz on altynjy ýyl

Bu ýylda Şaýbek han Merwde Şa Ysmaýyl bilen bolan söweşde öldürildi we Şa Ysmaýyl Horasany basyp aldy. Mürze Babyr Samarkanda dolanyp geldi. Selim han Tabarzondan Keffe tarapa geçdi. Anadolyda Şaguly topalaň turuzdy. Müsür ulamalaryndan Burhan Gury dünýäden ötdi. Şyhylyslam Ahmet Hafyt Sagdeddin şehit boldy.

Dokuz ýüz on ýedinji ýyl

Göçgiçi han Mawerannahry eýeledi we Babyr Kabula gitdi. Selim han Çöri söweşinde kakasyndan ýeňildi we ýene-de Keffä gitdi. Beýik wezir Aly paşa Şaguly bilen bolan söweşde ýeňildi we öldürildi. Selim hanyň talap etmegi bilen goşun ýygylady. Nejm Säni Ubeýdylla han bilen bolan söweşde ýeňildi we Gyzyلبaş öldürildi.

Dokuz ýüz on sekizinji ýyl

Maslahatdan we goşun ylalaşandan soň Selim han Sapar aýynyň ikisine tagta çykdy. Soltan Baýezit Dize ýolunda dünýäden ötdi. [Selim hanyň] dogany Ahmet han Ýañyşäher söweşinde ondan (Selim handan?) ýeňildi. Döwlete şäriklik edýänler

öldürildi. Özbekler Horasany eýelediler. Babyr Mürze olar bilen bolan söweşde ýeňildi. Ol (Babyr) Gandahary eýeledi.

Dokuz ýüz on dokuzynjy ýyl

Horasanda aýylganç açlyk, gahatlyk boldy. Adn galasynda pereňliler ýeňildiler. Şa Ysmaýyl Horasany eýeledi we özbek emirleri Samarkanda gitdiler. Şyh Ybraýym Şuşteri haj ýolunda wagty şehit edildi. Älemiň belli alymlaryndan Fasyheddin Muhammet Taýy we Soltan Aly Maşady dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ýigriminji ýyl

Bu ýylda Rejep aýynyň başynda Selim han bilen Şa Ysmaýylyň arasynda Çaldyranda gazaply söweş bolup geçdi. Rum patyşasy ýeňiş gazandy we gyzyldaşlar başdan-aýak gyrgyna berildi. Şa Ysmaýyl Ysphyhana tarap gaçdy. Stambulda Bediguzzaman Mürze, Şyh Muhyýeddin Eskelebi we Meňli Gereý dünýäden ötdi hem-de onuň ogly Muhammet Gereý han boldy.

DOKUZ ÝÜZ ÝIGRIMINJI – DOKUZ ÝÜZ OTUZYNJY ÝYLLAR

Dokuz ýüz ýigrimi birinji ýyl

Bu ýylda Parsda Şeripler döwleti döredi. Baýkaly Muhammet paşa Kemah we Paýwert galasyny gysymyna gysdy. Senan paşa Margaş ülkesini eýeledi. Alaýeddöwläniň ölmegi bilen Zülkadaryýa döwleti syndy. Emir Süleýman çerkesler tarapyndan Ýemene tarap gitdi. Tahmasp Horasana hökümdar boldy. Abdylber ibn Şihne dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ýigrimi ikinji ýyl

Bu ýylda Zafyr Tahyry Ýemende Müsür goşunyndan ýeňildi. Kürt emirleri osmanlylara tabyn boldy. Muhammet paşa Diýarbekri eýeledi we Gara han Mardin söweşinde ondan ýeňildi. Gazaply Merh söweşinden soň Selim han Arap diýaryna

gitdi. Rejep aýynda çerkesleriň patyşasy Kansu Gury öldürildi. Şyhlerden Emir Buhary dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ýigrimi üçünji ýyl

Bu ýylda Mälik Zafyr Amyryň Ýemende öldürilmegi bilen Tahyrlylar neberesiniň döwleti syndy. Azak söweşinde Sagadat Gereý Yslam Gereýden ýeňildi we ol söweşde Küffäniň emiri Baly beg öldürildi. Müsür eýelendi we Selim han mäkäm ornaşdy hem-de topalaň eýeleri dargadyldy. Tumanbaýyň asylyp öldürilmegi bilen çerkesleriň döwleti syndy. Şyh Ahmet Kustalany dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ýigrimi dördünji ýyl

Bu ýylda Selim han Şyh Ekberiň türbesini bina edenden soň Dymyşkdan Soltanlyk öýüne dolandy. Rüstendar we Mazendaran Şa Ysmaýyla tabyn boldy. Bu ýylda şyhylyslam Kazy Zekerýa Muhammet Abzary, şyh Nureddin Sähwi we Rum şahyrlaryndan Nejaty dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ýigrimi bäşinji ýyl

Bu ýylda Jelal Türhan topalaň turuzdy we öldürildi. Gilanyň hökümdary Kiýa Ahmet Şa Ysmaýyla tabyn boldy. Älemiň meşhur hatdatlaryndan Şyh Hamdylla dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ýigrimi altynjy ýyl

Soltan Süleýman kakasy Selim han dünýäden ötenden soň Baýram aýynda tagta çykdy. Şamyň häkimi Janberdi Gazal topalaň turuzdy. Beni Wattas şalaryndan Muhammet Portugal Parsda täzedan toparlanyşyk düzdi. Şa Ysmaýyl Gürjüstany basyp aldy.

Dokuz ýüz ýigrimi ýedinji ýyl

Janberdi Gazaly Perhat paşa bilen bolan söweşde ýeňlip gaçdy hem-de öldürildi. Soltan Süleýman Engerusa tarap birinji ýörişine çykdy we Belgrady gabawdyr jeň

bilen basyp aldy. Sam Mürze Horasana hökümdar boldy. Beýik şahyrlardan Abdylla Hatyfy dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ýigrimi sekizinji ýyl

Soltan Süleýman han Redus adasyna ýerden we deňizden ikinji ýörişine çykdy. Oraza aýynda goşun gala gabawuna gatnaşdy. Herseňň hökümdary (häkimi) Mahmyt beg Esferaýyn galasyny basyp aldy. Şerip Ahmet Merakeşi basyp aldy. Muhyýeddin Muhammet Bardagy dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ýigrimi dokuzynjy ýyl

Uzaga çeken söweşlerden we sansyz yzarlamalardan (kowalamalardan) soň kapyrlaryň aman soramagy bilen Redus basylyp alyndy. Ustanköý we Burum galasy tabyn boldy. Ahmet paşa Astanadan Müsüre häkim bolup gitdi.

Dokuz ýüz otuzynjy ýyl

Bu ýylda Müsüriň häkimi Ahmet paşa baş göterdi hem-de Dört tirkeşigiň birinji aýynda Muhammet beg tarapyndan tabyn etdirilenden soň öldürildi. Ybraýym paşa işleri ýola salmak üçin Müsüre tarap ugrady. Şirwan şalaryndan Şyhşa we Rejep aýynda Şa Ysmaýyl dünýäden ötdi. Şa Ysmaýylyň ogly Şa Tahmasp patyşa boldy.

DOKUZ ÝÜZ OTUZYNJY – DOKUZ ÝÜZ KYRKYNJY ÝYLLAR

Dokuz ýüz otuz birinji ýyl

Bu ýylda Seýdi Alyzadanyň «Şergiş-şehir» («Meşhur şerigat») atly kitabyna şerh ýazan Ýakup dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz otuz ikinji ýyl

Soltan Süleýman Engerusa tarap üçünji gezek ýöriş etdi. Kapyrlar doly ýeňildi we Mahaç söweşinde korol Lawuş öldürildi. Wararyn, Ösek Budyn we Sekwin basylyp alyndy.

Dokuz ýüz otuz üçünji ýyl

Soltanyň ýoklugyndan peýdalanyp, jelalylar topalaň turuzdylar. Ybraýym paşa bilen bolan söweşde ýeňlenden soň Galandar ibn Hajy Bekdaş öldürildi. Rum şahyrlaryndan Jemal halypa ady bilen meşhur bolan Yshak Garamany dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz otuz dördünji ýyl

Bu ýylda korol Ferenduş Beduna ýöriş etdi hem-de ony korol Panuşyň elinden gaňryp aldy. Zülpükar beg soň Bagdat galasyny basyp aldy. Molla Faýyz Belent Diwanda şerigat gylyjy bilen öldürildi.

Dokuz ýüz otuz başınji ýyl

Soltan Süleýman Meret aýynda dördünji gezek Ferendusa temmi bermek üçin Piçe tarap ýöriş etdi. At çapyşyk meýdanynda Kemal paşazadanyň pitwasy bilen Oglan şyh we onuň yzyna eýerýän ýaranlary öldürildi.

Dokuz ýüz otuz altynjy ýyl

Bu ýylyň Aşyr aýynyň ahyrlarynda Budyn galasy eýelenenden soň Soltan Süleýman Piç galasynyň ýanynda düşledi. Şäheri gabandan we talandan soň gysyň gelip ýetmegi bilen yzyna dolandy. Şazadalaryň sünnet toýy tutuldy. Ubeýdylla han Özbegiň leşgeri Şa Tahmaspdan Jam söweşinden ýeňildi.

Dokuz ýüz otuz ýedinji ýyl

Bu ýylda Ferenduş Beduny eýeledi. Ol yslam emirleriniň hüjüminden ýeňlip gaçdy. Kakasy Babyr Mürze ölenden soň Humayun Kabulda patyşa boldy. Alymlardan Muhammet ibn Eflatun Barsuý dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz otuz sekizinji ýyl

Bu ýylda Soltan Süleýman Alamana (Germaniýa) tarap başınji ýörişine çykdy. Musulmanlar bozgak kapyrlaryň galalaryny basyp aldylar. Ubeýdylla han Hyraty

eýeledi. Şa [Tahmasp] ony dep etmäge goşun sürdi. Arap wagyzçysy ady bilen meşhur bolan Muhammet ibn Omar dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz otuz dokuzynjy ýyl

Sahyp Gereý han boldy. Ubeýdylla han Özbegi patyşa boldy. Osmanly goşunlary kapyrlaryň ülkelerine ýöriş etdi. Buzaga we Aslutan welaýatlary tabyn edildi. Pereňliler Kuruny eýeledi. Muhammet beg patyşa dolanyp gelenden soň, ol ýeri yzyna gaýtaryp aldy. «Käfiýe» («Düşündiriş») kitabyna düşündiriş ýazan Şahap Ahmet Hindi Halapda dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz kyrkynjy ýyl

Bu ýylyň Boş aýynda Soltan Süleýman iki Yraga¹ altynjy ýörişe ugrady. Wan Ybrahym paşa tabyn boldy. Haýreddin paşa gapydan² boldy. Haýreddin paşa Tunysy eýeledi. Hasan Hafsy Tunys galasyny ispanlaryň kömegi bilen onuň elinden basyp aldy. Pereňliler Çalyk Elwar galasyny gysymyna gysdylar. Şyh Ybraýym Gülşeni dünýäden ötdi.

DOKUZ ÝÜZ KYRKYNJY³ – DOKUZ ÝÜZ ELLINJI ÝYLLAR

Dokuz ýüz kyrk birinji ýyl

Bu ýylda Soltan Süleýman Töwrizden Bagdada tarap ugrady. Humaýun (patyşa) dürli-dürli kynçylyklardan we ýadawlyklardan soň gyşlamak üçin düşledi. Yrak ülkeleri tabyn edildi. Ajam şasy Wany eýeledi we soltan Azerbaýjana tarap dolandy. Şyhylyslam Kemal paşazada we Muhammet ibn Hatyp Kasyp dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz kyrk ikinji ýyl

Bu ýylda Soltan Süleýman Töwrize girenden soň Ajam şasy Yraga tarap gaçdy. Soltan yzyna dolanandan soň, ol ýene-de yzyna dolanyp, Wany gaýtadan eýeledi.

---

¹ Ики Ырак – Арап ве Аїам Ырагы.

² Гапыдан – хаýып, гапы сакчысы.

³ Асыл нусгада сўвлик билен «докуз йгъз элли» гїрнїшинде язылыпдыр.

Kerkime han Ahmet kakasy Soltan Hasan şanyň hökümi bilen Töwriziň minarasynda oda ýakylandan soň patyşa boldy. Şamyň kazysy Yshak Halaby we Muhyýeddin Muhammet Garabagy dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz kyrk üçünji ýyl

Bu ýylda Soltan Süleýman Bosnýanyň häkimi Hysrow paşa Kelbis galasyny kapyrlaryň elinden basyp alandan soň, Kürfez adasyna ýedinji ýörişine ugrady. Portugallar Hint we Ýemen benderlerini (portlaryny) eýelediler. Haýreddin paşa Bosnýanyň kenarýakalaryny basyp aldy. Allama Usameddin Samarkandy we Emel Şirazy dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz kyrk dördünji ýyl

Bu ýylda Soltan Müjähit (gazawatçy sultan) Darnut ülkesinde düşledi. Ol Aýas paşanyň ýagşy pikir-çäreleri bilen köp ýerleri eýeledi, Kürfüsi gabady we gyşyň gelip ýetmegi bilen yzyna dolandy. Hyradyň patyşasy Humaýunyň emirlerinden Şir han gozgalaň turuzdy. Portugallaryň biwepalygy netijesinde Güjeratyň patyşasy Bahadyr han öldürildi. Ubeýdylla han Horasany eýeledi we şa ony ýene-de yzyna gaýtaryp aldy.

Dokuz ýüz kyrk bäşinji ýyl

Bu ýylda Soltan Süleýman Sapar aýynda Gara Bogdanyň üstüne sekizinji ýörişine ugrady, gyrgynçylyk etdi we talady. Haýreddin paşa harby deňizçiler bilen Rumanyýa adalaryny eýeledi. Süleýman paşa deňiz ýolundan Hinde ugrady. Tahmaspyň basyp almagy bilen Şirwanyýa döwleti syndy.

Dokuz ýüz kyrk altynjy ýyl

Bu ýylda pereňliler Mutun we Newe galasyny eýelediler. Hysrow beg bilen Haýreddin paşa olary gaýtaryp aldy. Muşagşagyň häkimi Emir Ýanyg osmanlylara tabyn boldy. Gyzyldaşlar Şirwany basyp aldy. Haly paşa öldürildi. Ubeýdylla han Özbegi dünýäden ötdi we Abdylla han boldy.

Dokuz ýüz kyrk ýedinji ýyl

Bu ýylda Soltan Süleýman «Tabur sapary» ady bilen meşhur bolan dokuzynjy ýörişine ugrady. Hökmürowan patyşanyň ýöriş etmegi bilen kapyrlaryň topary gaçyp, pyr-pytrak boldy. Çeh koroly Bedunyň üstüne ýöriş etdi we yslam emirleri göreşe galkdy. Musulmanlar Bedun galasyny öz ellerinde sakladylar.

Dokuz ýüz kyrk sekizinji ýyl

Bu ýylda Lar soltanlaryndan Anuşirwan Adyl öldürildi. Ubeýdylla han dünýäden ötenden soň Samarkantda Abdyleziz han patyşa boldy. Garadawut ibn Kemal we Möwla Haýreddin Hydyr Atuny dünýäden ötdi. Ýemen ikilenç eýelendi.

Dokuz ýüz kyrk dokuzynjy ýyl

Bu ýylda Haýreddin paşa Fransiýanyň ýardamy astynda harby deňiz goşuny bilen Ispaniýany talamaga ugrady. Owraň patyşa bilen ajamlýlar ýaraşyk etdiler. Ajam bilimdarlaryndan Mir Gyýaseddin Mansur Şirazy dünýäden ötdi.

Dokuz ýüz ellinji ýyl

Bu ýylda Soltan Süleýman Öterguna tarap onunjy ýörişine ugrady. Şakluş, Çoý, Usturgam we Belgrad galalaryny basyp aldy. Köp talaňçylyk edenden soň yzyna dolandy. Şazada Soltanmuhammet Abdylowwal Ümmi Weletzada we «Humaýunnama» eseriniň eýesi Alaýeddin Aly dünýäden ötdi.

ÄLEM SOLTANLARY WE ADAM OGULLARYNYŇ PATYŞALARY HAKYNDAKY ÝAZUW TAGTASY

YSLAM DÖREMEZINDEN ÖŇKI YMMATLARYŇ PATYŞALARYNYŇ JEDWELI

Döwletleriň atlary	Patyşalaryny ň sany	Paýtagty	Dörän senesi	Synan senesi	Höküm- da rlyk süren mütde- ti
Pişdadylar, pars patyşalary	9	Pars we Horasan	2244	4600	2356
Kyýanylar	9	Iki Yrak (Arap we Ajam Yragy)	4602	5681	679
Ärsaklylar	11	Medaýyn, Arap Yragy	5527	5793	267
Sasanlylar	32	Medaýyn, Yrak	5793	Hijri kamary ýyl hasabynda 32-nji ýyl	453
Pyrgaunlylar , Müsür patyşalary	67	Gadymy Müsür	3013	4887	1874
Beni Ysraýyl patyşalary	68	Beýtil Mukaddes	4359	4868	509
Beni Ysraýyl patyşalary ¹	17	Beýtil Mukaddes sebitleri	4444	4705	261
Beni Ysraýyl häkimleri	22	Beýtil Mukaddes	3868	4359	491
Birinji Rum şalary ²	Takmynan 30	Makadoniýa	4602	5275	373
Ikinji rum şalary kaýsarlar ¹	36	Uly Rum	5552	5877	325

¹ Голязмада чыкгыт берлип шейле сізлер гетирилйўр: «Он ики эсбат (Бени Ысрайылые он ики тайпасы) перзентлери Руїбугам ибн Сглейман алайхыссалама гаршы баш гітерип, оны еемек билен хікмдар болдулар. Буларые дівргнде Сглейман алайхыссаламые перзентлери халыпалар-орунтутарлар дереїесиндедилер».

² Голязмада чыкгыт берлип, шейле маглумат берилйўр: «Оларые несли бу заманда бутлара чокунярдылар. Булар Исгендеріе атасы Пилипис іленден сое даргадылар».

Nasary patyşalary kaýsarlar	58	Kustantany ýa	5877	Hijri-kamary ýyl hasabynyň 600-nji ýyly	939
Batalysa (Batlymýuslar)	13	Müsür we Isgenderiýe	5289	5563	274
Babyl patyşalary ²	42	Arap Yragy	4597	5031	434
Esur patyşalary ³	37	Mosul	3243	4548	1305
Birinji Ad patyşalary	3	Hazramöwt we Ahkaf	Takmynan 2500	3044	Takmynan 544
Sermanyn patyşalary ⁴	9	Arap Yragy	2244	2400	156
Türki patyşalary	31	Deşt we Türküstan	2244	Hijri-kamary ýyl hasabynyň 540-njy ýyly hasaplanýar	Çingiz hanyň dörän döwrüne çenli dowam edendir
Hint patyşalary	6	Hindistan	Takmynan ýokarda aýdylan senede	Nämälim	Nämälim
Çyn patyşalary	6	Çyn	Takmynan ýokarda agzalan senede	Nämälim	Nämälim
Hymýar patyşalary we tubbaglar ⁵	55	Emen	3044	6093	3049

¹ Икинйи Рум – Рум ибн Ыйсые неберелеринден болуп, Бени Асфарлардыр (сары огуллардыр). Агустус кайсар шолардан дйрўп, орта чыкып, биринйи Рума гаршы чыкып, гстгн боляр. Кустантын кайсар олары христиан динине саянча іски кайсарлар ве раятлары сабы динине уюп, латын дилинде сізлешер экенлер.

² Игендер вепат боланда онуе яранларындан бир тайпа Мгсгри забт эдип алярлар ве тў Рум олардан гстгн болянча хікгмдар болдулар. Булар набатылардыр. Бухтуннаср хем шу тайпадандыр.

³ Эсур – Мосулые гадымы ады. Оны гадымы дйвгрте Эсур я-да Акур атландырыпдырлар.

⁴ Кўбир тарыхчылар бу тайпаны ад патышалары хасаплап, тупандан соера Ырага илки эе боланлар шулардыр диййўрлер.

⁵ Голязмада чыкгыт берлип, шейле маглумат берилйўр: «Булара «Кыбалы Емен» ве «Тубабыга-туббаглар» хем дийилйўр. Илкинйиси Яграп ибн Кахтандыр. Ол етмиш ики йыл Хебеше хікгмдар боландан сое, Сейф ибн Зинуй (Зиезен) Новширваные кімеги билен гелип, Емени хебешлилерие элинден алып, бирнўче вагтлап ол ере эе болярлар».

Beni Lahm patyşalary, Münzir nebereleri ¹	24	Hyra we Bahreýn	5606	Hijri- kamary hasabynyň 12-nji ýyly	622
Gassap patyşalary, Jefne nebereleri	26	Şam	Takmynan 5800	Hijri- kamary hasabynyň 12-nji ýyly	432
Kende patyşalary	4	Diýarbekr	Ýokarky agzalan senede	–	–
Jürhüm patyşalary	12	Hyjaz			
Bawent patyşalary ²	30	Mazendaran	6140	Hijri ýyl hasabynyň 757-nji ýyly	826

¹ Булар арап патышаларыдыр. Олар Сабадан пытрап чыканларындан соёра Хырада дгшлейўрлер.

² Булар гч табака-гатлак болуп, ятланылан мгтдетде кўте-кўте алавылар ве халыпалар олардан гстгн чыкып, вагтыс гечмеги билен белли-кглли даргадылыпдыр.

HAK ÝOLA GÖNÜKDIRIJI HALYPALARYŇ-ÇARYÝaRLARYŇ JEDWELI

Abu Bekr Syddyk (Alla ondan razy bolsun!)	Hijri-kamary ýyl hasabynyň 13-nji ýylynda Dört tirkeşigiň dördünji aýynyň 22-nde wepat boldy	Altmyş üç ýaşap, iki ýyl üç aý halypalyk etdi
Omar Faruk (Alla ondan razy bolsun!)	Hijri-kamary ýylynyň 24-nji ýylynda Gurban aýynyň 26-na dünýäden ötdi	Elli dört ýaşap, on iki günü kem on iki ýyl halypalyk etdi
Osman Zünnureýn (Alla ondan razy bolsun!)	Hijri-kamary ýylynyň 35-nji ýylynda Gurban aýynyň 18-nde wepat boldy	Segsen iki ýaşap, on iki günü kem on iki ýyl halypalyk etdi
Aly Murtuza (Alla ondan razy bolsun!)	Hijri-kamary ýylynyň 40-njy ýylynda Oraza aýynyň 19-na dünýäden ötdi	Altmyş üç ýaşap, dört ýyl dokuz aý, bir rowaýata görä, üç ýyl sekiz aý halypalyk etdi

MUSULMAN HALYPALARYNYŇ WE PATYŞALARYNYŇ JEDWELI

Döwletleriň atlary	Patyşalaryny ň sany	Paýtagty	Dörän wagty	Synan wagty	Hökümdarl yk süren döwri
Beni Ümeýe	13	Dymyşk, Şam	40	132	Togsan iki ýyl. Garaşsyz müň aý höküm sürendirler
Dabuýa patyşalary	41	Tabarystan	40	881	841
Äli Apbas – Apbaslylar	37	Bagdat	132	656	Baş ýüz ýigrimi ýyl, garaşsyz döwri ýüz ýigrimi ýyldyr
Beni Ümeýe	16	Andalus, Kartoba	138	422	Iki ýüz segsen dört ýyl, garaşsyz döwri iki ýüz ýetmiş sekiz ýyl
Beni Rüstem	Takmynan 11 adam	Magryp (Marokka)	138	297	159
Beni Medrar	Takmynan 10 adam	Magryp; Sejelmasa	167	297	130
Edarise (Idrisliler) bular seýitlerdir	5 adam	Magrypda Pars diýen ýerde	172	307	135
Beni Aglap	11 adam	Magryp, Tarablus	184	296	112
Tahyrlylar	5 adam	Horasan, Hytrat	195	259	64
Beni Tabataba alawylar	6 adam	Yrak, Kufe	199	344	145
Beni Zyýar	5 adam	Emen, Zebit	203	407	204
Samanlylar	9 adam	Horasan	204	389	185

Saffarlylar	3 adam	Horasan	248	305	57
Tabarystan patyşalary, alawylar	19 adam	Jürjan	250	840	590
Beni Ahykar	11 adam	Hyjaz	251	350	99
Beni Tulun	4 adam	Müsür	254	292	38
Patymylar	14 adam	Müsür	297	567	270
Beni Zyýar, Deýlemliler	6 adam	Tabarystan	315	470	155
Äli Ylýas (Ylýaslylar)	3 adam	Kerman	318	359	41
Äli Buýe (Buýeliler, Büweýhliler)	18 adam	Bagdat we Şiraz	320	447	127
Äli Hamdan (Hamdanlyla r)	5 adam	Mosul	323	380	57
Ahşadyýýa	5 adam	Müsür we Şam	323	357	34
Beni Kelp	9 adam	Sykylyýýa adasy	336	444	108
Beni Haşym	6 adam	Mekgeýi Mükerrime	350	598	243 ¹
Beni Badýs	9 adam	Afrykyýýa	360	543	183
Türk hakanlary	19 adam	Samarkant	380	690	229
Beni Akyl	10 adam	Mosul	380	495	115
Farygunlylar	3 adam	Horezm	386	406 ²	20
Söbükteginli ler	14 adam	Gazna we Horasan	387	555	168
Merwanlylar	6 adam	Diýarbekr	392	478	86
Kakuýa	3 adam	Ezd we Yspyhan	394	437	43
Beni Hamut (alawylar)	8 adam	Andalus	407	449	42
Beni Eset	7 adam	Hylla we Badyýa	407	558	151
Äli Nejäh (nejählylar)	7 adam	Emen, Zebit	412	553	141
Beni Merdas	7 adam	Halap	414	472	58
Beni Salyh	4 adam	Emen	429	484	55
Seljuklylar	15 adam	Horasan	432	590	158

¹ Бу ерде ялешшылык гидипдир. Ики йгз кырк секиз болмалы.

² Голязмада ялешшылык билен дірт йгз элли язылыпдыр.

Seljuklylar	9 adam	Kerman	433	583	150
Paýpalar patyşalary (Magryp)	11 adam	Andalus	435	477	42
Şebankara patyşalary, Äli Fuzulyýa	11 adam	Pars	448	668	240
Mülessemin	6 adam	Andalus	448	595	147
Danyşmentli	6 adam	Siwas	464	564	100
Seljuklylar	5 adam	Halap	471	511	40
Seljuklylar	15 adam	Konýada	477	700	223
Artyklylar	21 adam	Diýarbekr we Halap	477	811	334
Aksunkurlyl ar, Atabegler	15 adam	Halap we Şam	480	630	150
Malahyda, Ysmaýyllyla r	8 adam	Kuhystan	483	654	171
Horezmliler	9 adam	Yrak we Mawerannahr	490	628	138
Tugteginliler	6 adam	Şam	499	549	50
Muahhadynl ar	14 adam	Uzak Günbatar- Magryp we Andalus	514	672	158
Garahytaýlyl ar	5 adam	Samarkant	522	616	94 ¹
Ildeñizliler, Atabegler	5 adam	Azerbaýjan	540	622	82
Salyrlar, Pars Atabegleri	11 adam	Pars we Kerman	542	661	119
Uly Atabegler	8 adam	Lurystan	545	700	155
Gurlular	6 adam	Gazna we Horasan	545	604	59
Beni Hafs	22 adam	Tunis we Afrykyýa	551	982	431
Äli Mehdi (Mätiler)Üç adam	3 adam	Emen	554	569	15
Saltyklylar	3 adam	Arzyrum	556	598	42
Eýýuplylar	11 adam	Müsür	567	652	85

¹ Асыл нусгада ялсышылык билен «Йгз элли» дийлип язылыпдыр.

Eýýuplylary ň şahalary	6 adam	Şam	615	644	29
Eýýuplylary ň şahalary	5 adam	Hums	555	661	106
Eýýuplylary ň şahalary	8 adam	Hamat	586	742	156
Eýýuplylary ň şahalary	6 adam	Emen	569	626	57
Eýýuplylary ň şahalary	3 adam	Halap	579	691	79
Eýýuplylary ň şahalary	11 adam	Keyfa galasynda	582	865	283
Beni Müeyýitler	3 adam	Hyrat	567	595	28
Äli Hurşyt (Hurşyt neberesi)	Takmynan 10 adam	Kiçi Lur	580	696	116
Hint şalary	38 adam	Hint	590	911	321
Beni Haşym seýitler ¹	17 adam	Nurly Medine	599	855	256
Beni Katada	41 adam	Hormatly Mekge	598	²	
Çingizliler	20 adam	Garagum	599	692	93
Buraklylar, Garahanylylar	8 adam	Kerman	621	706	85
Kiçi Atabegler	11 adam	Kiçi Lurystan	621	693	72
Çingizlileriň şahalary	29 adam	Mawerannahr	638	812	164
Çingizlileriň şahalary ³	17 adam	Horasan we Yrak	653	754	101
Çingizlileriň şahalary Tatar hanlylar	46 adam	Krym we Deşt	654		
Beni Resul, Resul ogullary	16 adam	Emen	626	858	232
Beni Merin	17 adam	Magryp	630	899	269
Keret şalary, Gurlular	8 adam	Gazna we Horasan	644	785	141

¹ Голязмада чыкгыт берлип, шу китабые язылан дівргнде энтек бу дівлетие довам эдйўндиги белленипдир.

² Голязмада бош гойлупдыр.

³ Голязмада чыкгыт берлип, шу китабые язылан дівргнде энтек бу дівлетие довам эдйўндиги белленипдир.

Türkiler	24 adam	Müsür	649	783	134 ¹
Apbasylaryň şahalary	17 adam	Müsür	659	922	263
Beni Mürebbi	3 adam	Beskeri we Afrykyýa	Takmynan 700	804	104
Garamanlylar	6 adam	Larynda	700	871	171
Rumuň taýpalar patyşalary	14 adam	Anadoly we Rum	716	895	179
Benir Ammar	7 adam	Tarablus, Magryp	724	802	78
Çopan ogullary	4 adam	Azerbaýjan	728	758 ²	30
Muzaffarlar	8 adam	Pars we Horasan	733	796	63
Injular	3 adam	Şiraz	736	758	22
Serbedarlar	12 adam	Sebzewar	737	788	51
Ilhanlylar	3 adam	Yrak we Azerbaýjan	737	813	76
Jelawylar	7 adam	Mazendaran	750	909	159
Teýmir Körekenliler ³	24 adam	Samarkant we Hint	771		
Beni Abdylwaryt	3 adam	Tilmisan	760	795	35
Güjerat şalary	14 adam	Güjerat	773	970	197
Şirwanlylar	8 adam	Şirwan	774	945	171
Garagoýunlylar	4 adam	Diýarbekr	777	874	97
Zülkadaryýa	10 adam	Margaş	780	921	141
Remezhan Ogullary	8 adam	Awene	780	970	190
Çerkesler	24 adam	Müsür we Şam	783	923	140
Akgoýunly	9 adam	Azerbaýjan	809	908	99
Şaýbekiýe (Şeýbanylar)	17 adam	Samarkant	839	1056	217
Tahyrlylar	4 adam	Emen	859	923	65
Beni Wattas	7 adam	Pars	876	955	79

¹ Голязмада сўвлик билен йгз отуз докуз язылыпдыр.

² Голязмада сўвлик билен 358 язылыпдыр.

³ Голязманые чыкгыдында «Булар хўзир хем довам эдйўрлер» диен маглумат берлипдир.

Gilan şalary	8 adam	Gilan	890	1025	135
Ajam şalary ¹	7 adam	Azerbaýjan we Pars	906		
Pars seýitleri	7 adam	Pars	921		
Zeýdiýe ymamlary	4 adam	Emen	953		
Äli Keýumers	5 adam	Rüstemdar, Tabarystan			

Halypalar we patyşalar hakdaky jedwelde ýazylan döwletlerden 26 döwlet we 657 sany patyşa yslandan öňki döwre degişlidir. 110 döwlet we 1215 sany patyşa bolsa, ysam döwrüne degişlidir. Ählisi bilelikde 135 baş döwlet² we 1875³ sany patyşadyr. Taryhy kitaplarda beýan edileni diňe şu mukdardadyr.

---

¹ Голязманые чыкгыдында ашакдакы дiрт саны дiвлет хакында: «Булар хўзир хем довам эдйўрлер» диен маглумат берлипдир.

² Бу ерде сўвлик гидипдир. Булары гошаныеда 136 дiвлет боляр.

³ Бу ерде хем сўвлик гидипдир. Булары гошаныеда 1872 саны патыша боляр.

OSMANLY SOLTANLARYŇ JEDWELI

Lakamlary we atlary	Doglan ýyly	Tagta çykan ýyly	Aradan ýa-da işden çykan ýyly	Soltanlyk eden mütleti
Soltan Osman ibn Ärtogrul	657	699	726	27
Soltan Orhan ibn Osman han	680	726	761	35
Soltan Myrat ibn Orhan. Ol gazy Hudawentgär ady bilen meşhurdyr	726	761	791	31
Soltan Ýyldyrym Baýezit han ibn Soltan Myrat han	761	791	805	14
Soltan Muhammet han ibn Ýyldyrym han	781	816	824	8
Soltan Myrat han ibn Muhammet han	806	824	844-nji ýylda soltanlykdan öz islegi bilen aýryldy	20
Soltan Muhammet han ibn Myrat han Fatyh	Edernede 833-nji ýylda	Birinji gezek 844-nji ýyl	849-njy ýylda soltanlykdan boşadyldy	Hoja Ependiniň sözüne görä we Jenanynyň rowaýatyna görä iki ýyl ¹

¹ Голязманые чыкгыдында шейле маглумат берилйўр: «Їенаныные роваятында Солтан Мырат ханые із ислеги билеи солтанлыкдан эл чекен сенеси 847-нйи йыл, Хоја Эпендиние маглуматларында 844-нйи йыл» дейлип язылыпдыр.

Soltan Myrat han ibn Muhammet han	806	Edernede 849	Edernede 855	Alty
Soltan Muhammet han ibn Myrat Fatyh	833	Ikinji gezek 855	886	31
Soltan Baýezit han ibn Muhammet han	851	886	918	32
Soltan Selim han ibn Baýezit han	872 Amasyýada	918	926	9
Soltan Süleýman han ibn Selim han	900	926	974 Sektuwarda	48
Soltan Selim han II ibn Süleýman han	929	974	982	Sekiz ýyl
Soltan Myrat han II ibn Selim han	953	982	1003-nji ýylyň Dört tirkeşik aýynyň üçünjisinde	Ýigrimi ýyl sekiz aý
Soltan Muhammet han III ibn Myrat han	974	Müň üçünji ýyl	1012-nji ýylyň Rejep aýy	Dokuz ýyl iki aý
Soltan Ahmet han ibn Muhammet han	998	1012	1026-njy ýylyň Boş aýy	14
Soltan Mustapa han ibn Muhammet han	?	1026	Birinji senede özi tagtdan el çekdi	Üç aý dört gün
Soltan	1013	1026	1031-nji	Dört ýyl bir

Osman ibn Ahmet han			ýylyň Rejep aýynyň başlarynda	aý
Soltan Mustapa han ibn Muhammet han	1000	1031	1032-nji ýylyň Boş ýynda tagtdan el çekdi	Bir ýyl dört aý
Soltan Myrat han ibn Ahmet han	1021-nji ýylyň Dört tirkeşik aýynyň üçünjisi	1032	1049-njy ýylyň Baýram aýy	17
Soltan Ybraýym han ibn Ahmet han	1024	1049		
Soltan Muhammet han ibn Ybraýym han	1051	1058-nji ýylyň Rejep aýy		

SÖZSOŇY

Taryha degişli her hili gürrüňleriň üsti bilen peýdaly hem üns bererli zatlary beýan etmek maksat edilýär. Beýle zatlary bolsa inçe duýguly kişiler hadysalarydyr wakalar barada çuňňur oýlanyp ýüze çykarýarlar.

Ýaradylyş syrlaryny bilijileriň gözəl köňüllerine äşgärdir, ýagny Allatagala älemiň nyzamy we Adam ogullarynyň bähbidi aralanmak üçin Özüniň isleg-eradasy we

soňsuz merhemeti bilen ýer ýüzünde halypalardyr soltanlar dikip, ýolbaşçylyk hem hökümdarlyk eýeleriniň üsti bilen ülkeleri gorap, başbozarlara we duşmanlara jeza berip, ähli işlere düzgün-nyzam beripdir. Beýik Alla döwlet binýadyny «Sen isläniňe mülk-patyşalyk berýärsiň»¹ diýen aýata görä bina edip, bu iki günlük dünýä bilen gomparylan jahany ýakyp-ýandyryjy zalymlary üns nazaryndan mahrum we soltanlyk ornundan daş edip goýupdyr. Älemiň başlangyç taryhyndan, Adam atanyň döwründen tä häzirki wagta çenli Ylahy isleg-erada görä, adamzat nesli dürli tapgyrlarda we gatlaklarda ýaşap gelipdir. Her bir adam gaty gitse ýüz ýigirmi ýyl ýaşap, dünýäden gaýdyşy ýaly, her bir döwletiň, taýpanyň hem belli bir wagta çenli ömri bolýar. Ynsanyň ösüş, durnuklylyk we pese gaçyş döwürleri bolşy ýaly, her bir döwletiň hem şu üç döwri bardyr. Elbetde, bu döwürleriň käbiriniň has uzaga çekip bilmegi parasat eýelerine mälimdir. Ynsanyň öz çagalyk döwründe ata-ene eklenjine we terbiýesine mätäç bolşy ýaly, bir döwlet hem ilki dörän mahaly adamlaryň kömegine hem arkalaşygyna mätäç bolýar. Soňra bolsa ol döwletde her kim öz ýoly-pikiri bilen ýöräberýär. Şonuň ýaly-da her bir patyşanyň döwleti hem adylyk kanunyny özüne ýol-ýörelge edinse, ol döwlet hazynalardyr mal-mülk bilen üpjün bolýar. Her bir ynsanyň özüniň ösüş döwründe günsaýyn özgerip, ösüp durşy ýaly, her bir döwletiň başlangyjy hem tä orta döwrüne çenli mal-mülk, bagtyýar hem haýbatly adamlar jähetden gün-günden ösmek bilen bolýar. Ynsanyň öz durnuklylyk döwründe kämilleşip, rahat-asuda durmuşa gadam basyşy ýaly, döwletleriň hem bu döwründe berkararlyk döreýär. «Işleriň gowusy orta hillisidir» diýen jümlä görä adalata maýyl patyşalar öz ýurtlaryny gülläp ösdürýärler we öz ülkelerini abat edip, ýer ýüzünü abadan etmäge çalyşýarlar. Allanyň mähremligine we merhemetine laýyk görülýän halka we ýurda bir adyl şähriýar berilýär. Bir kişiniň öz durnuklylyk döwründen geçip, pese gaçyş döwrüne baran mahaly güýç-kuwwaty we duýuş agzalary pese gaçyp başlap, garrylyk hem bitaplyk oňa ýüz urşy deý, her bir kowumyň ýa-da döwletiň hem soňky döwri pese gaçyş döwrüne ýakynlaşýar. Adamyň bedenindäki duýgurlyk we güýç bolan gyzgynlyk hem çyglylyk nogsan tapyp, bedeniň iýmit agzalarynda kemlik duýulyşy ýaly, bedendäki gyzgynlygyň we

---

¹ Гурханыс 3-ңи («Ўли Ымран») сгресинис 26-ңы аяты.

çyglylygyň ornunda duran döwlet sütünleri hem öňküligini ýitirip, nogsan tapýarlar. Nädogry pikirlik we ugurtapyjysyzlyk zerarly adamyň güýç-kuwwatyna we duýgularyna meňzeýän leşgeriň we adamlaryň işi hem düzgün-nyzamdan çykýar. Bu kemlik artdygyça işleriň bulaşmasy hem zyýada bolýar. Bir adamyň garrylygy onuň saçynyň, sakgalynyň agarynyndan belli bolşy ýaly, döwlet eýeleriniň hem zer-zynata bolan meýilleri pese gaçmagyň alamatydyr. Durnuklylyk döwri geçensoň bezege we rahatlyga isleg artar, öňki ýörelgeler taşlanyp, her kim öz orun we dereje çägin giňeldip başlar. Ortaça ýaşayan adamlar gitdikçe öý we lybas taýdan patyşalar bilen bäsleşer. Ol ýurtda rahat-parahat oturmak endik bolansoň söweş we harby adamlar hem öýde oturmaklygy gowy görerler we köp mähnetleri öz içine alan ýurdy goramak işi pese gaçar, döwlet günü ýaşyp başlar. «Her wagt üçin (mynasyp) hökümkita bardyr»¹ diýen jümlä görä, bir döwletiň döremegi we agdarylmagy ezelde bellenen we takdyrda ýazylan bolsa-da, «Alla Özi islän zadyny öçürer we isläni goýar»² diýen mübärek aýata görä, takdyr hem şol döwre laýyk gelyändir. Bu düşündirişe görä, her bir döwletiň soňlanyş we pese gaçyş döwrüne barmagy hökmany bir emr bolman, eýsem ol döwletiň adamlary dogry-dürs hem oýlanyşykly çemeleşmedikleri hem-de zulum-sütem edip, öz döwletiniň ýitmegine sebäp bolandyklary üçindirler.

Taryhda ýazylyşy ýaly, öňki döwletlerden hem haýsy bir döwlet eýesi adyllyk ýoluny taşlap, jebir-jepa ýoluna eýeren bolsa, ol döwlet öz möhleti dolmazdan ýitip, ýaşyp başlapdyr. Her bir adamyň özüniň pese gaçyş we garrylyk döwrüne barynça saglygy we diriligi Allanyň eradasy bilen onuň özüniň saglygyna seredişine ýa-da bir ökde lukmanyň oňa gözegçilik edişine bagly bolşy ýaly, döwletiň gününüň ýaşmagy hem ol döwletiň patyşasynyň dogry-dürs pikir ýöretmeýändigine we ökde lukmanyň ornunda duran döwlet sütünleriniň gowy maslahatlarynyň bolmandygyna degişli hem baglydyr. Her bir döwletiň ömrüniň dowamly we baky bolmagynyň şerti syýasatdyr. Syýasat bolsa iki dürlüdür. Birinjisi, akyly syýasat, meselem amaly hikmetler bilen gazanylan patyşalaryň syýasat ýörelgeleri. Ikinjisi, şerigat bilen düzülen syýasat,

---

¹ Гурханыс 13-нйи («Рагд») сгресиние 38-нйи аяты.

² Гурханыс 13-нйи («Рагд») сгресиние 39-нйи аяты.

ýagny Allanyň kitaby Gurhanda we pygamberimiz Muhammet alaýhyssalamyň hadyslarynda we ýörelgelerinde bar bolan Ylahy hökümler. Şerigat bilen düzülen syýasat akyly syýasata mätäç dăldigi üçin musulman patyşalara kanundyr, ýol-ýörelgedir. Her bir patyşa şerigat bilen düzülen syýasata amal etse, Alla tarapyn ýardam hem towpyk oňa ýar bolýar we ol patyşa dünýä hem ahyret bagtyna ýetýär. Emma şerigata ygtybar bermän, haý-höwese we nebis islegine uýan patyşa Allanyň gahar-gazabyna duçar bolup, ahyretde-de agyr azaba ýetýär. Kapyr patyşalar öz döwletini saklamak üçin akyly syýasata üns hem ygtybar berýändir. «Dünýä kapyrlyk bilen ýykylmaz, zulum bilen ýykylar» diýen türki nakyl hem şu zatdan gözbaş alýandyr. Şeýlelikde, şerigat we akyl çarçuwasyndan çykýan her bir hereket ýa ýagdaý ol döwletiň ýitmegine sebäp bolýandyr. Işler jylawyny bir aýalyň eline beren kowum «Işlerini bir aýala tabşyran kowum üstünlige ýetmez» diýen mübärek hadysa görä, perişan hem bulaşyk hala düşer. Taryhda jemi on iki sany aýal zerur halda hökümdarlyk tagtyna geçipdirler. Olaryň döwründe jahan halky depelenip, bir pursat hem zulumdan aman galmandyrlar. Hiç zatdan gorkmaýan, gandöküji häkimiň ömri gysga bolupdyr. Adamlaryň rysgalyny kesýän gapyl hem zalym patyşanyň Allanyň önünde azygy kem bolar. Kakasyny öldürip, ýerine geçen şazada alty aý, gaty gitse bir ýyldan köp höküm sürmändir. Bir döwletiň döremegine sebäp bolan adam şol döwletiň eýesi tarapyndan öldürilipdir. Şonuň ýaly-da bir patyşany tagta geçirmäge sebäp bolan emir ýa-da wezir şol patyşa tarapyndan öldürilipdir. Bir döwletiň altynjy patyşasy köplenç halatlarda işinden çykarylypdyr. Hernäçe hikmet gapylary açylsa, hakykatlar syrlary äleminde seýir edýän ybratly inçe manylar hem wakalar soňlanmaz. Gowusy, galam dor atyny ol jülgeden çekip, jylawy başga ýana çekmek ýagşy.

Sözsoňynyň sözsoňusy

Taryh ylmyna degişli kitaplaryň netijesi we fihristi¹ mysalynda bolan bilim meýlisiniň bu duzgaby ejizleriň ejizi, bendeleriň keminesi Hajy Halypa lakamly Mustapa tarapyndan ýazyldy. Ony ýazmakda bütin ömrüni sarp edensoň, bu eseri

---

¹ Фихрист — мазмун, тесвир.

döredenligi üçin bir müň elli sekizinji¹ ýylyň soňlarynda oňa «Halypa» ady berildi. Ylahy kömek we Allanyň soňsuz mähremligi hem towpygy bilen ony jemlemek hem neşir etmek oňa miýesser etdi. Taryhy äheňli kitaplar jedwelli senenama şekilinde üç bölüme bölünip ýazyldy. Müň ýylda bolan wakalary öz içine alýan kitabyň ikinji bölümüni göçürmekde kätipler kyn ýagdaýa düşdüler. Bu kitaby okap peýdalanýanlardan bu bendäni haýyrda ýatlamaklary haýyş edilýär. Bu eseri okaýan başlangyç ylmyndaky okyjylar ondaky wakalary giňişleýin okap bilmeseler-de, bu ýerde diňe bolan wakalara ser salmak maksat edilýär.

Hak – hidaýat ýoluna eýerýänlere salam bolsun!

Bu eseri ýazmak² işi 1061³-nji hijri-kamary ýylynyň Dört tirkeşiginiň soňky aýynyň ortalaryna ejiz bende Abdyrahman ibn Hasan (goý, Alla olary we ähli musulmanlary ýalkasyn!) tarapyndan tamamlandy.

---

¹ 1648-нйи милады йыл.

² Бу ерде гичгрмек иши гиз иегнде тутулян болмалы.

³ 1650-нйи милады йыл.

MAZMUNY

Giriş ...

«Taryh senenamalary». Düzen: Kätip Çelebi ...

Älem senenamalarynda iň gadymy müňýyllyklarda bolan wakalar tagtasy ...

Her iki wakanyň arasynda geçen döwür (wagt) jedweli ...

Älem senenamasyndan ýedinji müňýyllykda ýüze çykan wakalaryň tagtasy ...

Älem soltanlary we Adam ogullarynyň patyşalary hakyndaky ýazuw tagtasy.

Yslam döremezinden öňki ymmatlaryň patyşalarynyň jedweli ...

Hak ýola gönükdiriji halypalaryň-çaryýarlaryň jedweli ...

Musulman halypalarynyň we patyşalarynyň jedweli ...

Osmanly soltanlaryň jedweli ...

Sözsoňy ...